

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА

НБП НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
Часопис Криминалистичко-полицијске академије из Београда

ИЗДАВАЧ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд, Цара Душана 196, Земун

ЗА ИЗДАВАЧА

Проф. др Слободан Петровић, декан

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Проф. др Драгољуб Кавран, Правни факултет, Београд, председник
Проф. др Клаус Роксин (Claus Roxin), Правни факултет, Минхен
Проф. др Александар Јаковлевич Сухарев, Институт за учвршћивање законитости и
правног поретка Генералног тужилаштва Русије, Москва
Проф. др Милан Пагон, Факултет организационих наука, Крањ
Доц. др Слађана Тасева, Полицијска академија, Скопље
Проф. др Ђорђе Ђорђевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Ђорђе Игњатовић, Правни факултет, Београд
Проф. др Милан Милошевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Остоја Крстић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др Бобан Милојковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др Саша Мијалковић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

УРЕДНИК

Проф. др Ђорђе Ђорђевић

ГРАФИЧКИ И ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Милан Перовановић

ПРЕВОД РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Јелена Панца

АДРЕСА

НБП Наука • безбедност • полиција
Криминалистичко-полицијска академија
11 080 Београд, Цара Душана 196, Земун
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ТИРАЖ

300 примерака

ШТАМПА

INPRESS, Београд

Часопис излази три пута годишње.

Први број је објављен 1996. године,

Год. 1, број 1 (1996)

UDK 351.74

ISSN 0354-8872

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА, БЕОГРАД – РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA

НБП

НАУКА • БЕЗБЕДНОСТ • ПОЛИЦИЈА
SCIENCE • SECURITY • POLICE

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2007.

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ	V
ЧЛАНЦИ	
Митар Кокољ	
СВЕСТ И СВЕСНОСТ У СУДСКОЈ ПСИХИЈАТРИЈИ И КРИВИЧНОМ ПРАВУ	3
PHENOMENAL CONSCIOUSNESS AND ACCESS CONSCIOUSNESS IN COURT PSYCHIATRY AND CRIMINAL LAW	16
Душан Давидовић, Желимир Кешеговић	
ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА И ПАРТНЕРСТВО ЈАВНОГ И ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ У СРБИЈИ – Претпоставке и препреке –	17
PROFESSIONALIZATION AND PARTNERSHIP OF PUBLIC AND PRIVATE SECURITY SECTOR IN SERBIA – Preconditions and obstacles –	32
Маја Савић, Бранислава Кнежић	
НАСИЉЕ МЕЂУ ВРШЊАЦИМА У ШКОЛИ.....	33
PEER VIOLENCE IN SCHOOLS.....	46
Marina Malish Szdovska	
ECOLOGICAL CRIME AND ORGANIZED CRIME	47
ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	60
Драган Млађан, Далибор Кекић	
ВАНРЕДНА СИТУАЦИЈА – ПРИЛОГ КОНЦЕПТУАЛНОМ ОДРЕЂЕЊУ БЕЗБЕДНОСТИ.....	61
EMERGENCY – A CONTRIBUTION TOWARD CONCEPTUAL DETERMINATION OF SECURITY	83

Александра Љуштина

РАСВЕТЉАВАЊЕ ЕКОЛОШКИХ ДЕЛИКАТА – ОПШТИ КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОПЕРАТИВНИ ПРОГРАМ	85
SOLVING ECOLOGICAL DELICTS – GENERAL CRIMINALISTIC- OPERATIVE PROGRAMME	93

Ненад Радовић

ТРГОВИНА ЖЕНАМА И ДЕЦОМ У ЦИЉУ СЕКСУАЛНЕ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ	95
TRAFFICKING IN WOMEN AND CHILDREN FOR SEXUAL EXPLOITATION	112

ПРИЛОЗИ

Рајко Куљача

ПРАЊЕ НОВЦА КАО ОБЛИК ПРИКРИВАЊА НЕЗАКОНИТО СТЕЧЕНИХ ПРИХОДА	115
MONEY LAUNDERING AS A FORM OF CONCEALING ILLEGALLY ACQUIRED PROCEEDS	132

Иван Јоксић

СПЕЦИФИЧНОСТИ АЛТЕРНАТИВНИХ МЕРА (ВАСПИТНИ НАЛОЗИ) У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ СРБИЈЕ	133
SPECIFICITIES OF ALTERNATIVE MEASURES (CORRECTIONAL ORDERS) IN SERBIAN CRIMINAL LAW	143

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	147
--------------------------	-----

Ч Л А Н Ц И

СВЕСТ И СВЕСНОСТ У СУДСКОЈ ПСИХИЈАТРИЈИ И КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Проф. др Митар Кокољ
Привредна академија, Нови Сад

Сажетак: У Кривичном законнику Србије и другим одговарајућим законским текстовима, одраније, а и сада, исправно се код урачунљивости и виности употребљавају термини свести и свесности. Супротно од тога, у кривичноправној литератури се уочава погрешна употреба ових термина, на начин да се један термин не одговарајуће замењује другим.

Резултати развоја науке указују на основне карактеристике и посебности предметних термина, тако да су замене и погрешна примена у кривичноправној литератури уједно и одступања од научних резултата. Зато овај рад има за циљ да, на бази одговарајуће анализе медицинске и правне науке, укаже на грешке које нису само термилошке, већ и суштинске.

Урачунљивост и виност учиниоца кривичног дела су сложене субјективне компоненте код којих свесност игра значајну улогу и због тога је у том сложеном односу потребно тај, као и све остале саставне елементе, поставити на право место.

Кључне речи: *свесћ, свесносћ, урачунљивосћ, виносћ, одговорносћ, психијатријско вешијачење, несавесносћ.*

Свесност је термин који Кривични законик Србије, као и други законски текстови, исправно употребљава на одговарајућим местима у свом тексту. Но, како се у скоро свим теоретским радовима и расправама, као и у судским одлукама, уместо тог термина погрешно употребљава термин свест, намера је да се у овом раду посвети пажња карактеристикама оба термина и укаже на потребу њихове доследне примене.

Када је реч о свесности као термину који одражава веома битно психичко стање у психијатрији и кривичном праву, потребно је да се правосудни радници и теоретичари служе јединственом, разумљивом терминологијом, посебно када је она на правилан начин употребљена у законском тексту.

Ради се о апсолутно непотребној замени ова два термина на начин да се појмом свест жели дефинисати свесност, а некада појмом свесност одразити стање свести. Консултовање адекватне медицинске литературе указује да су свест и свесност две различите категорије, па употреба ових термина на кривичноправном и медицинском терену треба да буде одговарајућа, а разлике постоје и поред тога што се овим појмовима одражавају стања која су неминовно повезана, јер свесност претпоставља постојање свести. Свест је одлучујућа за формирање свесности, а повратно дејство свесности на свест је много слабије и без битног значаја.¹

Да се ради о различитим стањима, која су исказана и различитим терминима, говори и чињеница да је свест онај део човекове психе којим владају биолошки закони, а да је свесност део човекове психе који су изградиле други битнији чиниоци, односно који се развио под дејством друштвено-историјских услова на део психичког живота којим владају биолошки закони.

За утврђивање односа свести и свесности најбитније је утврдити њихове основне карактеристике, порекло и место дешавања. Сазнања о тим елементима треба да понуде основе за закључак о томе да је свест биолошки елемент, а свесност психолошки елемент, да се због тога разликују, али и да у симбиози доприносе психичком функционисању човека.

¹ Пешић Вукашин: О примени психологије у кривичној теорији и пракси, Правни живот, бр. 2, Београд, 1956, стр. 13; Франк Станко: Казнено право, Загреб, 1950, стр. 28.; Црногорчевић Јово: О потреби нивелирања Кривичног законика, Наша законитост, бр 6-7, Загреб, 1953, стр. 324. Аћимовић Михајло: Субјективни елемент кривичног дела у америчком кривичном праву, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1966, стр. 11.

Развој науке и идентификација свесности

Интензиван напредак и развој природних и друштвених наука у последња три века побудио је посебно интересовање научника за изучавање човека и његове психолошке и биолошке структуре. То је, истовремено, подстакло научнике на размишљање и усмеравање њихових активности на проучавање личности делинквента и његовог положаја у кривичном праву. Тако је упознавање личности постало основа за оцену кривичне одговорности и за индивидуализацију и одмеравање санкције.

Од 19. века наовамо порасло је у науци интересовање нарочито за личност малолетника и та се категорија субјеката и, посебно, учинилаца кажњивих дела, издвојила и посебно третира. То оцењивање је, најпре, чињено на основу једне објективне категорије, тј. узраста.² Полазећи од тог чиниоца, сматрало се да је малолетник ограничених психичких способности, па, у зависности од тога, и мање урачунљив и мање одговоран. Временом се наука, поред објективне стране личности малолетника, почела бавити и његовом субјективном страном, што је довело до потпуно одвојеног и различитог третирања личности малолетног учиниоца.³

Психолошко испитивање личности малолетника се ограничило на оцену душевне развијености, односно на утврђивање нивоа интелектуалних способности (општих и посебних), односно менталне заосталости или психомоторних поремећаја, на установљење доминантних мотива и мотива извршења кривичног дела, на оцену емоционалне зрелости (начин реаговања, ниво толеранције на фрустрације и др.), социјалне зрелости (преузимање одговорности, интерперсонални односи у породици, са родитељима и осталим члановима, у школи), оцене ставова према лицима из непосредне уже или шире средине, према радној организацији, према материјалним и духовним вредностима, а посебно према извршеном делу.⁴

Уколико је малолетник боловао од неких душевних болести, онда је у поступку испитивања његове личности, као резултат развоја науке, почео да учествује и психијатар. У оваквим случајевима дужност психијатра је да изнесе мишљење о томе да ли је малолетник у моменту извршења кривичног дела био свестан својих поступака или не, да ли је због свог душе-

² Објашњења уз Нацрт Кривичног законика ФНРЈ, Издање Службени лист ФНРЈ, Београд, 1951, стр. 39.

³ Васиљевић Тихомир: Систем кривично-процесног права СФРЈ, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд, 1970, стр. 676.

⁴ Матић Олга: Испитивање личности малолетних делинквената, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1974. стр 35.

вног стања опасан за околину и какав даљи третман малолетника би био најсврсисходнији.

Оно што је заједничко и за пунолетне и за малолетне учиниоце кривичног дела је да се цени постојање свесности у време извршења кривичног дела. Но, код пунолетних извршилаца субјективна страна одговорности се цени кроз утврђивање постојања урачунљивости и виности, чији је саставни део постојање свесности.

Свест као биолошка категорија

Свест је биолошка компонента коју свако поједино људско биће добија рођењем. На тај начин свест је производ хармоничног деловања разгранатог високо организованог система ганглијских ћелија и међусобних веза у можданом стаблу. У сивим масама можданог стабла се налазе витални животни центри који регулишу и координирају све важне животне функције. Може се рећи да се свест подудара са битисањем човека, тј. свест омогућава функционисање вегетативног живота. Свест, такође, може да се изједначи са физиолошком свешћу.⁵

Нормално стање вегетативних центара ствара претпоставке за нормално одвијање психичког живота и основ је изградње компоненте свесности. С друге стране, када су органски или функционално оштећени витални вегетативни нервни центри, долази до нарушавања или губљења физиолошке свести. Тај недостатак утиче на делимично или потпуно онемогућавање остварења функција сиве масе можданих хемисфера.

Стање свести неки неуропсихијатри називају и стањем будности, а сама будност се одређује као предуслов за одвијање ма које психичке активности и за нормално човеково функционисање. Човек се по стању будности или свести не разликује од животиње. Разлика настаје у томе што човековим животом управља виша сфера која је обухваћена свесношћу, односно разумношћу као најјаснијим обликом свесности, а животиње се руководе нижом формом психичке активности која се испољава у инстинктима.⁶

Свет и свесност су повезане на такав начин да органско или функционално оштећење сиве масе можданих хемисфера проузрокује поремећај или губитак индивидуално стечених виших психичких функција и чини ту аномалију подобном да доведе до ненормалне свесности. Појединац са

⁵ Јевтић Душан (1): Судска психопатологија, Медицинска књига, Београд-Загреб, 1960. стр. 14.

⁶ Десиминовић Владимир: Савремена медицинска психологија, Београд, 1994.

оштећењем, иако не може бити свестан, ипак поседује физиолошку свест. Свест, дакле, постоји код сваког живог човека, с тим да може да се појављује као нормална или болесна. Из тога произилази да је нормална свест основа и претпоставка за постојање нормалне свесности.⁷

Са лаким нарушавањем свести су сличне, али не и исте: вртоглавица, заносење и повођење, које проузрокује поремећај статичког апарата у уху, а због ненормалних надражаја из ока, уха и крвних судова мозга. Према психијатријској класификацији нарушење свести може бити по интензитету: лако (несвестица, замаглица и занетост), средње (колапс и омрклица) и тешко (обесвешћеност, обамрлост, наркоза и кома); по трајању: краткотрајно, средњег трајања и дуготрајно; по последицама: без посебних психофизичких последица, са психогеним или неуротичним последицама или са тежим органским, односно можданим поремећајима.⁸

Свесност као психолошка компонента

За нормалну свесност је потребно постојање свести и да субјекту није анатомски оштећена и патофизиолошки измењена сива маса хемисфере великог мозга. За свесност је, према томе, нужно постојање и нормално функционисање центара који омогућавају стање свесности. Да би човек био нормално свестан он мора да поседује исправан механизам који служи за изградњу свесности.

У садржинском смислу, свесност обухвата свесност о самом себи и свесност о постојању реалног света. Свесност о самом себи значи свесност о својој личности, о своме Ја, и подудара се са самосвесношћу. Она обухвата свесност властите активности (поред тога што делује и егзистира, појединац је свестан и зна да делује и егзистира), затим обухвата свесност сопственог идентитета (да у сваком моменту зна да је то он), свесност сопственог континуитета (што повезује исту личност и у прошлости и у садашњости), те свесност о томе да је сам субјекат за себе психофизичка целина (да поред њега постоје и други субјекти као психофизичке целине од којих се он разликује).⁹

Свесност о властитој активности значи да неко не само да осећа, већ у истом моменту зна да има одређени осећај, да неко не само да мисли, него у истом моменту зна да је у процесу размишљања, да неко не само да ради, него у том моменту зна да се бави одређеним послом. Човек не само да

⁷ Јевтић Душан: О урачунљивости са судско-психијатријског гледишта, Научна књига, Београд, 1953. стр.11.

⁸ Јевтић Душан (1): *op. cit.*, стр. 112-114.

⁹ Исто, стр. 117.

постоји, већ зна да постоји, он је, дакле, свестан свог постојања. Због тога се свесност сматра круном целокупне психичке активности.

Самосвесност је јасно разумевање појединца да постоји као индивидуа, одвојено од других и са властитим мислима, а да су и други, такође, самосвесни свог постојања.¹⁰ Самосвесност оцртава стање у коме је појединац свестан своје прошлости и будућих мисли и акција, као и садашњих мисли и акција. Та свесност се показује у виду поседовања знања добијеног временом кроз информације и перцепцију тих информација. У стварању свесности главну улогу игра васпитавање и образовање.¹¹

Свесност о постојању реалног света је сложена категорија и, између осталог, обухвата свесност о сопственим запажањима, свесност о кретању у простору и времену, свесност о постојању стварности, свесност о својим осећањима и расположењима, нагонским тежњама и вољи.

Свесност може да се остварује у разним нијансама и интензитетима, чак и у ситуацији кад је свест нормална и очувана. Ти интензитети свесности зависе од будности или поспаности, расположења и нерасположења, заинтересованости и незаинтересованости, сугестије и аутосугестије.

Разумност или разборитост је најјасније стање свесности, а на њега отворено указује способност орјентисања, способност присећања и способност запажања. Способност правилног орјентисања се процењује у односу на време, простор, самог себе и друге особе.¹² Способност присећања обухвата могућност сагледавања догађања из прошлости, а способност запажања се огледа у могућности уочавања нових чињеница.

Свесност је способност аутопсихичке и алопсихичке орјентације. Аутопсихичка орјентација је способност човека за давање тачних информација о сопственој личности (име, презиме, датум рођења, занимање, брачно стање, положај у друштву итд), а алопсихичка орјентација је способност тачног сналажења у простору, времену и у односу на друга лица.¹³

У психолошком смислу свесност је сложена психичка функција, која се састоји од доживљавања самог себе и околине и то стање се сматра за свесност у општем смислу која је важна за утврђивање стања урачунљивости, односно с њим се значајно подудара. Пошто је урачунљивост дефинисана као скуп интелектуалних и волунтаристичких елемената који човека чине способним да расуђује и одлучује, то се свесност код урачунљивости

¹⁰ Крстић Божидар: Психијатријски аспект личности, Зборник Правног факултета Ниш, 1974. стр. 20-21.

¹¹ Dictionary of the English Language, Fourth edition by Houghton Mifflin Company, updated 2003.

¹² Јевтић Душан: Судска психопатологија, *op. cit.* стр. 117.

¹³ Крстић Божидар: *op. cit.*, стр. 20-21.

у потпуности подудара са могућности расуђивања, односно могућности схватања значаја свог дела.

Супротно од свесног постоји несвесно, а то је оно о чему се нема свесно знање. Код тога, оно што се не зна није ни заборављено, нити ненаучено. Оно значи да учинилац у односу на релевантну околност није поседовао свесност, што има директни утицај на постојање урачунљивости и виности.

Поред одсуства свесности код појединца се може констатовати и ненормална свесност. Она се читује као неразвијена или закржљала (идиоти, имбецили, дебили, глухонеми и глухослепи), као поремећена свесност, кад је органски оштећена кора великог мозга (душевна оболења), као претежно функционално оштећена (пролазно дејство нервних отрова) или као физиолошки измењена (буновност, дремљивост).

Свесност у кривичном законодавству и кривичном праву

Кривична одговорност је нужна претпоставка за примену казни и мера упозорења. Она постоји ако је учинилац у време извршења кривичног дела био урачунљив и вин. Урачунљивост и виност, као облици психичког својства и психичког односа учиниоца према кривичном делу, имају своје битне елементе изражене у свесности и вољи који подлежу степеновању, што производи и степеновање одговорности.

Из негативне одређености урачунљивости у Кривичном закону јасно произилази да она постоји ако учинилац има здраву свест и очуван психички апарат и да му то омогућује да правилно расуђује и одлучује. Могућност расуђивања, као интелектуални елемент урачунљивости, се подудара са свесношћу о значају својих делатности, а онда говоримо о свесности у општем смислу, што је битно код одређивања урачунљивости. Но, поред урачунљивости потребно је утврдити и стање виности које се дефинише као психички однос учиниоца према делу у коме свесност, такође, игра значајну улогу.

Психички однос учиниоца према делу је сложен однос у коме се преплићу разни елементи унутрашњег живота човека, а међу њима претежни значај имају свесност и воља.

Свесност и воља се појављују као одлучујући елементи код утврђивања и урачунљивости и виности, али док се код урачунљивости поставља питање да ли је учинилац уопште могао бити свестан значаја свога дела и да ли је уопште могао управљати својим поступцима у време извршења кривичног дела, дотле се код виности поставља питање да ли је учинилац

био свестан одређеног кривичног дела и да ли га је хтео. Код урачунљивости се утврђује исправност психичког апарата, а код виности психички однос према учињеном делу.¹⁴

Као што је већ написано, елементи виности се могу појавити у разним интензитетима. У вези с тим, свесност учиниоца о последици и другим битним стварним обележјима кривичног дела може бити таква да је учинилац релативно сигуран да постоје одређене стварне околности и да ће последица неминовно наступити, или та свесност може бити таква да учинилац то сматра мање или више могућим или вероватним. У првој ситуацији учинилац је био свестан последице и других стварних околности, а у другој ситуацији је био свестан могућности или вероватноће наступања последице и других стварних обележја кривичног дела.

Ако је као битно обележје одређеног кривичног дела предвиђено знање за означавање интелектуалног елемента, онда се може рећи да оно има уже значење од свесности. То из разлога што знање подразумева релативну сигурност или извесност, док се код свесности може радити о свесности о вероватности и о могућности наступања последице.

Интелектуални елеменат код директног и евентуалног умишљаја, те свесног нехата, садржи свесност о оним стварним обележјима кривичног дела којима се конкретизује радња извршења, последица и узрочна веза, а потом време, место, средства и начин извршења, којима се конкретизује радња извршења. Изузетно се захтева свесност о личном односу, личним околностима и личним својствима, као и о противправности, и то само у ситуацијама ако су они битна обележја конкретног кривичног дела. Код учиниоца се не тражи да је био свестан како ће се проузроковање последице остварити у свим детаљима. Изузетак би се односио на ситуације ако би закон код појединог кривичног дела, као битно обележје, предвидео неку појединост у настајању узрочности, када би се у односу на ту појединост морало утврдити постојање свесности.

Недостатак свесности као психолошког елемента искључује урачунљивост, а недостатак свесности као интелектуалног елемента искључује умишљај и свесни нехат. Код несвесног нехата се не тражи свесност, али се као конститутивни елеменат захтева дужност и могућност постојања свесности. Погрешна представа о битним обележјима кривичног дела стварног карактера или непостојање свесности о тим околностима, чини стварну заблуду која искључује умишљај.

¹⁴ Срзентић, Стајић, Лазаревић: Кривично право СФРЈ, Општи део, Савремена администрација, Београд, 1978. стр. 230.

Институт *actiones liberae in causa* представља изузетак од правила да се урачунљивост и виност утврђују у време извршења кривичног дела. Свесност учиниоца у том случају се утврђује у време пре довођења у привремено неурачунљиво стање. У то време, непосредно пре довођења у неурачунљиво стање, учинилац треба да је свестан, или да је био дужан и могао бити свестан извршења дела.¹⁵

Свесност је психички елемент који се код мањег броја кривичних дела захтева и код пасивног субјекта, односно жртве. То су деликти самоповређивања или дозвољавања да неко други изврши повређивање. Једно од тих кривичних дела је лишење живота из самилости (члан 117 Кривичног законика Србије), код кога се тражи испуњење низа елемената (изричита и озбиљна молба или захтев, трајна жеља за умирањем код жртве – пацијента, неприхватање бола или патње, прописно урађен извештај ради поседовања знања о чињеницама, консултовање са колегама лекарима, пунолетност жртве), а посебно да су молба или захтев дати свесно, што значи да пацијент добро разуме своју медицинску ситуацију и прогнозу. Друго такво кривично дело је избегавање војне службе онеспособљавањем и обманом (члан 397 Кривичног законика Србије).

Узраст као критеријум за свесност

До одређеног узраста не може се говорити о постојању свесности, јер се свесност развија годинама и стиче, у правилу, до одређеног узраста. Различита законодавства су одредила различите границе за одређивање времена зрелости, а, у вези с тим, и времена за постојање свесности. Европска законодавства су као горњу границу малолетства и доњу границу пунолетства означила 18. годину. За лица млађа од 18 година одговорност се утврђује другачије и ту не игра главну улогу постојање свесности у односу на извршено кривично дело, већ душевна развијеност у време извршења дела.

Осим код изрицања малолетничког затвора, умишљај и нехат нису основ за изрицање васпитних мера, па, према томе, за категорију малолетника утврђивање елемената свесности и воље нема онај значај који има код пунолетних учинилаца.

Од предвиђене границе од које се свесност подразумева (урачунљивост), односно обавезно утврђује (виност), постоји изузетак у случајевима успореног сазревања, што утиче на могућност примене васпитних мера и на млађе пунолетне учиниоце.

¹⁵ Кокољ Митар: *Actiones liberae in causa* – Кривична одговорност привремено неурачунљивих лица, Прва књижевна комуна, Мостар, 1981. стр 168.

Из овога произилази да се узраст значајно подудара са постојањем свесности и да до изградње свесности долази, углавном, сазревањем и постизањем одређеног степена узраста.¹⁶

Кривичноправно релевантне сличности и разлике елемената свести и свесности

У савременом свету прихваћено субјективно схватање одговорности ограничава одговорност човека на његове свесно и вољно предузете делатности, уз сагледавање последица које могу произаћи из тих делатности. Да би човек могао свесно и вољно да поступа треба да има одређено психичко својство и да се налази у одређеном психичком односу према делу у време извршења кривичног дела.¹⁷

Из тих психичких својстава и психичких односа произилази стање свести и стање свесности. Човек својим рађањем носи предиспозицију за развој свести, а живљење у друштвеној средини и дејство социјалних фактора изграђује, дограђује и мења његову свесност. За свест и свесност је значајно да су повезане и да је постојање свести предуслов постојања свесности. Међутим, док при свести могу бити и разуман и слабоуман човек, дотле свестан може бити само разуман човек, тј. онај који правилно схвата и закључује о свим појавама и стварима.

Ако би прихватили мишљење да је свест такво душевно стање у коме се психичке функције могу обављати несметано и у потпуности, морали бисмо констатовати да се свест коју поседује слабоумна особа разликује од свести разумне особе, јер и поред тога што постоји, она се не испољава на правилан начин јер је поремећена. Та поремећеност свести указује на душевну поремећеност као биолошки основ искључења урачунљивости. У таквих слабоумних особа поремећена свест указује и на одсуство свесности, као интелектуалног елемента код виности. Док сваки поремећај свести, по правилу, указује на поремећај свесности, дотле поремећај свесности не мора указивати на поремећај свести. Поремећена свесност се, дакле, може појавити и код особе код које је свест нарушена и код особе код које није нарушена.

Могли бисмо у тражењу битних разлика између свести и свесности истаћи да свест означава такво душевно стање у коме се само могу несметано обављати психичке функције, а да свесност означава такво душевно

¹⁶ Мрвић-Петровић Наташа: Кривично право, Факултет за пословно право, Београд, 2005. стр. 86.

¹⁷ Група аутора: Коментар Кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд, 1988. стр. 68.

стање у коме се психичке функције већ обављају исправно. Дакле, код свести постоји могућност правилног одвијања психичких функција, а код свесности се те функције обављају исправно. Свесност, осим тога што је то душевно стање у коме се психичке функције исправно обављају, садржи и једну значајну компоненту више, а то је да је то душевно стање у коме постоји способност правилног схватања и разумевања збивања у себи и око себе и способност схватања какав значај човекове радње имају у односу на њега, а какав у односу на друштво.

Психијатријско вештачење стања свести и свесности

Свест је стање биолошког карактера које не захтева утврђивање од стране вештака психијатра, јер се полази од претпоставке да је оно нормално. У случају сумње у нормалност свести, потребно је ангажовати вештака психијатра. То су ситуације кад се појави сумња да је искључена или смањена урачунљивост окривљеног услед неког од облика душевне поремећености. Без одговарајућег психичког својства, односно исправног стања свести, нема ни могућности постојања одређеног психичког односа учиниоца према делу. То произилази из констатације да без исправне свести нема ни исправне свесности.

Психијатријска вештачења у овој области су неопходна и због тога што су психички процеси повезани, тако да правилно схватање и разумевање збивања у себи и око себе улази у способност расуђивања за коју је потребна свесност, а да би човек био свестан мора бити при исправној свести. Уколико психичке функције код појединца не могу да се обављају исправно или он не може правилно да схвата, поставља се питање поремећаја свесности (неразвијена, ослабљена, сужена, промењена, помрачена и помућена свесност), што апсолутно спада у домен рада вештака психијатра.¹⁸

Између свесности као интелектуалног елемента виности и могућности расуђивања као психолошког елемента урачунљивости постоји и блиска веза. На тај начин се указује на разлику између појмова свест и свесност, а поткрепљује потреба психијатријског вештачења појединих елемената виности, поред утврђивања стања смањене или искључене урачунљивости.

¹⁸ Лазин Ђорђе: Мишљење вештака о урачунљивости окривљеног и слободно судијско уверење, Зборник радова са саветовања Српског удружења за кривично право, Копаоник, 1997, стр. 145.

Однос свесности и других блиских психичких манифестација

У овом прилогу је предочено шта су свесност и одсуство свесности, али треба нешто узгредно рећи и о савесности и несавесности, ради разграничења тих елемената. Савесност у вршењу одређених делатности значи да се оне обављају у складу са предвиђеним правилима и са пуним уважавањем тих правила. То значи да се објективно деловање подудара и са моралном оценом и ставом појединца.

Несавесно вршење поверених послова најчешће значи повреду радне дужности, а за то је, опет, најчешће предвиђена дисциплинска одговорност. Ипак, у појединим ситуацијама оно прераста у кривично дело због грубог кршења прописа или занемаривања обавеза, праћено сазнањем или обавезом и могућношћу сазнања о наступању штете.

Несавесно поступање се појављује као радња извршења кривичних дела у областима где се управо тражи савестан однос према радним дужностима и обавезама и где савесно обављање чини суштину нормалног одвијања послова (у привреди, на службеним делатностима, медицини, саобраћају, производњи оружја итд).

Савесност и несавесност имају одређени значај у кривичном праву, посебно кад се ради о појединим кривичним делима која у свом називу имају реч несавесност и код којих се радња извршења састоји у несавесном поступању. Не би се могло прихватити да се под несавесним поступањем подразумева свесно неправилно вршење службе, јер се нпр. код кривичног дела несавесног рада у служби (члан 361 КЗ Србије) предвиђа могућност извршења и из нехата, па према томе и из несвесног нехата.

Основни законски став је да се за нехат одговара ако је то изричито законски предвиђено (члан 22 став 2 КЗ Србије). То код наведеног кривичног дела није урађено, већ то произилази из самог законског текста (...иако је био свестан или је био дужан и могао бити свестан да услед тога може наступити последица...).

Учинилац треба да је био свестан или да је био дужан и могао бити свестан наступања штетне последице услед његовог несавесног поступања, што значи да тај интелектуални елеменат виности обухвата цело кривично дело, а да се несавесност односи само на обављање радње извршења (кршење прописа).

Несавесност се односи на радну активност, а свесност, дужност и могућност постојања свесности на чињеницу да такво несавесно поступање може довести до наступања штетне последице, односно кривичног дела. Дакле, несавесност се односи само на радњу извршења, а свесност на радњу, последицу и узрочну везу, тј. на кривично дело у целини, осим објек-

тивног услова инкриминације, који је изражен у констатацији да тежа повреда права или већа имовинска штета треба и да наступи, што подразумева да се у односу на њих не тражи виност.

Кад је учинилац свестан тога, онда је дело учињено с умишљајем или из свесног нехата, а ако је био дужан и могао бити свестан, онда се ради о несвесном нехату, што је изузетак од правила да се одговорност за нехат посебно истиче у посебном ставу.

Закључне констатације

На основу претходног медицинског или психо-медицинског и правног анализирања и уочавања карактеристика и јасног разграничења стања свести и свесности, потврђен је став да су то два засебна елемента по пореклу, месту дешавања и последицама, што је све од посебног значаја и за субјективну страну кривичне одговорности учиниоца.

Свест је категорисана као биолошка компонента коју сваки човек добија рођењем и која може бити исправна или оштећена, односно уништена, са пресудним утицајем на настајање и интензитет свесности.

Свесност је потврђена као способност координације интелектуалних функција и као лични став према психичким функцијама. Као резултат тога, недостатак или поремећај способности координације интелектуалних функција или неосећање психичких функција као својих личних, доводи до ненормалне свесности.

У кривичноправној литератури није пронађен ни један рад који доследно користи термине свесност и свест и то је био основни мотив писања овог рада.

PHENOMENAL CONSCIOUSNESS AND ACCESS CONSCIOUSNESS
IN COURT PSYCHIATRY AND CRIMINAL LAW

Mitar Kokolja, PhD
Faculty of Economics, Novi Sad

Summary: This paper aims to treat the two main constitutional elements of the psyche named phenomenal and access consciousness, and their significance in criminal law. Wrong use of these terms is noticed in the theoretical approaches. On the opposite, their use in criminal regulations and relating rules is correct and doesn't allow the terms of the previously mentioned elements to be changed or replaced with each other.

The author of this paper analyses origins, positions and influences of these two elements and makes some conclusions. First of all, phenomenal consciousness is biological element (that may be normal or damaged), which one gets by birth. Access consciousness is psychological element and phenomenal consciousness represents its necessary base; access consciousness appears as a result of accepting information during the life.

According to the results of scientific researches and analyses, there is no doubt that we have to operate with these two terms properly as it is enacted in law. Their proper use needs a proper knowledge of their main characteristics. Wrong use of the mentioned terms is making confusion in the matter of criminal law.

ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА И ПАРТНЕРСТВО ЈАВНОГ И
ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ У СРБИЈИ
– Претпоставке и препреке –

Мр Душан Давидовић, истраживач,
Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд
Др Желимир Кешетовић, доцент,
Факултет безбедности, Београд

Сажетак: Након кратког историјског осврта на систем и схватање безбедности у Србији у условима социјализма, аутори указују на основне правце реформе полиције у Србији након демократских промена из 2000, као и на развој приватног сектора безбедности. Наводе се и главни проблеми везани за спровођење реформе јавне полиције, као и они који се тичу функционисања приватних безбедносних компанија. Аутори констатују да, за разлику од савремених тенденција у свету, између државног и приватног сектора безбедности нису успостављени односи сарадње и партнерства, већ они постоје паралелно један подред другог. Као основне разлоге за овакво стање аутори наводе три врсте препрека. Системске препреке које се тичу општег схватања система безбедности и одсуства укупне стратегије и недостатка воље политичких актера да се ова област уреди. Правне препреке се односе на потпуну нормативну неуређеност приватног сектора безбедности, као и односа између државних и недржавних субјеката безбедности. Најзад, професионалне препреке се односе, пре свега, на црте класичне полицијске културе по којима се полиција схвата ако

не као једини, онда сигурно као главни субјект безбедности, у чијој функцији треба да буду сви остали елементи система. За значајније унапређење стања у овој области нарочито су важни завршетак процеса приватизације, убрзавање процеса реформе полиције и изградња одговарајућег законског оквира за активности недржавних провајдера безбедности уз регулисање њихових односа са јавном полицијом.

Кључне речи: *полиција, приватни сектор безбедности, транзиција, безбедности, реформа.*

1. ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

Током целог XX века безбедност је у Србији разумевана превасходно у оквиру традиционалног уског концепта националне/државне безбедности (државноцентрички), дефинисана у (пара)милитарним терминима као што су моћ и са њом повезани механизми. Током периода социјалистичког развитка (1945-1989) у Србији, као и у другим конститутивним републикама СФР Југославије, постојао је значајан нагласак на идеолошкој компоненти безбедности. У партијској држави безбедност је обезбеђивао моћан државни апарат, односно службе јавне и државне безбедности које су организационо биле у саставу Министарства унутрашњих послова. Ове службе имале су широка законска овлашћења и често су нарушавале људска права без икаквих последица, будући да су практично биле одговорне искључиво комунистичкој партији. Покушај социјализације функције безбедности кроз укључивање најширег круга субјеката у „систем општенародне одбране и друштвене самозаштите“ у пракси је био заснован на социјалистичкој идеологији и прилично нефункционалан¹. Није било приватне својине а ни законских могућности за функционисање приватних компанија које би се бавиле пословима безбедности.

Распадом СФРЈ и напуштањем политичког система социјалистичког самоуправљања Србија је формално ушла у вишепартијски систем. Међутим, систем који је постојао у пракси имао је многа обележја партијске државе, односно система личне власти, а демократски капацитети кључних институција (парламент, судови, медији и др.) били су слаби и неизграђени. Један од главних ослонаца режима била је централизована и

¹ Милосављевић Б., *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997. стр. 71.

милитаризована полиција чији примарни задатак је била заштита владајуће елите.

После демократских промена из октобра 2000. реформа полиције, као интегрални део реформе сектора безбедности, била је један од основних предуслова за транзицију из ауторитарног у демократски поредак. Прелазак са самоуправне на тржишну економију резултирао је појавом приватних предузећа која су захтевала виши ниво заштите своје имовине од оног који је генерално, свим субјектима, обезбеђивала држава, односно јавна полиција. Ова потреба условила је рађање приватног сектора безбедности. На самом почетку чинило се да су перспективе за ефективну сарадњу између јавног и приватног сектора безбедности прилично добре.

2. ЈАВНА БЕЗБЕДНОСТ (ПОЛИЦИЈА)

Након формирања прве демократске владе након демократских промена, у фебруару 2001. године учињени су, заједно са партнерима из међународне заједнице, у првом реду ОЕБС-ом, први напори да се Министарство унутрашњих послова ослободи терета прошлости и темељно реформише. Кључни изазови, односно предуслови ове реформе, означени су као четири „Д“ – деполитизација, децентрализација, демилитаризација и декриминализација.²

У синтетичкој оцени процеса реформе полиције у периоду 2000-2006. може се констатовати да се она испоставила као веома тежак задатак и да је текла са променљивим интензитетом, али, у целини гледано, прилично споро, у условима које су карактерисале хетерогене коалиционе владе са снажно израженим унутрашњим ривалитетима између политичких странака. Четири кључна циља реформе нису у потпуности остварена управо због недостатка јасне решености на стратешком политичком нивоу, као и јасне стратегије за имплементацију реформских решења. Новим нормативним решењима, односно Законом о полицији из 2005. учињени су одређени помаци у смислу децентрализације полицијског модела, али будући да ни нови Устав Србије није извршио битно другачију политичко-територијалну организацију, још увек је мали утицај локалне заједнице на начин вршења полицијских послова. Војни чиновници у полицији су укинута, али је много теже укинута (пара)милитарни систем вредности који је био укореван у организациону културу. Увођењем позиције директора поли-

² Желимир Кешетовић, Мајда Кршикапа (приређивачи), *Документална визија за реформу МУП Републике Србије – Сажејшак*, посебно издање часописа „Безбедност“, септембар 2003.

ције, као професионалца, остварене су организационе претпоставке за деполитизацију ове службе, али су у делу стручне јавности присутна схватања да је то само један од услова, а да су надлежности министра у смислу избора кључних кадрова, а тиме и његов утицај као политичког фактора, и даље велике. Усвајањем кодекса полицијске етике и увођењем и јачањем система унутрашње контроле у полицији стварају се системске претпоставке за спречавање злоупотреба и вршења кривичних дела од стране припадника полиције. С друге стране, парламентарни надзор над радом МУП је још у рудиментарној фази, углавном захваљујући инертности и недовољној компетентности чланова парламента.

Као најзначајније резултате реформе полиције треба навести издвајање Ресора државне безбедности – РДБ из састава Министарства унутрашњих послова 2002. године и формирање Безбедносно-информативне агенције која је под директном контролом Владе; распуштање посебних јединица полиције (ПП) и формирање жандармерије; успостављање и развој капацитета за борбу против организованог криминала; састав полиције постао је знатно репрезентативнији у односу на популацију, у првом реду у смислу веће заступљености жена; покренут је пројекат Полиција у локалној заједници; знатно је унапређена међународна полицијска сарадња; реформисана је гранична служба и начин заштите државне границе, а на југу Србије су смањене етничке тензије у доброј мери захваљујући стварању мултиетничког политичког елемента. Такође, реформа полицијског школства налази се у завршној фази.

Према оценама Марка Даунса „садашња полиција Србије знатно се разликује од полиције коришћене као политички инструмент Милошевићеве владавине, али још увек није остварила циљ који је Министарство унутрашњих послова себи поставило: да створи истински савремену, демократску полицијску службу чији састав одсликава састав друштва“.³

3. ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ

Приватна безбедност је релативно нов феномен у систему унутрашње безбедности у Србији. Од краја 1992. бележи се нагли раст приватних предузећа за пружање услуга обезбеђења, који је, нарочито током 1993, био подстакнут укидањем Закона о систему друштвене самозаштите. Од тада започиње развој приватне безбедности у Србији, који се од почетка кретао у два смера: (1) ка стварању приватних агенција које су се бавиле зашти-

³ Даунс М. et al., *Реформа полиције у Србији – Ка стварању савремене и одговорне полицијске службе*, ОЕБС, Београд, 1994. стр. 5.

том нових „бизнисмена“, политичара, естрадних звезда, али и криминалаца, бивших припадника тајних безбедносних служби, и (2) ка стварању приватних предузећа за послове обезбеђења, која су преузела улогу и послове ранијих служби обезбеђења у државним предузећима, дакле заштиту имовине, људи и пословања. Агенције су, по правилу, посао обављале на илегалан, односно противзаконит начин, док су предузећа полако развијала и ширила своје активности, поштујући постојећу легислативу, развијајући тако приватни сектор безбедности уопште.

За свега једну деценију број запослених у приватном сектору, заједно са припадницима служби обезбеђења у јавним предузећима која се још нису приватизовала, скоро да је достигао број запослених у јавном сектору – полицији, од око 30 000. Нагло ширење приватног сектора безбедности директна је последица и промене режима након 5. октобра 2000. године, захуктале приватизације и доласка страних компанија на српско тржиште, што је утицало на подизање квалитета и обима услуга обезбеђења. Овај раст индустрије приватне безбедности у Србији потврђују и подаци Центра за бонитет НБС, по којима је годишњи обрт приватних предузећа за обезбеђење у 2001. год. био око 10 милиона евра, да би у 2003. достигао 26 милиона евра.⁴ Притом, улагања власника приватних предузећа више су била усмерена на нова безбедносна техничка средства и модерну опрему, него на обуку и тренинг запослених, њихов стандард и заштиту на раду.

Од самог почетка развоја приватне безбедности у Србији осећа се хроничан недостатак законске регулативе и примене стандарда у овој делатности. И поред чињенице да поједини делови неколико важећих закона на индиректан начин регулишу делатност приватне безбедности (Кривични закон, Закон о полицији, Закон о раду и радним односима, Закон о оружју и муницији, Закон о безбедности саобраћаја,...), посебан закон о приватној безбедности у највећој могућој мери би спречио бројне проблеме са којима се овај сектор суочава. У контексту овог рада ти проблеми маркирани су и као главни изазови овог сектора безбедности.

У аналитичком смислу, сматрамо да је општи проблем приватног сектора безбедности у Србији садржан у постојећим могућностима његовог уобличавања, изградње и уподобљавања европском моделу приватног полисинга.

Ширина овако формулисаног проблема захтева маркирање посебних проблема који са мање или више интензитета утичу на начине исказивања основног проблема, односно, из њега проистичу:

⁴ <http://www.nbs.yu/internet/latinica/65/index.html>

– непостојање савременог категоријалног апарата у области унутрашње безбедности, што проистиче из чињенице да у Србији не постоји јасно формулисан национални концепт безбедности који би требало да буде окренут превасходно превенцији (а не репресији) и примерен карактеру/смеру историјских промена социјалног корпуса, који иде ка **приватном** као свом темељном одређењу;

– с тим у вези – непостојање појмовног апарата којим би се постојеће појаве и односи у сфери унутрашње безбедности, нарочито приватне, на прави начин одредиле и тако постале прилагодљиве критичком промишљању, пројектовању, концептуализацији и стратешком планирању.

– непостојање законске регулативе којом би се рационалисале бројне негативне, или барем недефинисане појаве и односи који у реалности приватног сектора безбедности већ постоје – приватни истражитељи/детективи, приватни системи надзора, злоупотреба приватних обезбеђења, нарочито у ситуацијама запоседања приватизованог објекта или простора, одсуство стандарда у начину пружања услуга приватне безбедности, одсуство систематског обучавања и усавршавања запослених у приватном сектору безбедности, лиценцирање компанија и запослених у приватном сектору безбедности, заштита права запослених у овом сектору, нелојална конкуренција на тржишту безбедносних услуга итд;

– одсуство *партнерства* приватног и државног сектора безбедности, као основног предуслова за остваривање безбедности и сигурности грађана, локалне заједнице и друштва уопште, и

– одсуство концепције превенције криминала на националном нивоу, па, према томе, и непостојање било какве визије о месту и улози приватног полисинга у превенцији.

Последњи наведени проблем намеће питање у којој мери можемо уопште говорити о приватном полисингу у Србији. Ако се стриктно држимо дефиниције полисинга⁵ као социјалног концепта који обухвата мно-

⁵ *Полисинг* суштински представља социјалну функцију која доприноси одржању појединачног социјалног реда (и мира) и коју врше бројне различите институције, установе, органи... Он подразумева оне активности које имају за циљ да **осигурају** безбедност социјалног реда у одређеној средини, и то мерама и активностима које су примерене тако постављеном циљу. У том смислу, полисинг се разликује од много ширег концепта *социјалне контроле*, који укључује готово све што доприноси, и индиректно и директно, одржању, односно произвођењу социјалног реда (и мира) - школе, удружења родитеља, цркве, омладински клубови и удружења, медији, јавни радници...(Reiner, *ibid*). Другим речима, *полисинг* је један аспект социјалне контроле који обједињује системе надзора, комбиноване са претњом санкцијама за нарушавање социјалног реда, са превасходним циљем да

го шири круг социјалних чинилаца укључених у одржавање социјалног реда, онда можемо да кажемо да смо на самом почетку стварања услова за успостављање модела приватног полисинга.

У исто време, приватни сектор, као интегрални део система унутрашње безбедности, пати од бројних недостатака које ћемо покушати да маркирамо у овом раду, а међу којима је најмаркантнији онај који се односи на проблем посебног закона и активности МУП-а на том плану. У последњих шест година евидентан је само један покушај МУП-а, у почетној фази реформе сектора безбедности, да правно регулише ову област. То је био предлог закона из 2002. године, који је био врло добра полазна основа за каснију правну надоградњу и синхронизацију делатности приватног сектора безбедности. Од тада, међутим, све активности МУП-а на овом плану престају, а у јавности се појављује неколико предлога закона о приватној безбедности који су стизали из радионица разних невладиних организација, *ad hoc* експертских група, па и преводилачких канцеларија.⁶

Истраживачки резултати сугеришу драматичну ситуацију у погледу; (1) непримењивања стандарда у обављању ове делатности; (2) недовољној, готово никаквој обучености запослених у приватним предузећима за обезбеђење; (3) нерегулисаност тржишта приватне безбедности; (4) постојање јаког политичког утицаја на резултате тендера за пружање услуга обезбеђења; (5) непостојање комуникације и кооперације јавног и приватног сектора безбедности. Изгледа као да су МУП и структуре власти укљештене између све израженијих захтева за редефинисањем целокупног сектора унутрашње безбедности и утемељења једне модерне концепције полисинга с једне, и захтева за очувањем *status quo*, са друге стране.

Концепт полисинга у суштини је социјализација функције безбедности. Тај концепт има своју две деценије дугу предисторију у облику већ практикованог система друштвене самозаштите, који је био ништа друго до законски уоквирен модел социјализације функције безбедности, истина, са јаким идеолошким предзнаком. Но, без обзира на то, огромно социјално искуство, произашло из тог периода, може бити функционализовано у циљу постављања једног система модерног полисинга у Србији – нарочито онда када више нема некадашњег снажног идеолошког предзнака.

одржава тај социјални ред безбедним од спољашњег и унутрашњег угрожавања. Тај социјални ред може бити заснован на консензусу, или на конфликту и опресији, или на комбинацији ова два пола, што је најчешћи случај у модерним друштвима.

⁶ Детаљније у Унијат Ј., „Сива зона безбедности“, *Безбедности Зайадної Балкана*, бр 4, 2007.

Приватни сектор безбедности у Србији, и поред ових озбиљних недостатака и проблема са којима се дневно сусреће, у потпуности је спреман да се укључи у такав један концепт. Проблеми које смо навели могу лако и ефикасно да се превазиђу прихватањем и реализовањем неколико принципа; (1) принципа легализације; (2) принципа професионализације; (3) стандардизације, и (4) принципа европеизације.

3.1. Обука, сертификавање, лиценцирање

Принцип професионализације, као централни, у наведеној схеми развоја приватне безбедности, може бити остварен једино процесом обучавања/едукације запослених у овој делатности, адекватним и карактеру делатности примереним садржајима.

Обука запослених у овом сектору, међутим, у Србији није ни једним законом или законским актом обавезујућа (осим када је реч о обуци за безбедно руковање оружјем, што многи изједначују са обуком уопште?!). Ова чињеница је извор бројних група проблема који драматично коче развој приватног сектора безбедности у Србији: (1) проблем садржаја/концепције обуке; (2) проблем валидног сертификавања, и (3) проблем лиценцирања оних који обуку врше.

Први проблем се огледа у снажном притиску који долази из полицијских образовних структура, посебно дела пензионисаних припадника службе, на програме обуке који се реализују у понеким приватним предузећима за обезбеђење, као и на програме обуке који се изводе на неким приватним и државним факултетима. У највећој могућој мери ти програми су подређени полицијској обуци, логици и едукацији, што *per se* не одговара суштини делатности приватне безбедности, посебно не новим знањима и искуствима која се практикују у приватном сектору безбедности.

Други проблем – валидност издатих сертификата онима који су успешно завршили курс/курсе обуке, по дефиницији би требало да буде решен одговарајућим решењима у посебном закону о приватној безбедности. На тај начин створен је специфичан *circulus vitiosus* који, у крајњој инстанци, производи високе ризике у практиковању послова обезбеђења, и за оне који то чине, али и за клијенте – кориснике услуга обезбеђења. Већина власника приватних предузећа за обезбеђење, међутим, и даље се теши лажним принципом – што није прописано, не мора ни да се спроведе, па тако и не улаже готово ништа у подизање нивоа обучености својих запослених.

Трећи проблем се односи на одређивање услова и начина лиценцирања институција/организација које могу да врше обуку и издају одговарајуће сертификате.⁷

Једини начин да се избегну ове централне групе проблема, када је реч о обуци запослених у овом сектору, јесте интернационализација овог проблема, односно, његово решавање у складу са међународним стандардима, управо онако како је Српско удружење предузетника у приватној безбедности већ урадило – креирањем могућности за директну помоћ и сугестије CoESS у свим фазама израде предлога закона, који би се, на тај начин, у самом настајању већ синхронизовао и хармонизовао са европским законима и принципима обављања ове делатности.

У Србији је приватни сектор безбедности реалност, као и јавни/државни сектор. Оно што тек треба да постане реалност, јесте комуникација између ова два пола, сарадња на једном општем концепту превенције криминалитета, елиминације претњи криминалом, ослобађање нације страха од криминала који смо тако мукотрпно доживљавали целу једну деценију. Та сарадња јесте условљена превасходно понашањем „старијег брата“, односно државног/јавног сектора безбедности. Међутим, чињеница је, у исто време, да приватни сектор безбедности представља реално постојећу силу, која ширењем делатности полако али сигурно задобија и карактеристике моћи, што онда условљава и преговоре из другачије преговарачке позиције! С друге стране, мера препуштања неких традиционалних послова и овлашћења која су вековима била монопол државне силе, под прецизно утврђеним условима, представља истовремено и меру демократичности једног друштва. Судећи према тренутној ситуацији и активностима које се спроводе у сектору безбедности и ауторитету који јавни сектор безбедности још увек има, очигледно је да монопол државе, уткан у МУП, још увек постоји.

Можда је прецизније рећи да постоји велика дискрепанца између прокламованих реформаторских оријентација МУП-а и онога што је постигнуто на том путу, и степену примерености законима тржишта и моделима развоја приватног сектора безбедности. Навешћемо један пример како приватни сектор безбедности реагује на проблем законске нерегулисанос-

⁷ На овом месту изразићемо озбиљну забринутост над могућношћу да политичке елите злоупотребе ову ситуацију и, у циљу стварања још једног извора финансирања својих активности, почну да лобирају, или директно, преко својих представника у власти, почну да издају лиценце разним „експертским групама“, „образовним центрима“ или неким другим формама организовања њихових присталица, које би онда могле да почну да организују обуку запослених у приватној безбедности.

ти. Иако непостојање закона у овој области већ дуже време одговара једном броју предузећа у овом сектору (генерално гледано – мањим предузећима), у последњих пет година огроман део овог сектора инсистира на неопходности доношења посебног закона. Након безуспешних покушаја и инсистирања на неопходности доношења посебног закона, водеће приватне компаније за обезбеђење удружиле су се у Српско удружење предузетника у приватној безбедности и пре две године постале члан CoESS.⁸ Основни мотив овако озбиљних акција широког захвата, била је потреба власника тих компанија да стандардизују и професионализују свој рад у складу са европским моделом приватне безбедности и законима тржишта приватне безбедности. Има много примера озбиљних активности ових компанија на плану ангажовања научних и висококвалификованих институција и појединаца у циљу едуковања свог кадра и постизања високог нивоа пружања услуга, или улагања у софистицирану опрему, или успостављања међународне сарадње у региону у обављању послова приватне безбедности. Круна тих озбиљних акција јесте „Национална стратегија развоја приватног сектора безбедности у Србији“, пројекат који је, заједно са сличним пројектима осталих земаља Западног Балкана, усвојен на генералној скупштини поменуте европске конфедерације у Бриселу септембра 2007. године.

Све ово су показатељи једне апсурдне ситуације у којој социјална пракса приватне безбедности иде испред социјалне регулације (у смислу норми и легислативе). Многа приватна предузећа у овом сектору одавно су стекла ИСО сертификате о стандардизованости свог рада. Иако се ти стандарди не односе посебно на делатност приватне безбедности, већ на услужну делатност уопште, овај податак речито говори колико је власницима ових предузећа стало да професионално и квалитетно обављају своју делатност.

У односу на развој и будућност приватног сектора безбедности у Србији, можемо, дакле, да закључимо, да је доношење посебног закона о приватној безбедности *conditio sine qua non* превазилажења постојећих проблема у овом сектору, као и одговор на присутне изазове даљег развоја и саме делатности и тржишта безбедносних услуга. Специфичност услова у којима и овом приликом исказујемо апел за законским регулисањем овог сектора безбедности, огледа се у чињеници да смо као држава пред потписивањем значајног документа о придруживању ЕУ, која нас обавезује да и у овој области усагласимо законе са законима који владају у земљама чланицама ЕУ. То конкретно значи да више нећемо бити директно зависни од воље скупштинског сазива да се тај закон усвоји или не усвоји, у зависно-

⁸ Касније је формирано и удружење професионалаца у области приватне безбедности при Привредној комори Србије.

сти од њихових процена приоритета и од тога којој политичкој партији је додељено Министарство унутрашњих послова!

Зависићемо искључиво од: (1) наше стручности и оспособљености да се укључимо у европску безбедносну заједницу која је још пре четири године потписала Заједничку декларацију о европској хармонизацији закона који уређују сектор приватне безбедности; (2) реформских потенцијала МУП-а који су основни услов успостављања партнерства ова два сектора, и, најзад, (3) од стратешких реформских пројеката друштва који би по принципу хоризонталне координације и вертикалне интеграције компоновали један модернији и функционалнији концепт система унутрашње безбедности.

4. ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ЈАВНОГ И ПРИВАТНОГ СЕКТОРА БЕЗБЕДНОСТИ

Сагласно изнетим општим оквирима, односи између јавног сектора безбедности (полиције) и приватног сектора безбедности у савременој Србији се не могу описати ни као сарадња ни као конкуренција, односно ривалитет. У ствари, они постоје паралелно, једни поред других. С времена на време, од случаја до случаја, на терену постоје одређени облици сарадње (дељење података или ресурса) током текућих операција, али то зависи од персоналних односа између припадника полиције и професионалаца који су ангажовани у компанијама из области приватне безбедности. У сваком случају, сарадња је изузетак, а не правило. За разлику од ситуације у развијеним земљама,⁹ партнерство два сектора још увек није на видику. Разлози за овакву ситуацију и препреке за успостављање ефективне сарадње су бројни и могу се класификовати у следеће најзначајније групе:

1. системске препреке,
2. правне препреке,
3. професионалне препреке.

4.1. Системске препреке

Државноцентрично разумевање безбедности у Србији је још увек преовлађујуће. Не постоји воља да се подели одговорност за безбедност међу актерима у безбедној арени. Државна (јавна) полиција се перципира као главни, али више не и једини, провајдер безбедности. На националном нивоу још увек није успостављен конзистентан и функционалан систем

⁹ Bayley H. D., Shearing D. C., *The New Structure of Policing - research report*, Washington: National Institute of Justice. 2001.

безбедности. Односи између јавне полиције, обавештајних и безбедносних агенција и војних безбедносних структура нису јасно дефинисани и у пракси могу бити ривалски, па чак и непријатељски уколико се у условима заоштрене политичке борбе на њиховом челу нађу личности из различитих политичких партија. С друге стране, предузећа која се баве приватном безбедношћу нису препозната ни укључена у систем безбедности. Не постоји стратегија безбедности на националном нивоу, а аспект превенције је скоро сасвим занемарен.

Такође, чини се да нема довољно политичке воље да се ова област регулише.

4.2. Правене препреке

Поред чињенице да је целокупни сектор приватне безбедности нерегулисан законом, што је јединствен случај у Југоисточној Европи, ни односи изеђу овог сектора и државне (јавне) полиције нису уређени правилима и прописима. Иако је припрема законског решења, односно предлога закона о приватној безбедности, у суштини у оквиру мандата Министарства унутрашњих послова, до сада није показан већи интерес за ову област.

У члану шест новог Закона о полицији (2006) предвиђено је да полиција сарађује са локалним и регионалним властима у предузимању мера за обезбеђивање безбедности људи и њихове имовине. Полиција, такође, сарађује са другим државним органима и институцијама, невладиним организацијама и другим организацијама, мањинама и другим организованим групама и самоорганизованим појединцима у циљу развијања партнерства у превенцији криминала и расветљавању кривичних дела, те остваривању других безбедносних циљева. Ова сарадња је у складу са законом, прописима и професионалним смерницама које прописује министар унутрашњих послова. Приватне безбедносне компаније нису чак ни поменуте, мада је број запослених у њима приближно једнак броју припадника полиције.

4.3. Професионалне препреке

Међу политичким актерима у Србији полиција се не схвата искључиво као јавни сервис у служби грађана, већ једним делом и као извор моћи.¹⁰ Није сасвим превазиђено схватање да је полиција сила и занат, а не посеб-

¹⁰ О томе сведоче дуготрајни и тешки преговори о формирању владе у пролеће 2007. године у коме су се копља ломила највише око „министарстава силе“, а нарочито Министарства унутрашњих послова.

на професија, те је за полицајца пресудно да у очима свог непосредно претпостављеног буде виђен као ефикасан, а за полицијске менаџере веома је важно мишљење политичких лидера. Наслеђена полицијска култура и систем вредности мењају се реалтивно споро, па припадници полиције мисле о себи и својој служби као о јединим који су, у крајњој линији, одговорни за безбедност. У оваквом видокругу приватне безбедносне компаније (па ни грађани) не могу бити третирани као партнери у правом смислу речи. Уосталом, једно од генералних обележја класичне полицијске културе, која је у литературау детаљно описана¹¹, је стеротипан став полицајца „ми смо надлежни, само ми знамо шта је полиција, а остали, укључујући и приватни сектор безбедности, треба да нам помажу, дају нам информације и уступе ресурсе, али и да следе наша упутства и наређења“. Из ове позиције „сарадња“ се схвата као једносмерна улица – приватне безбедносне компаније, грађани и субјекти помажу полицији у решавању оних проблема које, као приоритете, утврђују и дефинишу полицијски менаџери.

У највећем броју приватних безбедносних компанија уопште не постоје професионални стандарди. Поред тога, објективну препреку сарадњи представља и позадина неких од ових компанија, будући да су неке биле веома блиске организованом криминалу и ангажоване у грађанском рату,¹² као и чињеница да неки од запослених у овим компанијама имају криминалне досијее, а други претходно искуство рада у полицији, што све представља препреке за узајамно поверење које је предуслов правог партнерства и сарадње.

5. ЗАКЉУЧАК

На почетку XX века доминантно схватање било је да државе, односно владе, имају примарну, а негде и искључиву одговорност за обезбеђивање безбедности, у смислу да одређују која врста безбедности је потребна (квантитативно и квалитативно), и да обезбеђују средства (у организационом и материјалном смислу) да се ова безбедност оствари. При томе, полиција, схваћена примарно као орган владе, била је главни „произвођач“ безбедности. Влада је водила политику полиције, односно била је организациони покровитељ за формулисање захтева који се постављају пред полицију. Поред тога, она је утврђивала правила и оквире за поступање полиције и обезбеђивала је потребна средства и неопходне услове за њен

¹¹ Reiner R., *The Politics of Police*, Brighton: Wheatsheaf Books, 1985, pp 87-90.

¹²Више о томе у: Петровић П., „Приватизација безбедности у Србији“, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 4, 2007.

рад. Постепено је долазило до ерозије државног монопола над свим формама организованог насиља, узроковане, пре свега, немогућношћу државе да на традиционалан начин ефикасно одговори на савремене изазове, ризике и претње настале окончањем хладног рата. Уласком у процес транзиције, стварањем и јачањем приватне својине, безбедносна арена се битно мења и намеће се потреба за успостављањем одговарајућих односа између државних и недржавних субјеката безбедности.

Односи између јавног и приватног сектора безбедности су веома значајни за постизање стабилног стања безбедности у свакој земљи. Ови односи могу имати облик сарадње, игнорисања или међусобног саплитања и ометања. Уколико између ових субјеката постоји права равнотежа, јасно и прецизно регулисани односи и спремност за сарадњу, дефинисана надлежност, одговорност и подела рада, њихови капацитети ће бити мултипликовани, што ће се одразити на превенцију и сузбијање криминала и укупну безбедност у друштву. Ангажовање приватног сектора безбедности на заштити имовине приватних предузећа, повећању безбедности становника у одређеним деловима града и квартовима, омогућава полицији да преусмери своје ресурсе на организовани криминал и друге тешке облике криминала. Делјење ресурса и информација између ових сектора смањује трошкове и ангажовање њихових капацитета. Разлике у оперативним менталитетима и приступима који су заступљени у овим секторима, у међусобним сусретима и акцијама, обогаћује и јавну полицију и приватне безбедносне компаније¹³. Уколико је приступ међусобним односима другачији, односно супротан, уместо синергије настаје ентропија, слабљење оба сектора и нижи ниво безбедности и заштите грађана и компанија.

У оквиру још увек преовлађујућег државноцентричног концепта безбедности, недовршене реформе јавне полиције и нерегулисаног и неуређеног приватног сектора безбедности, тешко је повећати разумевање и свест о потреби изградње партнерских односа и сарадње на обострану корист. Осим тога, постоје и значајне системске, законске и професионалне препреке успостављању ове сарадње.

За значајно унапређење у овој области неколико процеса је нарочито важно. Реч је, пре свега, о завршетку процеса приватизације, убрзавању и довршавању процеса реформе полиције и изградњи одговарајућег законског оквира за активности недржавних провајдера безбедности, као и о регулисању њихових односа са јавном полицијом. Тек тада мултилатерализација може постати реалност. Несумњиво је да на овом путу компаратив-

¹³ Bayley H.D., Shearing D.C., 2001, *The New Structure of Policing - research report*, Washington: National Institute of Justice.

ни увид и примери најбоље праксе могу бити од користи приликом конципирања политике у овој области.

Литература:

1. Alan Bryden and M. Caparini, 2006, *Private actors and security governance*. Geneva, DCAF.
2. Bakić B. & Gajić N., 2006, *Police Reform in Serbia: Five Years Later*, www.osce.org/publications/fry/2004/01/18262_550_en.pdf,
3. Bayley H.D., 1985, *Social Control and Political Change*, Princeton, NJ: Princeton University, Center of International Studies.
4. Bayley H.D., 1999, "Security and Justice for All", Paper for Restorative and Civil Society Conference, Australian National University, February 1999.
5. Bayley H.D., Shearing D.C., 1996, "The Future of Policing", *Law and Society Review*, 30(3):585-606.
6. Bayley H.D., Shearing D.C., 2001, *The New Structure of Policing – research report*, Washington: National Institute of Justice.
7. Button M., 1999, "Private security and its contribution to policing: under-researched, under-utilised and underestimated", *International Journal of Police Science and Management* 2: 103-16.
8. Димитријевић И., 2006, (ед.) *Упоредни приказ законодавства индустрије приватне безбедности у Европској унији*, Клуб студената Факултета безбедности, Београд.
9. Mandel R., 2002, *The Privatization of Security*, Transaction Publishers, 28: 129-151.
10. Matic G., 2006, *Osnovi fizičko-tehničkog obezbeđenja*, Privredna komora Srbije, Udruženja preduzeća za fizičko-tehničko obezbeđenje, Beograd.
11. McCarthy J., 2006, "Expanding private military sector faces structural change and scrutiny", *Jane's Intelligence Review* vol. 1-8(02).
12. Meško G., Dobovšek B. (eds), 2007, *Policing in Emerging Democracies - Critical Reflections*, Faculty of Criminal Justice and Security, Ljubljana.
13. Milosavljević B., 1997, *Nauka o policiji*, Policijska akademija, Beograd.
14. Milosavljević B., 2006, „Model zakona o privatnoj delatnosti obezbeđenja“, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, no. 1, CCVO, Beograd.
15. Page M., Rynn S. et al., 2005, *SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: a cause or effect of insecurity*, SEESAC.
16. Petrović P. 2007, „Privatizacija bezbednosti u Srbiji“, *Privatizing security in Serbia*, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br 4.
17. Reiner R., 1985, *The Politics of Police*, Brighton: Wheatsheaf Books, 1985.
18. Schreier F. and Caparini M., 2005, *Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies*, Geneva, Geneva Centre for the Democratic Control Armed Forces.
19. Shearing C.D. and Stenning P.C., 1981, "Modern Private Security: Its Growth and Implications", in Tonry M. and Morris N. (eds.), *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, Vol. 3. Chicago, IL: University of Chicago Press.
20. Singer P.W., 2004, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Cornell University Press.
21. Sklansky D., 1999, "The Private Police", *UCLA Law Review*, 46 (4) (April): 1165-1287.
- Unijat J., 2007, „Siva zona bezbednosti“, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br 4.

PROFESSIONALIZATION AND PARTNERSHIP OF PUBLIC AND
PRIVATE SECURITY SECTOR IN SERBIA

– Preconditions and obstacles –

Researcher Dušan Davidović, MA
Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade
Assistant professor Želimir Kešetović, PhD
Faculty of Security Studies, Belgrade

Summary: After short history on security system and comprehension of security in Serbia during socialist regime, the authors briefly outline general directions of public (state) police reform after democratic changes in October 2000, and the emerging and development of the private security sector. They point to main problems in police reform process, and also those that refers to private security companies. The authors state that, unlike the modern tendencies in the developed world, relations of cooperation and partnership between public and private security sector are not established, so they exist parallelly side by side. They find three groups of obstacles for establishing of this cooperation: 1) System obstacles that refer to general comprehension of the system of security, lack of overall strategy and will among the political actors to regulate this field. 2) Legal obstacles refer to total lack of normative regulations of private security sector, and its relations with public security sector. 3) Finally, professional obstacles refer to characteristics of traditional police culture in which public police is understood as the main (if not the only) provider of security, while all the other actors should only be in its function. Of great importance for advancement in this field is finalizing of privatization, police reform and providing legal framework for activities of non-governmental security providers and their relations with the public police.

НАСИЉЕ МЕЂУ ВРШЊАЦИМА У ШКОЛИ

Маја Савић
Бранислава Кнежић
Институт за криминолошка и социолошка
истраживања

Сажетак: Насиље у школи је тема која у свету, па и код нас, све више заокупља пажњу истраживача.

Насиље међу вршњацима је посебан облик насиља у школи које ученици намерно и свесно врше над другим ученицима наносећи им психичку и/или физичку бол. Нажалост, насиље постаје све бруталније, па ни смртни исходи нису ретки.

За сузбијање ђачког насиља у школама подједнако су одговорни: породица, школа, медији, ужа и шира друштвена заједница. Превенција би, уз законску регулативу, требало да обухвата васпитно-образовне мере за све носиоце и изворе социјализације јер се насилни обрасци понашања преузимају и из породице, суседства и са медија, али је школа место где се они најчешће испробавају и учвршћују у интеракцији са вршњацима.

Нагласак у превенцији насиља нас вршњацима, где су насилници често и сами жртве насиља, требало би ставити на развијање вештине ненасилне комуникације и хуманих међуљудских односа, уз дубљу сарадњу школе (особља, али и ученика) и родитеља.

Кључне речи: *насиље над вршњацима, фактори социјализације, васпитно-образовни рад.*

Увод и дефиниција

Насиље над вршњацима је одувек постојало, али се у различитим периодима различито посматрало (кажњавало или подстицало) и привлачило пажњу струке и науке. Данашњи ђаци одрастали су у времену кад је насиље било присутно и уобичајено у свим сферама друштвеног живота и када се чинило да се насилништво, а не учење и рад, исплати. Последице ратних траума, изолације, социјалних раслојавања, незапослености на једној страни, и лаког богаћења, на другој страни, морају се имати у виду и приликом расправе о овој врсти насиља, превенције и репресије. Уз породичну, школску и шире друштвену толеранцију према насиљу, изложеност насиљу путем медија¹, Интернета, потпомогнуту употребом дроге, алкохола и оружја, створени су услови, ако не и узроци, и за најтеже облике физичког насиља међу вршњацима. Крајње је време да се сви запитамо: што је допринело да млади у испољавању агресивности постају све бруталнији?

За одговором се мора трагати у два правца: макро-друштвеном и индивидуалном. Кад је у питању шири друштвени ниво, нужно је указати на свакодневно насиље у друштву – од спортских терена, мас-медија (преко различитих филмова, серија и емисија које величају „лажне јунаке“ до, нажалост, и скупштинских преноса и различитих програма уживо), породичног насиља и вршњачког злостављања. Подсетимо ли се да појединац понашање учи одмалена, онда генерације рођене у протеклих двадесетак година нису имали муке око узора за испољавање агресивности и насиља (за модел је довољан и лик из филма, а не само жива особа).

Пропусти у васпитању и социјализацији различитих актера (породица, школа, друштво у целини) и утицај стихичког, негативног искуственог образовања, без корекције организованим васпитањем и образовањем, доводе до спонтаних фактора социјализације преко којих се уче и стичу многи негативни обрасци понашања, па и најтежи облици насиља (Кнежић, 2001).

Друштвена криза, рат, транзиција и криза вредности које владају у друштву и породици могу подстаћи насиље (у таквим условима је поремећено одрастање младих), али друштво мора имати јасан став према насилништву у циљу ублажавања његових негативних утицаја (преко превенције и репресије).

¹ Цртани филмови, игрице, а да не говоримо о осталим емисијама на ТВ, повезани су са насиљем, убијањем и тучом.

У тексту који следи покушаћемо да дамо преглед неких основних концепата и концепција везаних за истраживање насиља међу вршњацима у школи (енгл. *bullying in school*²).

Тема насиља у школи је присутна у истраживачкој теорији и пракси у свету преко две деценије и проистекла је из конкретних проблема који су постали ургентни у школској средини. Број убистава и самоубистава као последице насиља у школи је постао забрињавајући и јасно посведочио да се не ради о спорадичним инцидентима, већ о ланцу насиља који је, као резултанта културних, социо-економских и породичних фактора, нашао плодно тле у школској средини. Постојала је потреба да се систематски истраже карактеристике насилног миљеа који је школа превиђала, порицала или толерисала и понуде системска решења у виду програма који ће директно бити усмерени на промену средине која рађа насиље или му погодује.

Постоје бројне дефиниције насиља међу вршњацима и за све њих је заједничко да под насилљем подразумевају свако физичко и/или психичко насилно понашање међу децом, које се може разликовати по: облику, тежини, интензитету, временском трајању и последицама.

Једну од дефиницију насиља међу вршњацима, која је често полазиште у истраживању ове теме, дао је норвешки истраживач Olweus (1993): „О насиљу међу вршњацима говоримо када је особа током времена изложена поновљеним негативним поступцима једне или више других особа. Негативним поступком се сматра када особа намерно повређује или чини непријатности другој особи кроз физички контакт, речима или на неки други начин.“

Као битне карактеристике насиља међу вршњацима (*bullying*) могу се издвојити:

- да оно обухвата различите облике понашања (гурање, ударање, претње, ругање, оговарање, омаловажавање...);
- да се ови облици понашања понављају у дужем временском периоду;
- да постоји асиметричан однос снага и злоупотреба моћи од стране једног ученика који обично има подршку групе и малтретира другог који није у стању да се брани и не може да избегне ту ситуацију;
- да се оно одржава због незаинтересованости и пасивности околине која не жели директно да се укључи у однос насилника и жртве.

² На нашем језику не постоји одговарајући термин или синтаagma која би дословно пренела значење енглеског термина „bullying“, јер он подразумева насиље које се понавља и одвија у дужем временском периоду. У даљем тексту ћемо, у недостатку одговарајућег, користити термин насиље међу вршњацима, уз свест је он шири од феномена којим се бавимо.

Насиље међу вршњацима може се, условно, категорисати у физичко, вербално и релационо.

Физичко насиље је најдиректнији облик овог насиља и ту спада гурање, ударање, шутирање, гребање, отимање имовине и сл. Оно је највидљивије, најмање се толерише и највише санкционише од стране одраслих.

Вербално насиље (називање погрдним именима, исмевање, претње и сл.), према неким истраживањима, чини чак 70% укупног насиља међу вршњацима. Овај облик насиља често остаје непримећен и не доживљава се као право насиље, па је толеранција на њега прилично велика.

Релационо насиље (оговарање, игнорисање, покушаји да се особа излује и избаци из групе, омаловажавање и сл.) је индиректан облик насиља који, такође, често остаје непримећен и непрепознат од стране одраслих.

Дечаци и девојчице су подједнако склони насиљу, али се разликују према врсти насиља које користе у односу са вршњацима. Дечаци су склоннији физичком, док се девојчице више служе релационим насиљем (дечаци се најчешће ударају, гурају, гађају, а девојчице оговарају, исмејавају, критикују). Веза пола и склоности ка одређеном облику насиља може се довести у везу са начином социјализације дечака и девојчица. Девојчице се друже у мањим, интимнијим групама са јасно дефинисаним границама, па је лакше некога повредити и самим искључивањем из те групе. Насиље међу дечацима је најчешће везано за демонстрацију физичке надмоћи. Разлика у испољавању облика и врста насиља, између осталог, последица је и различитих образаца васпитања за девојчице и дечаке. Довољно је присетити се бајки, сликовница и играчака уз које почиње васпитање деце по полу.

Када се говори о последицама насиља међу вршњацима, оне су проистекле, али имају и повратни утицај, на општу климу у школској средини, јер се ланац насиља не прекида, већ се, са сваким новим инцидентом који се толерише, оно поткрепљује и укоренује. Конкретне последице овог насиља прве трпе његове жртве. Поред физичких повреда којима су некад изложени, чести су проблеми емоционалне природе, усамљеност, депресивност, анксиозност, јер жртве стварају или продубљују лошу слику коју имају о себи, губе самопоуздање и верују да нешто није у реду са њима. Жртве насиља међу вршњацима, не ретко, попуштају у учењу, повлаче се у себе и губе пријатеље, а деца ни не размишљају о томе да је ругање и вређање облик насиља са „модрицама у души“ које су теже уочљиве са стране.

Распрострањеност насиља међу вршњацима у школи

Насиље међу вршњацима је чешћи облик насиља над младима од злостављања од стране одраслих (Капор-Стануловић М., 2007).

Ретроспективне студије рађене са одраслима на основу њиховог сећања, показују да је узраст у коме су најчешће били изложени насиљу у школи рана адолесценција, између 11 и 13 година. Истраживање рађено са средњошколцима (Díaz-Aguado, Martínez Arias & Martín Seoane, 2004), такође показује да је највећи ризик за агресију међу вршњацима у периоду ране адолесценције (13-15 година).

Серија истраживања које је спровео Smith у Великој Британији (Smith, Talamelli, Cowie, Naylor & Chauhan, 2004) показује да између 10% и 20% ученика види себе као жртве, док је проценат оних који себе виде као насилнике између 4% и 10% (Smith & Sharp, 1994). Истраживање у Норвешкој (Olweus, 1993) је показало да је 15% основношколске и средњошколске деце изложено насиљу у школи. Према подацима из САД (Indicators of School Crime and Safety: 2005, U.S. Department of Justice), за разлику од осталих облика насилних прекршаја у школама, који су у односу на почетак деведесетих у значајном паду, bullying је забележио пораст.

Међутим, оправдано је поставити питање да ли се заиста ради о већем присуству овог облика насиља у школама или о већој сензитивности наставника, родитеља и деце на њега, па самим тим и његовом учесталијем регистровању.

Насупрот опште распрострањеном мишљењу, насиље се најчешће одвија унутар школе, а не на путу до школе или од школе до куће (Díaz-Aguado, Martínez Arias & Seoane M., 2004, према Díaz-Aguado, M.J., 2006). Учесталост насиља међу вршњацима је дупло већа у самој школи него на путу од/до куће.

Подаци из истраживања у нашим школама (Школа без насиља, 2006) говоре да је 65% деце у времену од три месеца било изложено неком облику насиља. Од 30 ученика у једном одељењу, седморо стално трпи неки облик вербалног или физичког насиља.

Један од фактора који доприноси присуству насиља међу вршњацима у школи је толерантан став одраслих, било наставника било родитеља, према овој врсти насиља. Оно се третира као саставни део одрастања, нешто што је неизбежно и то нарочито међу дечама. Имплицитан став је да деца то треба да реше међу собом, без уплитања одраслих, јер ће их то очврснути и припремити за даљи живот. Порука коју родитељи често шаљу деци је да узврате ако их неко удари, па се у ситуацији када то не ураде често осећају као кукавице, или их околина тако доживљава и етикетира.

Недоследност школе и контрадикторне реакције на насиље, које се формално кажњава али на „делу“ поткрепљује неким ставовима и непрепознавањем, је одраз таквог става који постоји и у широј социо-културној заједници. Насилни обрасци понашања се преузимају и из породице и са

медија, али је школа место где се они најчешће испробавају и учвршћују у интеракцији са вршњацима.

Постоји неколико група објашњења које феномен и узроке насиља међу вршњацима сагледавају из различитих перспектива (према Rigby, 2006).

Развојно објашњење – трага за узроцима насиља међу вршњацима у раном детињству, у периоду када дете почиње да потврђује себе спрам других и покушава да успостави социјалну доминацију над другима. У почетку деца то раде на веома груб и сиров начин, ударајући слабије од себе не би ли их заплашили. Одрастањем и социјализацијом деца уче који су финији начини да успоставе социјалну доминацију, тако да чешће прибегавају вербалном и индиректним облицима насиља над вршњацима. Развојна перспектива може бити корисна јер даје увид у то који су развојни проблеми актуелни као извор потребе за доминацијом, али даје и усмерење којим средствима социјализације се они могу разрешити. Тако је, на пример, приступ „решавање проблема“ (problem-solving) адекватнији за старију децу, јер је захтевнији у смислу процењивања и проналажења опција које имају на располагању (Stevens et al., 2000, према Rigby, 2006). Млађа деца имају егоцентричнији приступ у сагледавању проблема, нису у стању да их сагледају из туђих, различитих перспектива и пронађу ситуацији најпримеренији одговор.

Објашњење на основу индивидуалних разлика – као полазиште разматра индивидуалне разлике међу људима као основу да у интеракцији једна особа врши насиље над другом. Налази неких истраживања показују да деца која су насилници имају слабију способност за емпатију и нагињу ка психотицизму (Slee & Rigby, 1993, према Rigby, 2006), док је за децу која су жртве утврђено да имају снижено самопоштовање и слабије социјалне вештине. Ове индивидуалне карактеристике нису, саме по себи, довољне да учине дете насилником или жртвом насиља, али у интеракцији са лошим социјалним условима (дисфункционална породица, породица са емоционално хладном атмосфером, породица у којој родитељи нису доследни у васпитним мерама или прибегавају преоштром кажњавању) у којима одрастају, могу да допринесу да деца преузму те улоге, нарочито ако школа не обесхрабрује и толерише насилно понашање.

Насиље међу вршњацима као социо-културни феномен – објашњава овај феномен као продукта постојања одређених социјалних група са различитим нивоима моћи. Усмерено је обично на разлике које имају историјско или културно утемељење, попут рода, расе, етничке и социјалне припадности, разлике у моћи које проистичу из тих улога, као и жеље да се та моћ демонстрира кроз различите облике насиља.

Насиље као одговор на њихов изазивачки понашање и вршњака у школи – има заједничко са социо-културним приступом истицање да се феномен насиља међу вршњацима мора посматрати у социјалном контексту, али се у овом приступу тај контекст не дефинише кроз социо-културалне категорије какве су пол, раса, социјална класа, већ у оквиру школске заједнице и ученичке перцепције њихових улога у тој заједници. Такође се значајна улога придаје припадности мањим групама вршњака и привржености тим групама. Групе вршњака се стварају на основу неких заједничких интересовања и активности и представљају јаку подршку за своје чланове. Обично оваква група може да има за жртву малтретирања неког појединца или другу мању групу. Одлика овог приступа је да се насиље међу вршњацима у школи (bullying) третира као групни феномен који проистиче из групне динамике и може се објаснити неким групним механизмима (расподела одговорности, слабење контроле и инхибиције агресије...) и не доводи се у везу са неким индивидуалним особинама насилника или жртве.

Актери насиља (насилник, жртва, посматрачи)

Неки аутори, попут Coloroso (2004), приступају проучавању насиља у школи препознајући типичне улоге у ланцу насиља. То су улоге насилника, жртве и посматрача. Указивање на одређене улоге у ланцу насиља нема за циљ да се дете етикетира приписујући му увек, нпр., улогу насилника или неког ко је увек жртва, већ препознавање у којој је улози дете у одређеној ситуацији. Прекидање круга насиља подразумева више од самог препознавања насилника и заустављања насиља које он врши; оно подразумева истраживање како и зашто дете постаје насилник или жртва насилника (понекад и обоје) и какву улогу имају посматрачи у том кругу насиља. Разумевање улога у ланцу насиља је, сматра Coloroso, први корак у њиховом редефинисању и стварању алтернативних и здравијих улога које немају за основу насиље или беспомоћност. Најпогоднија комбинација за одржавање круга насиља је: насилник који добија оно што жели од жртве, малтретирано дете које се сувише боји да би то испричало одраслом, посматрачи који се или придружују насилнику или одлазе, не желећи да пруже подршку жртви.

Coloroso (2004) третира насиље међу вршњацима (bullying) као научно понашање, које се, према томе, може и мењати и заменити социјализованијим облицима понашања. Разлози за одржавање насилних облика понашања у школи леже у његовом социјалном поткрепљивању и то на различитим нивоима. Поткрепљује га култура која награђује насилнике и криви жртве; школе које се претварају да немају проблем са насиљем па

немају ни ефикасне програме и процедуре за спречавање насиља; родитељи који моделују и/или уче децу насиљу; одрасли који не препознају патње малтретиране деце.

Улога *насилника* подразумева да он има моћ, било да она потиче од физичке снаге, статуса, узраста, пола, способности и насилник је користи да намерно науди неком другом.

Заједничке карактеристике насилника, према Coloroso (2004), су: да воле да доминирају над другима; воле да користе друге људе да добију оно што желе; тешко им је да сагледају ситуацију из перспективе другог; заокупљају их само сопствена осећања, жеље, потребе и права; кривицу, критику и лажне оптужбе пребацују на друге пројектујући своју неадекватност; одбијају да прихвате одговорност за сопствене поступке; немају способност предвиђања последица свог понашања; жељни су пажње. Особине које се још наводе (Olweus, 1993; Pellegrini, Bartini and Brooks, 1999; Salmivalli et al., 1996; Schwartz, Dodge, Pettit and Bates, 1997) као карактеристичне за насилнике су: недостатак емпатије, виде себе као моћне и омиљене, обично нису самокритични; нетолерантност на разлике; лоши социјални контакти, иако често имају пар пријатеља који их следе и подржавају у насилном понашању; импулсивност, низак ниво толеранције на фрустрацију, одговарање агресијом на најмању провокацију или на оно што опажају као провокацију; имају тешкоћа у препознавању социјалних знакова из околине, па често мисле да други имају непријатељске намере према њима. Чак и кад постоје знакови који показују да намере нису биле непријатељске, агресивна деца их много теже разумеју и користе.

Ова деца обично потичу из породица у којима не влада топао и позитиван емоционални однос са родитељима, нарочито са мајком која се не бави дететом; из породица које имају тешкоћу да науче децу да поштују ограничења, јер, с једне стране допуштају и толеришу анти-социјална понашања, а са друге негују ауторитарност, присилне мере и прибегавају физичком кажњавању.

Другим речима, насилници су најчешће она деца која и сама трпе насиље и деградирајући третман у својој породици.

Жртве су на мети насилника и карактерише их повученост, стидљивост, несигурност и ниско самопоштовање, тешкоће у комуникацији и социјална изолација. Као последицу дуготрајне изложености насиљу дешава се да развију и соматске симптоме: пате од несанице, главобоље, болова у стомаку, или да реагују изненадним плачем, повлачењем, депресивним понашањем, а као екстремна последица јавља се и склоност ка самоубиству. У последњих неколико година број самоубистава или убистава вршњака, као одмазде жртава за дуготрајно малтретирање које су трпела, је у

забрињавајућем порасту. У Великој Британији сваке године бар 16 деце изврши самоубиство као резултат малтретирања од стране вршњака у школи.

За нашу земљу се не води систематски статистика о узроцима самоубиства, али број случајева које штампа приказује, било као самоубиства и убиства изазвана инцидентима у школи, или озбиљни облици насиља међу ученицима, у озбиљном је порасту (шеснаестогодишњи Н. К. умро је од батина које је добио од својих вршњака за време школског одмора; малолетни К. М. је са три убода ножем усмртио вршњака испред Техничке школе у Обреновцу; наведени примери из „црних хроника“ само су неки од најтежих облика вршњачког насиља са трагичним исходом и заслужују потпунију анализу него што је то могуће на овом месту.) Често се дешава да жртве криве себе за ситуацију у којој се налазе или да је поричу. Неретка је појава да насиље остане препознато, непримећено од стране наставника или родитеља, јер жртва не жели да се пожали, било зато да не би још више погоршала ситуацију и навукла на себе још веће непријатељство насилника, било зато што осећа да неће добити подршку од наставника или родитеља који је могу видети као неспособну да се бори за себе, или као неког ко воли да тужака и цинкари другове³.

Посматрачи су сведоци насиља које се одвија над жртвом и њихова улога би могла бити кључна у стварању и јачању ненасилне атмосфере у школској средини. Начин на који посматрачи реагују у ситуацији насиља у великој мери може да утиче на исход и разрешење саме те ситуације. Истраживања (Rigby, 1997) показују да, када се посматрачи умешају и стану на страну жртве, тј. обесхрабрују насилника, у око 50% случајева насиље се прекида. Међутим, посматрачи су најчешће пасивни, а дешава се и да се прикључе насилницима, било активно у насилном понашању, било дајући му вербалну подршку и осуђујући жртву зато што је слаба, безвредна и то заслужује. Понекад се плаше да би подршка жртви имала негативне последице по њих и да би они могли да заврше као следећа жртва. Чак и пасивно понашање посматрача може да утиче на статус насилника у групи, дајући му престиж и осећање надмоћи међу вршњацима, али оно што је такође важна и опасна последица оваквог понашања на нивоу групе јесте смањење осећаја индивидуалне одговорности насилника услед подршке групе. Још један од разлога зашто посматрачи некад не реагују да спрече насиље је тај

³ Да жртве насиља међу вршњацима трпе а не пријављују насиље од својих школских другаова, сведочи и пример ученика једне београдске основне школе који је трпео ћушке и отимање новца од ужине јер се плашио освете ако неком каже. Насиље је открио када је једног дана испред школе „остао“ без патика и вратио се бос кући.

што сматрају да то ништа не би променило и да им одрасли не би помогли. У интервентним програмима се доста ради на оснаживању посматрача да реагују у ситуацијама насиља: указује им се на улогу које њихово понашање може имати на подстицање или обесхрабтивање насилника, апелује се на њихову одговорност за сопствено понашање у ситуацијама вршњачког насиља и обавезу да обавесте одраслог о томе шта се десило.

Превенција

Обавештеност друштва о присутности и распрострањености насиља у школама је важан корак у разбијању традиционалног игнорисања и занемаривања овог проблема.

Систематско проучавање проблема насиља међу вршњацима у школи је настало из практичне потребе да се осмисле конкретни програми који би смањили насиље у школској средини. Прва систематска истраживања насиља у школама урађена су 1970. године. Пионирски програм борбе против насиља, на националном нивоу, спровео је Olweus 1983. у Норвешкој, а повод су била 3 случаја самоубистава дечака који су били жртве дуготрајног злостављања у школи. У овом програму школе су обавештене о резултатима добијеним на основу истраживања о насиљу међу вршњацима и о реаговању средине на њега. Програм је био усмерен на повећање осетљивости наставника, родитеља и ученика на насиље и смањење толеранције на њега, на развијање будности, успостављање јасних правила против насиља и санкција за њихово кршење. Праћење резултата овог програма је показало значајно смањење насиља у школи (преко 50%), према проценама и насилника и жртава, а да притом агресија није премештена у други контекст. Ефекти програма су били видљиви кроз побољшање социјалне климе у школи и задовољство ученика школом, као и кроз опште смањење антисоцијалног понашања.

Привучене јако dobrим ефектима овог програма и друге земље су кренуле да спроводе програме против насиља у школама на националном нивоу (Енглеска, САД, Шпанија, Канада, Белгија, Швајцарска, Финска и Аустралија), али скоро никад са тако добрим резултатима (Rigby, 2002).

Повећањем бројем програма нагомилавало се и искуство везано за њихово осмишљавање и спровођење, које се, потом, повратно имплементирало у следеће генерације програма борбе против насиља.

Принципи који су се показали као кључни за грађење превентивних програма за смањење насиља у школској средини су:

- заинтересованост и укљученост одраслих;
- јасне границе везане за неприхватљиво понашање;

- константна примена неказнених, „нефизичких“ санкција за неприхватљиво понашање и кршење правила;
- одрасли који делују као ауторитети и позитивни модели понашања.

Евалуације ових програма су указале на то да је њихова ефикасност већа ако се развијају дугорочно и примењују у дужем временском периоду, него ако су временски ограничени (примена само у одређеном, краћем временском периоду), (Carney and Merrell, 2001). Честа искуства су да се програм опажа као ефикасан најчешће само од једне стране – било од жртва било од насилника (Díaz-Aguado, M.J., 2006).

У нашој земљи је 2006. године, у оквиру УНИЦЕФ-овог програма, започет превентивни програм против насиља „Моја школа, школа без насиља“, са циљем да деца, родитељи и наставници науче да препознају насиље и адекватно одговарају на њега.

Резултати истраживања у школама⁴, која претходе програму и на којима он треба и да се базира, показују да су три поступка у борби против насиља које бирају наставници: боља сарадња школе и родитеља (69%), развијање вештина ненасилне комуникације (59%), принципијелно кажњавање насилника (41%). Наставници сматрају да би, у циљу превенције насиља међу вршњацима, најкорисније било продубити сарадњу школе и родитеља, а затим развијање вештина ненасилне комуникације и санкционисање ученика који подстичу насиље (Школа без насиља, 2006).

Превенција насиља уопште, па и у школи, почиње у формирању ставова према насиљу јер се трагичне последице насиља у школама не могу препустити само бризи васпитно-образовних установа.

Закључна разматрања

Ефекти борбе против насиља у школама неће бити видљиви све док се школа посматра као заједница у којој нешто интерно не функционише и стога у њој треба интервенисати споља и исправити “квар” програмима који постављају ствари на право место. Школа је слика целе друштвено-културне заједнице у којој постоји као репрезент и преносилац њених вредности, морала и знања. Симптомски приступ је сигурно једноставнији, али његови ефекти нису дугорочни јер нема шта да их подржи.

⁴Резултати истраживања УНИЦЕФ-а указују да се 65% ученика бар једном у последња три месеца нашло у улози жртве, 28% на неки начин учествује у насиљу у школи, а 44% ученика памти да је током школовања доживело насиље.

Два основна упоришта у борби против насиља морају бити васпитање и образовање, чији су носиоци школа и породица. Породица је база из које дете вуче сигурност и ослонац у животу, од кога ће зависити и начин на који улази у свет и односе са другим људима. Породица у којој се негује емпатија, осетљивост за потребе и осећања других ће одгојити дете које не жели да контролише, доминира и манипулише у интеракцији са другим људима. Међутим, важно је и да школска средина негује исте вредности и ствара окружење у коме се дете осећа сигурно и заштићено.

Факторе и изворе, како социјализације, тако и појаве насиља међу вршњацима и превенције истог, неопходно је тражити у социо-економским, политичким, кривично-правним, културним, породичним, васпитно-образовним и другим условима, као и у специфичним социо-психолошким особинама сваког појединца. Чиниоце средине (породица, вршњаци, школа, медији, Интернет, шира друштвена заједница) и карактеристике (физичког, интелектуалног, емоционалног и социјалног развоја) могуће је обухватити превентивним мерама против насиља међу вршњацима.

У сузбијању насиља међу вршњацима требало би поћи од законске регулативе као основе за предузимање одговарајућих активности, преко различитих служби социјалне заштите, школе, медија, вршњачких група и вршњачке социјализације и породице (која је на почетку и на крају васпитања и социјализације). Успех је могућ једино у усаглашености ставова свих по питању неприхватљивости било којег облика насиља.

Литература:

- Carney A., Merrell, K., Bullying in schools. Perspectives on understanding and preventing an international problem. *School Psychology International*, 22, 3, 2001, 364-382.
- Coloroso B., *The Bully, Bullied and the Bystander: From preschool to high school - how parents and teachers can help break the cycle of violence*, Harper Resource, 2004.
- Díaz-Aguado M.J., Peer violence in adolescents and its prevention from the school, *Psychology in Spain*, Vol. 10. No 1, 2006, 75-87.
- Капор-Стануловић Н., На путу ка одраслости, Београд, Завод за уџбенике, 2007.
- Кнежић Б., *Образовање и ресоцијализација*, Београд, Завод за уџбенике, 2001.
- Olweus D., *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers, 1993.
- Плут Д., Попадић Д. и Степановић И., *Школа без насиља, Резултати истраживања*, 2006.
- Pellegrini A., Bartini M., Brooks F., School bullies, victims and aggressive victims. *Journal of Educational Psychology*, 91, 1999, 216-224.
- Rigby K., Addressing bullying in schools: theory and practice. *Trends and Issues in crime and criminal justice*, No 259, 2003, pp. 1-6.

Rigby K., A Meta-evaluation of Methods and Approaches to Reducing Bullying in Pre-schools and in Early Primary School in Australia, Commonwealth Attorney-General's Department, Canberra, 2002.

Rigby K., What Children tell us about bullying in schools. *Children Australia* 22, 2, 1997, 28-34.

Salmivalli C., Lagerspetz M., Björkkqvist K., Österman D. Kauklainen A., Bullying as a group process. *Aggressive Behavior*, 22, 1996, 1-15.

Schwartz D., Dodge K., Pettit G., Bates J., The early socialization of aggressive victims. *Child Development*, 68, 4, 1997, 665-675.

Smith P. K. & Sharp S. (Eds.), *School bullying*. London: Routledge, 1994.

Slee P.T. & Rigby K., The relationship of Eysenck's personality factors and self-esteem to bully/victim behaviour in Australian schoolboys, *Personality and Individual Differences*, vol. 14, 1993, pp. 371-373.

Smith R, Talamelli L., Cowie H., Naylor P., Chauhan P., Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 2004, pp. 565-581.

Stevens V., de Bourdeaudhuij I. & Van Oost P., Bullying in Flemish schools: An evaluation of anti-bullying interventions in primary and secondary schools, *British Journal of Educational Psychology*, vol. 70, 2000, pp. 195-210.

Indicators of School Crime and Safety: National Center for Education Statistics, Bureau of Justice Statistics; U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, School Crime Supplement (SCS) to the National Crime Victimization Survey, 2005, (Figure 12.2).

PEER VIOLENCE IN SCHOOLS

Maja Savić

Branislava Knežić

Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade

Summary: School violence is the theme that increasingly occupies the attention of the world's as well as our's research community. Peer violence is a special form of school violence. It is characterized by deliberate and conscious act of violence over peers by hurting them psychically and/or physically. Unfortunately, the violence becomes more brutal and even death outcomes are not rare.

Responsibility for suppression of peer violence in school is shared by family, school, media and social community. Prevention along with legal regulations should comprise educational measures for all bearers and sources of socialization because violent forms of behavior are modeled on family, neighborhood, media and school. Above all, school is the place where these violent patterns of behavior are tested and firmed through interactions with peers.

The stress in peers violence prevention, where bullies are often victims themselves, should be put on development of nonviolent communication skills and positive peer relations along with improvement of communication among school administrators, teachers, parents and students.

ECOLOGICAL CRIME AND ORGANIZED CRIME

Assistant professor Marina Malish Sazdovska, PhD
Police Academy, Skopje

Summary: Ecological crime – its detection, prevention and suppression – is gaining more and more attention. Certain authors consider this type of crime as a part of the organized crime and as such the same emphasis should be devoted to it, since this type of crime is increasing worldwide. The author of this paper is trying to give her contribution in the interpretation of the ecological crime as organized crime and in this manner to raise the awareness of this type of crime, because at this moment it is being marginalized in the criminalistic methodology.

Key words: *ecological crime, organized crime, violence etc.*

Introduction

The organized crime is a social evil of the modern way of life and on the crime scale is occupying the top spot. The organized transnational crime is a phenomenon that is imbedded in the modern way of life and in the work of the human beings in the society;¹ this type of crime represents a negative society occurrence which deteriorates, demolishes and deforms everything that the mankind has created as a positive value in the society. As a consequence of the existence of the organized crime, we experience the endangerment of the core

¹ Lj.Arnaudovski, The repression in function of prevention of the organized transnational crime – Edition Organized Crime, Skopje, 2002, page 76.

functioning of the state, economical system, financial affairs, independent judicial system etc. Because of the above-mentioned, but also due to the fact that this type of crime jeopardizes physical, material, social and legal safety and security of the lifestyle of human kind, this type of crime is qualified as the most dangerous.²

This type of crime endangers all the aspects of modern life and there is almost no country that is not infected from the various criminal acts that can be characterized as organized crime.³

The damage caused by the perpetrators of the criminal acts from the area of the organized crime is extremely high, because the perpetrators are using all the means that are on their disposal, such as: corruption, threats, blackmail, use of violence, terrorist acts, money laundering etc.

The organized crime in the Republic of Macedonia is present and huge role in its appearance had the transitional processes that led to changes in the country, on a judicial, social, political and economical plan. These changes presented a very fruitful soil for the existence of organized criminal groups that were able to quickly adapt to the new changes in the society.

Verification for all of this is the emerging of racketeering, planting explosive devices, drug and arms trafficking, pyramid savings phenomenon, smuggling of oil, cigarettes and other goods, the existence of black market, the misuse in the financial and banking sectors and several organized assassinations.⁴

The reasons for the appearance of organized crime are the unemployment and the impoverishment of the population, the economical insatiability and the crisis in the country, the changes in the system of society values and norms, the political uncertainty, the malfunctioning of the judicial system and other factors that act as criminological factors for the emerging of organized crime in the Republic of Macedonia.

1. Defining organized crime

There are different beliefs and opinions regarding the defining of organized crime. Some believe that organized crime is every aggravated criminal act, while others believe that it is very closely linked to corruption and closely connected to the governmental structures.⁵

² Ibid.

³ See Z. Sulejmanov, Organized crime in the positive legislation in the Republic of Macedonia, Edition Organized Crime, page 13.

⁴ See Z. Sulejmanov, general quote, page 13.

⁵ T Stojanovski, The importance of the conventions and other international documents in the prevention of organized crime, Edition Organized Crime, page 35.

Certain authors⁶, among whom V. Vodinelik, determined the term organized crime as conscious and voluntary organizing, with the intent to remain secret, of joint criminal actions of the members following the principle of conspiracy, inside and out and the division of work with a wide spectrum of operations and ruthless behaviour.⁷

According to M. Angeleski, the term organized crime covers groups of ways of conducting systematic and constant criminal attacks in numerous aspects of the socio-economical life, through organized groups of professional delinquents as well as members of criminal organizations that are powerfully organized on a hierarchical level with divided roles which are followed blindly, gain huge criminal profits which are achieved through ruthless behaviour with the use of highly professional delinquency tactic and technique.⁸

In order to unite the efforts of the countries in the fight against organized crime, the General Assembly of the United Nations on the 15th of November 2000 adopted the Convention against the transnational organized crime.

According to this convention, the countries must have an equal penal legal approach towards the following criminal acts: participation in an organized criminal group, money laundering, corruption and abstraction of justice. The convention also defines the organized criminal groups as structured groups of three or more persons working together in order to commit a serious criminal act for the purpose of financial or material benefit. We can add the organizing and diverting or assisting in committing of the serious criminal act by the organized criminal group.⁹

While defining organized crime, the Convention focuses on the following elements:¹⁰

- Organized criminal group means a structured group of three or more persons, which exists for a certain period of time and acts in order to commit one or more serious criminal or punishable acts in order to gain direct or indirect financial or other material gain;
- For serious criminal acts we consider those criminal acts for which the sentence is at least four or more years of imprisonment;
- The definition accepts certain internal structure of the criminal group that refers us to strict formality in the foundation stages, the internal organization,

⁶ Lj. Arnaudovski, general quote, page 77.

⁷ See M. Angeleski, Global criminalistic methodology in the fight against organized crime, Edition Organized Crime, page 68.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

the affiliation to the group and the ability to make quick changes in the accordance with the dynamics of the crime;

– The transnational organized crime is being placed in the area of property (economical) crime, and the term property covers the immobile and mobile goods, public documents or the interest in such goods;

– The gain from the crime will mean any type of ownership which resulted or was provided by the direct or indirect commission of a punishable act – material and spiritual goods, rights, interest etc.

– The problems in the treatment of the acquired benefit from the criminal activity is being solved with the substitution or confiscation of what is being the object of a criminal activity, confiscation of the obtained goods etc.

– The regional organization for economical integration organizes the countries for suitable enforcement of the obligations from this Convention for fight against transnational organized crime.

According to the provisions adopted by Europol, for a certain group to be looked upon as organized criminal group it is necessary to fulfill the following 11 criteria, out of which 4 are mandatory:

1. the collaboration of two or more members;
2. each to have precisely defined task;
3. for an extended or undefined time period;
4. to respect a certain form of discipline and control;
5. to be suspected for committing **serious criminal acts**;
6. to operate on a national or international level;
7. to use violence or other measures of coercion;
8. to use commercial or business structures;
9. to participate in money laundering;
10. to influence politicians, the media, the public administration, the judicial authorities, or the economy;
11. be motivated from the desire for profit and/or power;

At least six of the above-mentioned characteristics must be present; four of them must be mandatory present 1, 3, 5 and 11 (known as mandatory criteria) for a certain crime or criminal group to be classified as organized crime.

The Republic of Macedonia adopted the Action Plan for Fight Against Organized Crime in 2003 and has formed the following law enforcement organizations: Department for Organized Crime in the Ministry of Interior, the Sector against trafficking of narcotic within the MOI, Agency Against Money Laundering under the Ministry of Finance, the Customs Administration under the Ministry of Finance and the Financial Police also under the Ministry of Finance.

According to the Macedonian Criminal Law, aggravated/severe form of criminal act is every criminal act for which the punishment is at least three or more years of imprisonment. This means that in the Republic of Macedonia “threshold for punishment” is lower than the one prescribed in the UN Convention where the term “serious crime” refers to criminal acts for which the punishment is at least four or more years of imprisonment.

According to article 2 from the Europol Convention the following criminal acts fall under organized crime: terrorism, trafficking of drugs, trafficking of arms, trafficking of nuclear and radioactive materials, illegal migration, trafficking of human beings and trafficking of motor vehicles.

As a rider to this article they have added the criminal acts against life, body or against personal freedom, the criminal acts against property or public goods including frauds, illegal trafficking or injury to the human environment and criminal acts connected to money laundering.¹¹

From the rider to this article that determines the criminal acts that fall under organized crime, one can clearly conclude that the ecological crime falls under organized crime.

2. Ecological crime as a part of the organized crime

Certain criminal acts from the ecological crime appear in the form of organized crime.

The Europol Convention in article 2 determines the criminal acts that have the characteristics of organized crime. The rider to this article also lists other punishable behaviours that also contain these characteristics of criminal acts from the area of organized crime; among them are illegal trafficking and violation of the living environment.

This in a very clear and unambiguous manner verifies that certain criminal acts from the area of the ecological crime are being handled as organized crime.

This is also confirmed with the existence of organized armed groups that are conducting **illegal logging/woodcutting of the forest** on the slopes on our mountains.

They fulfill the first criterion – to be organized; we are talking about a group consisting of two, but most often several members that are collaborating together in order to commit criminal acts.

1. Each member of the group has a strictly determined task.
2. They act on a certain territory for a certain period of time.

¹¹ R.Gonnella, Role of Europol in the fight against organized crime.

3. They have a leader and rules of conduct, these rules are unwritten, but of course they are being followed and applied.

4. This criterion is fulfilled by the persons that are committing the criminal act “causing a forest fire” which is determined by article 227 paragraph 3, while regrettably the criminal act “devastation of the forest” is under the threshold for punishment of serious/severe criminal acts, the punishments for this criminal acts are from several months up to one year.

5. The fact that these criminal groups are not acting only on a national level, but they also have an international character is confirmed by the information that foreign citizens were committing the criminal act “illegal logging/woodcutting” of the forest in the natural reservation “Jasen”.¹²

6. Especially worrying is the fact that some parts of these criminal groups are armed with firearms, which on several occasions was used as a tool for intimidation towards the forest police officers, luckily without serious consequences. The criminal groups that act in the region of Shar Planina are armed with automatic rifles and RPG’s “zolja”.¹³

1. The motive of these criminal structures is to gain profit from the sales of the illegally cut wood.

For the rest of the criminal acts from the area of ecological crime we can apply the other criteria such as: the use of commercial and business structures, participation in money laundering and influencing the media, judicial system, public administration, etc.

3. Violence as a characteristic of the criminal act Devastation of Forests

One of the characteristics of forest devastation is the element of **violence** that is widely present in recent times in our country. The violence is comprehended as the use of immediate physical or psychological force upon someone, or the use of serious threat that he/she/they use towards an individual or group in order to do something that otherwise he/she/they are not willing to do, from a simple point that certain type of behavior is not acceptable, is not approved to a point not to repeat it, to the dismissal of certain behavior which is not in compliance with the interests and needs of the organized crime, to boycott, persuasion and request to voluntarily accept something and all the way up to the use of

¹² Citizens of Serbia and Montenegro that were coming to the country on a temporary residence/ stay and were hired by the authorities in the natural reservation were devastating the forest, article, Persons from Sandzak devastated the pine tree forest, newspaper “Vreme”.

¹³ See “Vreme”

physiological influence and pressure in the form of a threat and immediate use of physical force upon a person or upon his family.¹⁴

More common are the cases where the perpetrators of the criminal act “forest devastation” are using violence when they come into contact with the authorized official persons – the forest police officers. This was highlighted as the biggest problem that the members of the forest police are facing in the field during their everyday work.

The reason for this is in the fact that we are talking about profitable criminal activity with which the criminals are obtaining considerable illegal profit. The other reason is the fact that the forest police officers have the possibility/right in accordance with their authorities to seize the items which were used in the commission of the criminal act. This means that they can seize not only the illegally cut wood, but also the motor vehicles, heavy duty trucks, tractors and caravans, motor saws, axes etc.

In these type of situations the perpetrators are very sensitive and very quickly they reach the affect stage/situation where they are extremely aggressive and do not hesitate to endanger the life of the forest police officers.

In recent times, while perpetrating the criminal act “forest devastation”, the executors are applying new manner of behaving and acting. The new modus operandi of the criminal act consists of the following: after the arrival of the forest police officers at the scene, the offenders are turning upside down the motor vehicles, the caravan, etc., so that they can not be seized by the authorized official persons and are running away from the scene. In certain cases they have dogs with them, so that the dogs can alarm them on time that someone is approaching. In cases where they were caught at the scene, in several occasions they were attacking the forest police officers with stones or motor saws.

In the past period in the Republic of Macedonia the attacks with the use of firearms or threats towards the members of the forest police are becoming more frequent. This points out that this type of crime has all the attributes of organized crime, having in mind the other features: organization, international dimension, obtaining significant profit, swarm of people, etc. In order to suppress this criminal act a wide range of activities in all aspects of the society are needed.

4. Criminal acts in correlation to dangerous and radioactive materials

In the Criminal Code we have numerous provisions that refer to incriminating actions from the area of organized crime. For example, article 230 covers

¹⁴ Lj. Arnaudovski, The repression in function of prevention of the organized transnational crime – Edition Organized Crime, Skopje, 2002.

the endangering of the environment and nature with waste material, article 231 the unauthorized procurement and possession of nuclear materials, article 232 bringing dangerous materials into the country.

Articles 230, 231 and 232 regulate a certain matter that refers to the protection of the living environment from waste, radioactive, nuclear and other dangerous materials. The criminal acts consist of endangering of the environment and nature with waste material, unauthorized procurement and possession of nuclear materials and bringing dangerous materials into the country that are harmful for the life or for the health of people.

The criminal act *unauthorized procurement and possession of nuclear materials* covers all the actions including the use of force, threat or commission of a criminal act or any other way that refers to the procurement and possession of nuclear materials.

In this manner the criminal legislation provides an efficient legal basis for the protection of the life and health of the human beings and for the survival in general, taking into consideration the fact that entire fortune are being offered for the use of nuclear materials.

In recent times the group of criminal acts “bringing dangerous materials into the country” regulates also other dangerous materials, like the radioactive or other substances and wastes that are hazardous for the human life and health. Nowadays, the manipulations with huge quantities of nuclear waste are very much in style, for example the attempt to smuggle the nuclear waste into a foreign country in an illegal or semi-legal manner. Most often these substances are secretly deserted or stored, which creates enormous danger for the life and health of the human beings. The criminal act consists of the process of bringing dangerous materials/substances into the country, opposite to the regulations/provisions that regulate this area. With these regulations/provisions rigorous conditions are being prescribed for bringing these materials/substances into the country, only if there is a prior basis for the exclusion of the hazard.

From the above mentioned, it can be concluded that the object of protection of this group of criminal acts are the waste, nuclear and dangerous materials that represent a danger towards the life of the human beings and towards the survival in general.

The executor of this act can be any individual, but when we are talking about the criminal act of Bringing Dangerous Materials into the Country the executor can be an authorized person that acts contrary to the regulations and this represents an aggravated form of the act.

The above-mentioned crimes, the criminal acts described by the articles 231 and 232 fall into the group of criminal acts from the area of organized crime.

During the past period the criminal act *unauthorized procurement and possession of nuclear materials* is present on the territory of the Republic of Macedonia and since 2000 has a constant line.

What is noteworthy for this criminal act is the fact that the danger towards the society is not determined by the quantity of the act, but by the dangers of the consequences. The occurrence of only one criminal act, where the nuclear charge will be activated can destroy enormous areas, to cause huge number of casualties and can lead to unforeseen consequences for the environment. We can list as an example the nuclear plant in Chernobyl.

According to the National Bureau for statistics for the time period 1995-1999, there are no criminal acts for unauthorized procurement and possession of nuclear materials.

Table1.
Reported executors of the criminal act unauthorized procurement and possession of nuclear materials. Source National Bureau for Statistics.

Year	Reported males	Reported females	Convicted males	Convicted females
2000	1	1	0	0
2001	1	1	1	1
2002	1	0	0	0
2003	3	0	2	0
2004	1	0	1	0

It can be noticed from the table that the criminal act “unauthorized procurement and possession of nuclear materials” is present starting since year 2000. We can also observe that executors are both males and females and that not all reported persons were convicted after the end of the proceedings.

Table2.
Passed measures. Source National Bureau for Statistics

Year	Jail sentence	Safety measures
2001	3-6 months	Prohibition to operate a motor vehicle
2002	/	/
2003	3-6 months	/
2004	6-12 months	/

From the table we can notice that we are talking about very low/mild punishments, they are at the lower part/end on the punishment scale. According to this we have a punishment policy that is very mild, and one can question the efficiency. This is also noticeable for other types of crimes and this gives us the

right to conclude that something needs to be changed in this area, from the aspect of hardening the punishment policy in the courts. Besides the imprisonment sentences the courts in one case prescribed the measure “prohibition to operate a motor vehicle”.

The desire to accumulate huge profits is one of the main motives and characteristics for committing criminal acts from the area of the organized crime. The motto is to invest less in order to get more.¹⁵ Due to this reason the organized crime follows the economic flows in order to detect in which areas there are possibilities for obtaining huge profits. Here we have the illegal trafficking of cigarettes, illegal trafficking of drugs and arms, but also the storage of nuclear materials. This criminal act can not be committed without adequate organization in all of its phases, because we are talking about an illegal activity.

In recent times, the attractiveness of these criminal acts has increased, due to the fact that some of the industrially developed countries are trying to export/liberate themselves the radioactive waste into the less developed countries. In order to achieve this they are using illegal means/methods.

A specific method that is used by the developed countries in order to liberate themselves from the dangerous materials/substances is the following: cargo boats loaded with various kinds of dangerous wastes are sailing in the seas and rivers and are waiting for the appropriate moment to dump their load, regardless of the consequences¹⁶.

These methods of liberation are present, due to the fact that we are talking about enormous profits which are being made with the discharge of the dangerous waste, instead of having to pay the expensive technological processes of recycling or storing the waste.

Obtaining material gain with dangerous consequences towards the life and health of the human beings is a result of illegal trafficking of nuclear materials/substances.

We are talking about consequences towards the life and health of the human beings, as well as against the property on a larger scale or for the production of nuclear weapons for mass destruction that can be used for terrorist goals/purposes.

Maybe the biggest threat for the international peace and stability is the illegal trafficking of nuclear materials/substances, especially because of the following factors: decreased protection, expanded presence and enormous profit.¹⁷

¹⁵ Lj. Arnaudovski, general quote, page 78.

¹⁶ M. Boskovik, D. Jovicik, general quote, page 429.

¹⁷ Lj. Milkovski, Modern shapes and forms of organized crime, Edition Organized Crime, Skopje 2002.

In order to suppress this phenomenon, it is necessary to educate the personal that are acting in the direction of suppression of this type of crime and also to improve the process of supplying them with the adequate equipment.

Special attention should be devoted to the danger from radioactive and other dangerous materials/substances. This requires particular expertise, personal equipment and appropriate technique. In this type of cases it is needed to involve the specialized institutions and competent inspection bodies. The members of the police in this situation are not participating on the scene until the radioactivity is present, because they are not competent and do not have the adequate equipment to handle this type of criminalistic-tactical situation. The police undertake adequate measures in order to protect people, animals, fauna and property. They also render the suitable assistance in the detection of the perpetrator, especially when police authorities should be applied¹⁸.

In the Macedonian legislation it is still not precisely prescribed what should the police do in cases of radioactive radiation. The procedure that is used in this type of cases consists of checking the source that might be radioactive with a metal detector that emits sound or vibrating signal. This procedure is being conducted by the members of the Border Police when they are encountering a suspicious item or shipment. If during this process prohibited emission of radiation is being measured, they will secure the location, establish the perimeter, the authorized personnel will pullback, they will inform the appropriate authorities in the Ministry of Interior, and they will appear at the location equipped with the appropriate equipment to perform further examinations.¹⁹

As an enhancement to the notion that the ecological crime is a part of the organized crime, we can list the conclusions of the Fifth International Conference for Ecological Crime that was held in June 2005.

On this conference the following conclusions were made:

- Italy estimated that the transport of waste is the second largest profitable form of illegal transport, immediately after the illegal transport of narcotics.
- According to the study conducted by the US Government, the ecological crime is one of the fastest growing criminal activities. As a result of this type of crime, the criminal syndicates worldwide are earning 22-31 billion dollars per a year.
- Only in Brazil, the Brazilian national network for fight against animal snatching estimated that every year around 38 million birds, reptiles and mammals are being snatched every year.

¹⁸ M. Boskovik, D. Jovicik, general quote, page 424.

¹⁹ Kostadinovski D. Lesson “Atomic, biological and chemical weapons” manual for training of Border Police.

– In France, Corrine Lepage, former minister for protection of the living environment stated that the ecological crime can escalate and obtain the status as crime against humanity.

– In India the prime minister confirmed that a multi agency unit was formed to fight against animal snatching. Worldwide there are 5000 wild tigers remaining and half of them are in India.

– In the Philippines a local illegal fisherman was arrested for hunting with explosives and cyanide with which he endangered and partly destroyed the coral reef.

Interpol understood the danger from this type of crime and formed a Council for ecological crime. This council has the role of body that will build the strategy against the executors of criminal acts from the area of ecological crime.

5. Conclusion

An adequate treatment of the ecological crime is needed in the future period, having in mind how grave it can be in endangering the living environment. Certain criminal acts from this area of crime are closely related with the organized crime and fulfill the necessary preconditions for defining this crime as organized.

The Republic of Macedonia is not devoting the needed attention to certain criminal acts that are serious criminal acts and can cause enormous consequences to the life of the human beings and towards the entire living species. For example: the devastation of the forests, the forest fires, etc. can cause massive negative consequences for the living environment, but the undertaken activities by the authorized institutions and bodies, including the police, are minimal. In the future period a wide range activity in the society by all the relevant authorized institutions and bodies is needed in order to suppress this type of crime and protect the health of this and of the following generations.

Used literature:

1. Lj. Arnaudovski, Repression in the function of prevention from the organized transnational crime, Edition Organized Crime, Skopje, 2002.
2. Sulejmanov, The Organized Crime in the positive legislation of the Republic of Macedonia, Edition Organized Crime.
3. T. Stojanovski, The importance of the conventions and other international documents in the prevention of the organized crime, Edition organized Crime, page 35.
4. M. Angeleski, Global criminalistic methodology for fight against the organized crime, Edition organized Crime.

5. R.Gonnella, Role of Europol in the fight against Organized Crime.
6. Lj. Milkovski, Modern shapes and forms of organized crime, Edition Organized Crime, Skopje 2002.
7. Kostadinovski D. Lesson "Atomic, biological and chemical weapons" manual for training of Border Police.
8. Marina Malish Sazdovska, Ecological criminalistics, Skopje, 2007.

ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ

Доц. др Марина Малиш Саздовска
Полицијска академија, Скопље

Сажетак: Еколошки криминал све више добија на значају што се тиче његовог откривања, спречавања и сузбијања. Неки аутори сматрају да је овај тип криминала део организованог криминала и да му треба посветити пажњу као организованом криминалу који усима замах у светским размерама. Аутор овог текста покушава да да свој допринос анализи еколошког криминала и на тај начин актуелизује овај тип криминалитета, који засад има маргинално место у криминалистичкој методици.

ВАНРЕДНА СИТУАЦИЈА – ПРИЛОГ КОНЦЕПТУАЛНОМ ОДРЕЂЕЊУ БЕЗБЕДНОСТИ

Доц. др Драган Млађан, мр Далибор Кекић
Криминалистичко-полицијска академија

Сажетак: Аутори у овом раду полазе од чињенице да природне и техничко-технолошке несреће доводе до великих неприлика и утичу на нормално функционисање живота људи. Дефинисање појма ванредна ситуација и њему сродних појмова доводи до бољег разумевања безбедности уопште. Такође, схватањем појмова изазова, ризика и претњи, као извора и утоке свих безбедносних проблема, постављају се јасни темељи за изучавање безбедности. На крају, аутори истичу да се променом замисли и концепта безбедности, мења и концепт безбедности у ванредним ситуацијама.

Кључне речи: *ванредна ситуација, ванредни догађај, елементарна несрећа, катастрофа, изазов, ризик, претња, ванредно стање, криза, хаварија.*

УВОДНА ЗАПАЖАЊА

Будући да се, по мишљењу многобројних научника и стручњака, „на-
лазимо у виртуелном простору који постаје супститут за стварни прос-
тор“¹, када долази до „згушњавања времена и простора“ (Harvey, 1996), и

¹ Владимир Вулетић, *Глобализација – мит или стварност* (социолошка хрес-
тотомација), Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 2003, стр. 11.

када се „рачва глобална структура“², шири се захват појма безбедности. „Обезбедњују“ (*securization*) се многа питања, те се појам безбедности „безобално шири“. Међутим, одувек је питање опстанка људске врсте било у центру научног и стручног мњења.³ Многобројне појаве постају део „садржаја безбедносног питања“.⁴ Тако долази и до степеновања безбедносних појава. Оне су разврстане као безбедносни изазови, ризици и претње. Но, то у основи и није био крајњи домет истраживања појава. Предмет истраживања и „угаони камен“ јесу катастрофе које могу бити изазване људском намером (терористички акт), људском непажњом, или могу настати као елементарна непогода. Ове потоње можемо именовати као „околност под претњом или осећај претње без јасног непријатеља“.⁵ Наиме, више безбедносно омеђена мапа не сврстава питања која се односе само на „пресек претњи и способности“,⁶ већ у истраживачко поље улазе и питања животне средине, тј. еколошки проблеми, пожари, епидемије, миграције становништва, тзв. „демографска експлозија“, проблем односа богатог Севера и сиромашног Југа, итд.

Појам безбедности није више област или феномен резервисан само за политичаре, припаднике безбедносних служби и сл. У центар разматрања полако долази појединац, и као објекат и као субјекат безбедности. Дакле, код питања безбедности, „поред њене војне димензије, мора се узети у обзир њена политичка, економска, социјетална и еколошка димензија.“⁷ Међутим, не можемо изоставити и питања „старијег“ датума, која можемо сврстати у област реалполитике (диверзија која угрожава водоснабдевање становништва или атентат на политичара високог ранга и итд.). Нарочиту позорност, последњих година, човечанство је усмерило ка питањима глобалног загревања, великих поплава, глади, еколошких проблема и сл. Иако

² James N. Rosenau, “The Dynamism of a Turbulent World”, in: Michael T. Klare and Yogesh Chandrani (eds.), *World Security*, Third Edition, St. Martin’s Press, 1998, p. 19.

³ Seyom Brown, “World Interests and the Changing Dimensions of Security”, in: Michael T. Klare and Yogesh Chandrani (eds.), *World Security*, op. cit., pp. 1-17.

⁴ Упореди: Драган Р. Симић, *Наука о безбедности (Савремени приступи безбедности)*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 60-61.

⁵ Gwyn Prins, “The Four/Stroke Cycle in Security Studies”, *International Affairs* 74, No. 4, October, 1998, pp. 794-795.

⁶ Daniel N. Nelson, “Great Powers and Global Insecurity”, in: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Erich Reiter, (eds), *Europe’s New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, London, 2001, p. 356.

⁷ Barry Buzan, “People, State & Fear” (An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era), *Second edition*, Pearson Longman, London, 1991, pp. 369-372.

у центар разматрања стручњака безбедности долази појединац, држава једина поседује довољно капацитета и искуства да превазиђе ове проблеме. У случају да дође до огромних последица по људе и животну околину, безбедност постаје несвакидашња, она постаје ванредна прилика (ситуација).

ЕТИМОЛОГИЈА И ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА ВАНРЕДНА СИТУАЦИЈА

Парадигма ванредна ситуација настала је почетком двадесетог века у руској стручној литератури. Ситуација (лат.) означава положај, место, околности, стање, прилике.⁸ Међутим, овако широко одређење неће нам бити од велике користи, будући да ситуација у савременом значењу никако не представља место, те зато ситуацију можемо окарактерисати као карактеристично стање које је последица неке радње или догађаја.⁹ И у овом случају за описивање ситуације употребљен је појам стање, али ћемо касније утврдити разлику између ванредне ситуације и ванредног стања.

У руској литератури користи се термин *чрезвычайная ситуация* – ванредна, изванредна, изузетна ситуација.¹⁰ *Чрезвычайная ситуация* – ванредна ситуација је нарушавање нормалних услова живота и рада у објектима или датој територији, изазваних хаваријом, елементарном непогодом, катастрофом, еколошким акцидентом, епидемијом и сл., али, исто тако, и применом расположивих средстава која потенцијални противник може употребити, а могу довести до људских и материјалних губитака, нанети штету здрављу људи или природи и окружењу, значајне материјалне губитке и нарушавање живота и рада људи.¹¹

Руски професор Мастрјуков под ванредном ситуацијом подразумева ситуацију у којој као резултат појаве узрочника ванредне ситуације на објекту, на одређеној територији или акваторији, долази до нарушавања нормалних услова за живот и рад људи, угрожава се њихов живот и здравље, наноси се штета имовини становништва, националној привреди и околној природној средини.¹² На основу документа руског Министарства

⁸ *Лексикон Југославенској лексикографској завода*, Загреб, 1974.

⁹ *Нова LAROUSSE енциклопедија*, Трећи том, ЈРЈ, Београд, 1999, стр. 1668.

¹⁰ *Руско-српски речник*, Друго исправљено и допуњено издање, Матица српска, Будућност, Нови Сад, Москва, 1999, стр. 342.

¹¹ Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена, „Обеспечение жизнедеятельности людей в чрезвычайных ситуациях. Выпуск 1: Чрезвычайные ситуации и их поражающие факторы“, С. Петербург, изд. Образование, 1992.

¹² Б. С. Мастрјуков, *Безбедносћ у ванредним ситуацијама*, превод оригинала: Мастрјуков Б.С., „Безопасность в чрезвычайных ситуациях“, *Издательский центр Academia*, Москва, 2004, стр. 11.

за ванредне ситуације, „Основи заштите становништва и територије у кризним ситуацијама“, ванредна ситуација је дефинисана у смислу „скупа ванредних услова и фактора који су се створили у одговарајућој зони као резултат ванредног догађаја.“

С друге стране, В. И. Архипова и академик В. В. Куљба, у својој књизи „Управљање ванредним ситуацијама“, користе термин ванредна ситуација, али нам, ипак, објашњавају појам ванредног стања. Они под ванредним стањем утврђују скуп фактора и догађаја који угрожавају живот људи и нарушавају услове нормалног живота. Највише су разрадили појам ванредног стања невојног карактера у који су убројане стихије, катастрофе, хаварије атомских станица, хидроелектрана, хемијских индустрија и сл. Ванредно стање може се класификовати према различитим параметрима. Према размерама сфере деловања оно може бити међудржавног, државног, регионалног, месног карактера, на објектима и технолошког карактера. Према времену трајања, динамике развоја и ликвидације последица можемо да причамо о **стратешким ванредним ситуацијама**, које врло брзо доводе до катастрофа великих димензија и то: ванредне ситуације које се развијају полако; ванредне ситуације – хаварије, и последице које су **локалног карактера**. Према виду штете оне се раздвајају на следеће ванредне ситуације: са посредним и непосредним штетама; ванредне ситуације које нарушавају екологију, уништавају материјалне ресурсе итд.

На основу руске литературе, која је, по мишљењу великог дела стручњака за безбедност, највише развила и теорију и праксу у области ванредних ситуација, класификујемо их:

- по карактеру опасности (могу бити техничког, природног, биолошког, еколошког и социјалног карактера);
- по степену учесталости (најчешће – земљотреси, транспортне хаварије; веома честе – нпр. пожари; опасности с умереном учесталости – хаварије комуналних система, вулкани; најређе – епидемије, еколошки акциденти великих размера), и
- по захваћености територије (локалне, месне – општинске, регионалне, националне, федералне, међудржавне и глобалне – транснационалне).¹³

Ванредна стања раздвајају се према узроку појаве, према последицама, стратегијама њихове ликвидације, могућностима коришћења противхаваријског планирања и сл. У енглеском језику користе се два термина за овај појам а то су **urgent situation, emergency** – ситуација која зах-

¹³ *Чрезвычайная ситуация*, Интернет, 30/11/07, http://ru.wikipedia.org/wiki/Чрезвычайная_ситуация.

тева хитну акцију – хитна ситуација.¹⁴ То донекле објашњава да је то ситуација која захтева хитно реаговање, односно одговор на одређени проблем, катастрофу, итд.

Енглески „Акт о снагама за ванредне ситуације“ из 1920. године одређује ванредну ситуацију као појам који ће лишити заједницу основних животних потреба, а захтева посебне службе и капацитете. Међутим, ова дефиниција се морала ускладити са изазовима, ризицима и претњама у новом миленијуму. Савремени Акт је усредсређен на последице ванредне ситуације и појашњава ванредну ситуацију као:

- догађај или ситуацију која озбиљно прети повреди људског благостања,
- догађај или ситуацију која озбиљно прети угрожавању животне средине, и
- рат или тероризам који озбиљно нарушава безбедност.¹⁵

Овде подразумевамо да може доћи до угрожавања и уништавања фауне. Исто тако, у документу енглеске владе „Поступање у несрећама“ (Dealing with disaster), користи се израз „сложене (великих размера, велике) ванредне ситуације“ (major emergencies)¹⁶, у које спадају: катастрофе, кризе и велики инциденти.¹⁷ Сложене ванредне ситуације се објашњавају као сваки догађај или околност (са упозорењем или без) који прети или проузрокује смртни исход људи, флоре и фауне, прекид функционисања друш-

¹⁴ *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, Gramercy Bodes, New York/Avenal, New Jersey, 1989, p. 467.

¹⁵ *Civil Contingencies Act 2004: a short guide (revised)*, Cabinet Office, Civil Contingencies Secretariat, London, 2004, pp. 2-3.

¹⁶ Сложене ванредне ситуације могу се дефинисати као нешто што се јавља са или без упозорења, изазива или прети изазивању смрти и/или доводи до појаве рањавања и озбиљног прекида нормалног обављања животних активности и оставља последице на већи број људи, а не може му се супротставити у нормалним условима. Примери за сложене ванредне ситуације: акциденти, природне катастрофе, недостатак основних животних потрепштина, терористичке активности, и сл.

(*What is a major emergency?*, Интернет, 20/01/08, http://www.coventry.gov.uk/ccm/content/city-servicesdirectorate/public-protection/emergency-planning/emergencyplanning.en.jsessionid=bljqzmm_-Oq_.)

¹⁷ У истом документу, под великим инцидентом се подразумева „ванредна ситуација која захтева примењивање специјалних механизма службе хитне помоћи, националне здравствене службе или локалне власти у случају: почетног збрињавања, спашавања и превоза великог броја жртава; посредној или непосредној умешаности великог броја људи; решавања великог броја захтева, обично од стране полиције, који вероватно долазе од јавности и медија; потребе за комбиновањем ресурса две или више служби хитне помоћи; мобилизације и организације служби хитне помоћи и помоћних организација, нпр. локалне власти, како би се обезбедила брига о мртвима, тешко повређеним или великом броју бескућника.“ (p. 71).

твене заједнице, или наноси толику штету добрима и животној средини да службе за ванредне ситуације, локалне власти и друге организације нису у стању да својим редовним активностима умање последице те опасности.¹⁸ У енглеском језику за ванредно стање користи се израз *state of emergency*, а у француском *état d'urgence* или *état siège*.¹⁹

У америчкој литератури ванредне ситуације су разврстане по објекту угрожавања – опасности по живот, здравље, јавно добро и животну средину. Већина земаља у службе за ванредне ситуације убрајају: полицију, противпожарне службе и хитну помоћ.²⁰ Број служби се временом проширио, а у неким државама постоје и читава министарства која се баве ванредним ситуацијама, као што је случај у Руској Федерацији.

У суседној Републици Хрватској појам ванредна ситуација изједначен је са појмом катастрофа. Слично гледиште на ванредну ситуацију има и СР Немачка (Katastrophe). Они под катастрофом подразумевају изненадан и прогресиван догађај, чији је учинак по људе и материјалне вредности толико разарајући да хитне службе и погођена заједница због недостатка снага и средстава нису у могућности на њега ваљано одговорити, те су присиљени реаговати увођењем ванредних мера и затражити помоћ суседне и шире заједнице.²¹ Дакле, појам катастрофа, у овом случају, значи ванредан догађај који узрокује прекид нормалног функционисања заједнице, велике људске жртве, материјална разарања и уништавање животне средине, чиме се премашује способност погођене заједнице да проблем реши употребом сопствених снага и средстава.

У нашој литератури у неколико навара та покушано је одговорити шта је то ванредна ситуација. Тако Мило Бошковић под ванредним околностима подразумева „нередовне прилике, стање битно поремећених друштвених, економских, политичких односа. Устаљено је мишљење (криминолошка претпоставка) да сви облици ванредне околности битно узрокују криминалитет, посебно у условима ратног стања, посткатастрофалним раздобљима, у време побуне, нереди, социјалних немира. Има и мишљења да су криминално узрочни само ратни услови, док су елементарне катастрофе у том погледу пренаглашене, а њима се стиче такав утисак због информа-

¹⁸ *Dealing with disaster*, (Revised Third Edition), Cabinet Office, p. 1.

¹⁹ Јасмина Јовановић, Светлана Тодоровић, *Речник љавних ѡермина*, Српско-енглеско-француски, Друго допуњено и прерађено издање, Савремена администрација, Београд, 2002, стр. 379.

²⁰ *Emergency*, Интернет, 27/11/07, <http://en.wikipedia.org/wiki/Emergency.htm>.

²¹ Ivan Toth, „Upravljanju u katastrofama svaka zajednica mora posvetiti posebnu pažnju“, u: Ivan Toth, Zdravko Židovec (ur.), *Kako se štitimo od katastrofa*, Hrvatski Crveni križ, Državna uprava za zaštitu i spasavanje, Veleučilište Velika Gorica s pravom javnosti, Zagreb, 2007, str. 6.

тивно предимензионираних случајева и појачане активности полиције.²² Ванредне ситуације цивилног карактера, на које се у суштини највише и мисли, јесу: елементарне непогоде, катастрофе, акциденти, нарочито хава-рије нуклеарних електрана, хидротехничких објеката, хемијских постро-јења, итд. Под ванредном ситуацијом подразумевамо и „неповољан скуп фактора и догађаја који угрожавају животе људи, нарушавају услове за њихов нормалан рад, онемогућавају производњу, привреду и друге врсте делатности и свакодневни живот.“²³ Отуда, овиме су превазиђена дотада-шња схватања о неповредивости граница, односно да су питања безбедно-сти аналогна суверенитету, тј. државној територији.

Кешетовић и Кековић тврде да ванредна ситуација још увек није кри-зна, иако пред традиционалне творевине поставља ванредне захтеве. Ван-редна (хитна) ситуација је шири појам од кризе, јер је свака криза уједно и одређена ситуација, док свака ванредна ситуација не мора да буде криза. Оно што је за неку друштвену групу или заједницу (у географском смис-лу) само ванредна ситуација (велики пожар, тешка саобраћајна несрећа), за непосредне актере може бити велика криза или катастрофа. Институци-оналне компоненте система предвиђеног за борбу против опасних ситуа-ција могу да одговоре на ове ванредне захтеве помоћу већ устаљених ме-ханизма. Они сматрају да су у тим ситуацијама службе за ванредне ситу-ације (полиција, ватрогасци, хитна помоћ и др.) способне да одговоре тра-диционалним средствима, а да током ових догађаја друге компоненте сис-тема нису узнемирене у већој мери. По њиховом мишљењу, дискрепанца између појма кризе и ванредне ситуације је релативно прецизна и логична. Суштински елементи за разликовање су јасноћа природе, карактера и ди-мензија догађаја који постоје код ванредне ситуације, али не и код кризе. У односу на кризе, ванредна ситуација се, углавном, решава рутинским оперативним процедурама у оквиру постојећих капацитета организације, односно заједнице. Друга разлика је у достатности ресурса за решавање ванредне ситуације, што код криза није случај.²⁴

Поједини наши стручњаци за безбедност развили су посебне термине за ванредне ситуације. Тако их је Станко Костић назвао посебним безбед-носним стањима. Прво је размотрио питање посебног безбедносног проб-

²² Мило Бошковић, *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 1999, стр. 41.

²³ Вера Белокапић-Шкунца, „Руковођење у ванредним ситуацијама“, *Безбед-ности* 5/05, Број 5, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005, стр. 894, пре-вод оригинала: Архипова Н. И., Б. Б. „Управление в чрезвычайных ситуациях“, Рос-сийский Государственный Гуманитарный Университет, Москва, 1994.

²⁴ Желимир Кешетовић, Зоран Кековић, „Криза и кризни менаџмент – Прилог концептуалном и термиолошком разграничењу“, рад у припреми, стр. 5.

лема, које је одредио као последицу нечега што реално постоји и различито се термилошки дефинише, као на пример: стање, ситуација, околност, итд.²⁵ „Стање, нешто што реално постоји: 1. опште прилике, околности, положај у коме се неко или нешто налази; 2. однос или став према некоме (или нечему); 3. облик, појава у којима се ко или што налази, јавља;... 5. степен висине нечега, ниво; могућност; 7. опстанак, боравак.“²⁶ Костић заговара да „...под безбедносним стањем треба схватити: 1. уобичајено стање; 2. стање које нема карактеристику уобичајености, те као такво представља нешто што је посебно, специфично, несвакидашње; 3. наступање или постојање таквих околности (узрока или могућих узрока) које представљају реалну опасност да једно уобичајено и пожељно или прихваљиво стање може да буде у реалном свету нарушено и да пређе из једног у друго, посебно стање.“²⁷

Станко Костић истиче да је стање општији појам од појма ситуација. У једном стању могу се мењати ситуације. Безбедносно стање може се конкретизовати и дневним ситуацијама.²⁸

Посебно безбедносно стање егзистира као последица дејстава одређених узрока и прилика, а да притом они немају карактеристику конзистентности или утврђене цикличне закономерности у њиховом настанку и облицима у којима се манифестују у реалном свету. Отуда, „...у посебним безбедносним стањима има за циљ да у конкретном месту и утврђеном времену: 1. спречи наступање негативних последица у области безбедности; 2. ако су негативне последице наступиле да локализује и сузбије њихово дејство, и 3. ако су негативне последице наступиле, да, у границама законом утврђене надлежности, умањи њихово негативно дејство.“²⁹

Подела посебних безбедносних стања коју је одредио Станко Костић по основи предвидивости:

- она која, у принципу, нису предвидива,
- хипотетично предвидива,
- ограничене предвидивости и
- предвидива.

Већина реалполитички настројених стручњака питање ванредних ситуација схватили су: „под другим ванредним приликама,... подразумева се

²⁵ Станко Костић, *Основи криминалистичке оперативне (први део)*, ВШУП, Београд, 1982, стр. 220.

²⁶ Исто, стр. 220-221.

²⁷ Исто, стр. 221.

²⁸ Исто, стр. 221.

²⁹ Исто, стр. 222.

оружана или друга активност којом је непосредно угрожена независност земље, њен суверенитет и територијална целокупност и уставом утврђено друштвено уређење.³⁰ Заговорници овог приступа безбедности остали су на становишту о питању ванредних ситуација као о питању које је повлашћено држави, док други у разматрање узимају њено шире значење: „...долази се до закључка да ванредне прилике нису изворно, већ изведено стање, односно наша квалификација за поремећено стање друштвених односа до степена у којем је битно отежано функционисање друштвено-економског и политичког система, било на деловима или целој територији државе.“³¹

За разлику од ванредне ситуације, ванредно стање је правно регулисано, углавном од стране државе или неког другог међународног ентитета. Ванредно стање је посебан правни режим на целој или на делу државне територије за време непосредне ратне опасности или ванредних унутрашњих прилика, настало услед побуна, нереди, штрајкова, елементарних непогода и сл.³² Сличног мишљења су и Желимир Кешетовић и Зоран Кековић – они разликују ванредну ситуацију од ванредног стања под којим подразумевају владину објаву којом се суспендује нормално функционисање владе и државне управе. „Њоме се“, веле њих двојица, „грађани упозоравају да измене свој уобичајени начин живота или понашање како би заштитили животе и имовину, док владине службе добијају налог да делују према плановима за ванредне ситуације, при чему се одређене слободе и права грађана могу ограничити.“³³

У Уставу Републике Србије, проглашеном 2006. године, за ванредну ситуацију користи се термин *јавна ојасносћ*.³⁴ У члану 200 (Ванредно стање) наводи се да „када јавна опасност угрожава опстанак државе или грађана, Народна скупштина проглашава ванредно стање.“ Слично овоме, и у Европској конвенцији о људским правима и основним слободама (Рим, 4. новембар 1950. године) уврштен је термин јавна опасност. У чл. 15 на-

³⁰ Велиша Марковић, „Садржај, припрема, доношење и ажурирање планова за ванредне прилике“, *Безбедносћ*, број 2, година XXXII, ВШУП, Београд, 1990, стр. 145-146.

³¹ Бошко Тодоровић, Душан Вилић, *Ванредне прилике*, Привредапублик, Београд, 1989, стр. 21.

³² *Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1996, стр. 1286.

³³ Желимир Кешетовић, Зоран Кековић, *op. cit.*, стр. 5.

³⁴ Јавну опасност одређујемо као латентно, потенцијално тешку ситуацију, опасно стање које прети да угрози популацију или добро на одређеној територији, акваторији или у ваздушном простору. То може бити радња којом се угрожава неко добро или становништво и радња којом је неко добро повређено или су угрожени животи грађана.

ведено је: „У доба рата или друге *јавне ојасносџи* која прети опстанку нације, свака Висока страна уговорница може да предузме мере које одступају од њених обавеза по овој Конвенцији, и то у најнужнијој мери коју изискује хитност ситуације, с тим да такве мере не буду у нескладу с њеним другим обавезама према међународном праву.“ У Уставу СФРЈ из 1974. употребљава се израз *ванредна љрилика*, а у Уставу СРЈ из 1992. године *ванредно стање*. Ратко Стојановић у својој књизи³⁵ за ванредне ситуације каже: „када друштво редовним активностима (превентивним, оперативним и одржавањем) не може да спречи, умањи и отклони последице изазване опасностима, оне добијају карактер ванредних ситуација“.

У Предлогу Закона о заштити и спасавању Републике Србије, у оквиру члана 2, дефинисан је појам ванредних ситуација: „Ванредна ситуација у смислу овог Закона, јесте: елементарна непогода (земљотрес, поплава, бујица, олуја, јака киша, електрична пражњења и град, атмосферска непогода, суша, снежни нанос и лавина, нагомилавање леда на водотоку, одроњавање и клизање земљишта), техничка и технолошка несрећа, или несрећа техногеног карактера (пожар, експлозија, хаварија, саобраћајни удес, удес у рудницима и тунелима, хаварија на електроенергетским постројењима, нафтним и гасним постројењима, објектима у којима се држе и користе радиоактивне материје (нуклеарним постројењима), телекомуникационим и информационалним системима), угрожавање здравља грађана и животне средине услед дејстава опасних материја и других стања опасности, епидемија заразних болести, епидемија заразних сточних болести, појава штеточина и биљних болести, као и сличне појаве већих размера које могу да угрозе здравље и животе људи и животну средину, или да проузрокују штету већег обима.“³⁶ Наиме, у предлогу закона су дословно побројани могући облици ванредних ситуација, али, наравно, није дата једна уопштена дефиниција.

Последњих година, на територији Србије, неколико пута је проглашено ванредно стање. Осим бомбардовања НАТО 1999. и убиства премијера Ћинђића 2003. године, ванредно стање је проглашено и у општини Костолац због поплава 14. априла 2007, као и у Бабушници због проблема са водоснабдевањем 8. децембра 2007. године.

И у Душановом законуку било је регулисано питање пожара као ванредне ситуације. У преводу Барањског преписа у делу „О паљевини“, тач-

³⁵ Др Ратко Стојановић, „Заштита и спасавање људи и материјалних добара у ванредним ситуацијама“, Војноиздавачки завод, Београд, 1984, стр. 8.

³⁵ Видети у: Драган Млађан и група аутора, *Историја љрофесионалне службе заштитије од љожара у Београду*, ZELNID, Београд, 2004, стр. 13-21.

³⁶ *Закон о заштити и спасавању*, (Предлог), Београд, 2007, чл. 2.

ке 98 и 99, наводи се: „Ко ли се нађе да је запалио кућу, или гумно, или сламу, или сено из пизма коме, да се паликућа сажеже на огњу. Ако ли се не нађе, да то село преда паликућу. Ако ли га не преда, да плати то село што би паликућа платио. Ако ли ко запали изван села гумно или сено, да плати околина или да преда паликућу.“³⁷ Важност борбе против ванредних прилика, у овом случају пожара, увидео је и књаз Милош, који је попечитељу Внутрених дела наредио да изради акт којим би се регулисало питање превенције пожара. Протић је у року од неколико седмица са сарадницима сачинио „Уредбу противу пожара“. Документ се састојао од 15 чланова.³⁸ У Зборнику закона и уредби Кнежевине Србије из 1840. године (књаз Милош га је донео уз сагласност турског султана), у Закону о надлежности, преведено на данашњу организацију Министарстава, унутрашњим пословима (ПОПЕЧИТЕЉСТВО ВНУТРЕНЬИ ДЪЛА), члан 6, стављено је у надлежност „предупређење пожара, поплава и других **непогода и томе слично**“, као једна од основних дужности тадашње српске полиције. Исто тако, у неведеном Закону употребљава се израз „безбедност општенародна“.³⁹

Након мноштва дефиниција, закључујемо да је ванредна ситуација веома битна парадигма у савременом сагледавању безбедности.⁴⁰ Ширењем захвата појма безбедности шири се и значење појма ванредна ситуација. Будући да се *modus vivendi* у темељу мења од краја претходног века, стање у међународним односима можемо одредити као стање под „сталном претњом“ или „стање под константном ванредном ситуацијом“.

ПОЈМОВИ БЛИСКИ ПОЈМУ ВАНРЕДНА СИТУАЦИЈА

Многе државе, као и стручњаци, покушали су да утврде јасан списак појмова везаних за ванредну ситуацију. До сада, најуобличенију слику о ванредним ситуацијама одредила је Руска Федерација. Државни стандард

³⁷ Митар Пешикан, Ирена Грицкат-Радуловић, Миодраг Јовичић (ур.), *Законик цара Сѣафана Душана*, Књига III, Српска академија наука и уметности, Београд, 1997, Превод барањског преписа стр. 59-61.

³⁸ Видети у: Драган Млађан и група аутора, *Историја професионалне службе заштитице од пожара у Београду*, ZELNID, Београд, 2004, стр. 13-21.

³⁹ *СБОРНИКЪ ЗАКОНА И УРЕДБА И УРЕДБЕНЪИ УКАЗА ИЗДАНЫ У Княжесѣву Србскомъ*, Печатано у књигопечатњи Княжества србскогъ (репринт), у Београду, 1840.

⁴⁰ Можемо је окарактерисати и као догађај или појаву која угрожава и из основа мења услове и начин живота грађана и битно ремети биљни и животињски свет на одређеној територији, акваторији или у ваздушном простору, што захтева огромне (ванредне) људске и материјалне потенцијале за враћање у пређашње, редовно стање (економско, политичко, еколошко, и сл.).

Руске Федерације, који чини читав корпус међусобно повезаних мерила, прописао је стандард ГОСТ Р 22. Овим стандардом прописани су начини, методе, процедуре, норме и правила у осигурању безбедности житеља и националне привреде Русије. На основу стандарда Р 22.0.02. – 94 одређени су:⁴¹

Ванредна ситуација (ВС) – стање када услед појаве извора ванредне ситуације у објекту, на одређеној територији или акваторији долази до нарушавања нормалних услова живота и рада људи, угрожен је њихов живот и здравље, нанета је штета имовини становника, привреди и природној средини.

Ризик од појаве ванредних ситуација – вероватноћа или учесталост појаве изворишта ванредне ситуације која се одређује одговарајућим параметрима ризика.

Извор ванредне ситуације – опасна природна појава, хаварија или опасан техногени (*техничко-технолошки*) догађај, широко распрострањена заразна болест људи, домаћих животиња и биљака, а такође и примена савременог оружја (или штетних средстава), услед чега је дошло или може доћи до ванредне ситуације.

Безбедносћ у случају ванредне ситуације – стање заштићености становништва, објеката националне привреде и природне средине од опасности које изазива ванредна ситуација.

Безбедност се разликује према типу (индустријска, радиоактивна, хемијска, сеизмичка, пожарна, биолошка, еколошка), према објектима (становништво, објекти националне привреде и природна средина) и према основним изворима ванредне ситуације.

Заштићеност у случају ванредне ситуације – стање у којем се спречавају, савлађују или знатно умањују негативне последице потенцијалних опасности у случају ванредне ситуације за становништво, објекте националне привреде и околину.

Опасносћ у случају ванредне ситуације – стање када је настала или прети опасност од појаве погубног утицаја извора ванредне ситуације на становништво, објекте националне привреде и природну околину у зони ванредне ситуације.

Пољубни фактор извора ванредне ситуације – саставни део опасне појаве или процеса, изазван извором ванредне ситуације, праћен физичким, хемијским и биолошким деловањем или манифестацијама, које се одређују или изражавају одговарајућим параметрима (фактор, лат. *agens* од *agere*, деловати – ерозивни фактор; патогени фактор; особа која игра зна-

⁴¹ Б. С. Мастрјуков, *Безбедносћ у ванредним ситуацијама*, стр. 11-12.

чајну улогу или одлучујућу улогу у друштвеној производњи; узрок, покретач; чинилац, елемент који утиче на резултат)⁴².

Зона ванредне ситуације (зона, сектор где се уочава неко деловање, зона утицаја активности)⁴³ – територија или акваторија (прим. аутора – и одређеног ваздушног простора), на којој је, услед појаве извора ванредне ситуације или ширења његових последица из других реона, дошло до појаве ванредне ситуације.

Пошеницијално опасан објекат – објекат у којем се користе, производе, прерађују, чувају или транспортују радиоактивне, запаљиво-експлозивне, опасне хемијске и биолошке супстанце, које представљају реалну опасност за појаву извора ванредне ситуације (ово можемо означити и као опасна ствар – покретна или непокретна ствар чији положај, употреба, својства или само постојање представља повећану опасност од штете за околину. Таксативну листу опасних ствари немогуће је дати јер живот и технички прогрес ту листу стално мењају. Судска и криминалистичка пракса указују да је реч о еластичном појму.)⁴⁴.

Упоредње на ванредну ситуацију – комплекс мера које спроводе органи извршне власти државе и њихови субјекти, органи локалне самоуправе и организационе структуре државног система за спречавање и ликвидацију ванредних ситуација, а чији је главни циљ спречавање настанка ванредне ситуације и смањење њеног обима у случају настанка.

Спречавање појаве ванредне ситуације – комплекс правних, организационих, економских, техничких, еколошко-заштитних, санитарно-хигијенских, санитарно-епидемиолошких и специјалних мера, које су усмерене на посматрање и контролу стања природне средине и потенцијално опасних објеката, на прогнозирање и превенцију појаве ванредних ситуација, а, такође, и на припрему за ванредну ситуацију;

Елементарна несрећа – рушилачка природна и (или) антропогена појава или процес великих размера, услед кога се може појавити, или се појавила опасност по живот и здравље људи, а може доћи и до разарања или уништавања материјалних добара и компоненти природне средине (елементарна непогода, догађај катастрофалног карактера који прузрокује велике материјалне и људске губитке)⁴⁵.

⁴² *Нова Larousse енциклопедија (у три тома) - први том*, ЈРЈ, Београд, 1999, стр. 475.

⁴³ *Нова Larousse енциклопедија (у три тома) - трећи том*, ЈРЈ, Београд, 1999, стр. 1979.

⁴⁴ Duško Modly, Nedžad Korajlić, *Kriminalistički Rječnik*, Теџанј, 2002, 398.

⁴⁵ Ibid, стр. 435.

–Биолошко-социјална ванредна ситуација – стање при коме, услед појаве извора биолошко-социјалне ванредне ситуације на одређеној територији, долази до нарушавања нормалних услова за живот и рад људи, живот домаћих животиња и биљака, до угрожавања живота и здравља људи, до ширења заразних болести, помора стоке и сушења биљака.

Технојена (техничко-технолошка) ванредна ситуација – стање у којем се као резултат појаве извора техногене ванредне ситуације на објекту, на одређеној територији или акваторији, нарушавају нормални услови за живот и рад људи, угрожава се њихов живот и здравље, наноси се штета имовини становништва, националној привреди и околини.

Извор технојене (техничко-технолошке) ванредне ситуације – опасан техногени догађај, услед којег је на објекту, одређеној територији или акваторији дошло до техногене ванредне ситуације.

Хаварија – опасан техногени догађај који на објекту, одређеној територији или акваторији угрожава живот и здравље људи и доводи до рушења зграда, оштећења уређаја и транспортних средстава, нарушавања производног и транспортног процеса, а, такође, и до загађења природне средине (хаварија, штета нанета броду, возилу или њиховом терету⁴⁶ – нем. *Navarie* од итал. *avaria* од арап. 'awār – оштећење, квар брода, авиона, вагона и сл., штета, незгода, квар уопште).⁴⁷

Велика хаварија са људским жртвама по правилу се назива *каџас-џирофа*. Реч катастрофа потиче од грчке речи катастрофо (*ката*стрефо) што значи окренути, преврнути, обраћати. Катастрофа – преокрет нагоре, изненадна невоља, тешка несрећа с људским и материјалним жртвама; елементарна катастрофа, велика несрећа проузрокована природном стихијом.⁴⁸ Најчешће се користи у контексту пропасти, слома, изненадне велике несреће са веома озбиљним последицама по људске животе, уз огромне материјалне штете. Катастрофа је иреверзибилан догађај са трагичним последицама по живот и делатност људи у одређеној зони или сектору, када је човек принуђен на пасивну улогу.

Осим ових термина, да бисмо боље употпунили списак појмова уско везаних за ванредну ситуацију, неопходно је навести још неке од њих. Можда је питање оригиналности и идентитета важно за утврђивање агенде појмова, али до сада у нашој земљи није било јаснијих покушаја да се

⁴⁶ *Нова Larousse енциклопедија (у џири џома) - друђи џом*, ЈРЈ, Београд, 1999, стр. 641.

⁴⁷ Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сџраних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 1362.

⁴⁸ *Мала енциклопедија*, (четврто издање), бр. 2, Просвета, Београд, 1986, стр. 240.

стандардизују ови и слични појмови. Међутим, неки наши стручњаци за безбедност извели су пионирске покушаје у овој области.

Ванредни догађај је догађај у једној зони (области) техногеног (*механичко-технолошког*), антропогеног или природног порекла, који се састоји у дефлексији (веома значајној) од правила процеса и појава, и има изузетно негативну инфлуентност на животну активност човека, функционисање економије, социјално подручје и природну (животну) средину.⁴⁹

Ванредни услови су карактеристичне црте опште ситуације која се образовала у одговарајућем појасу (на објекту, у региону и сл.) као исход ванредног догађаја и осталих заостравајућих и стабилизирајућих чинилаца који једновремено са њим делују, обухватајући и локалне услове.⁵⁰

Појам *просторни ојсећ физичких дејстава* и појам *могући ојсећ дејстава негативних последица*. Без обзира на формалну терминолошку истоветност класификације, у питању су два квалитета који су суштински разграничена, па као последицу тога добијамо закључак да просторни опсег физичких дејстава може бити локални, али могући опсег дејстава негативних последица може бити чак међународног значаја. Из тих разлога, посебно безбедносно стање (ванредна ситуација), које је по просторном опсегу физичких дејстава локално, по својим негативним последицама може бити таквог квалитета да се превентивне мере морају предузети у ширем сплету околности и са изузетним превентивним опредељењем.⁵¹

Криза (лат. crisis, од грч. krisis расправа; просуђивање; одлука) – 1. стање нестабилности у економским, друштвеним, политичким или међународним односима; 2. одлучујући тренутак после којег долази до преокрета, прекретница.⁵² Дефиниторни саставци кризе су: угроженост важних вредности неког социјалног система, несигурност у вези природе и величине догађаја и неопходност хитрог критичног одлучивања у оловима неизвесности.

У модерној социјалној теорији под кризом се мисли на:

- процес одлучивања у неком временском теснацу;
- кризе су процеси којима се доводи у питање структура неког система и угрожава његова самобитност;
- криза је објективна сила која неком субјекту одузима део суверености која му нормално припада. Под кризом се подразумева преокрет неког

⁴⁹ Зоран Вукушић, „Службе за хитне интервенције у систему управљања ванредним ситуацијама“, семинарски рад, Факултет заштите на раду, Ниш, 2007, стр. 4.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Станко Костић, стр. 225.

⁵² Иван Клајн, Милан Шипка, op. cit., стр. 670.

судбоносног процеса. Стање кризе има облик дезинтеграције друштвених процеса.⁵³

Руски научник А. А. Богданов је објавио још 1922. године дело под називом „Тектологија. Општа организациона наука“, где је први пут била разрађена општа теорија криза као део опште теорије система. Он је навео да „сваку промену система треба посматрати као својеврсну кризу.“

Опасност – такво стање код којег се, на темељу општег животног или професионалног искуства и конкретних околности, предвиђа ближе или даље наступање неке штете по појединца, друштво, имовину, државу. Као фрагмент објективне стварности, опасност је онтолошка категорија.⁵⁴ Опасност, латентно потенцијално тешка ситуација, опасно стање које прети да угрози неко добро. То може бити радња којом се угрожава неко добро и радња којом је неко добро повређено.⁵⁵

Акцидент, (енг. accident, лат. accidens, од accidere – догодити се) – 1. незгода, несрећан случај; 2. филоз. случајно, небитно, променљиво својство предмета.⁵⁶ У савременом значењу, односи се на хаварију која је оставила последице на еколошки систем – биљни и животињски свет, а тиме и на људе.

ПОЈАМ ИЗАЗОВА, РИЗИКА И ПРЕТЊИ

До сада су опојмљени концепти блиско везани за концепт ванредне ситуације. Сви ови концепти су изведени из примордијалних појмова о угрожавању безбедности. Изазови, ризици и претње безбедности су појмови који су основа за дефинисање свих других појмова у савременој замисли безбедности. Ови појмови су, у суштини, несводиво језгро свих појмова везаних за нарушавање безбедности, тиме и ванредних ситуација.⁵⁷ Настанак ванредне ситуације сагледава се у светлу „претње усвојеним вредностима“.⁵⁸ У мноштву разноликих одређења ова три појма, по мишљењу аутора овог саопштења, ово су њихове најпрецизније дефиниције.

⁵³ Видети у: Љубомир Тадић, *Полицијолошки лексикон*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1996, стр. 108-110.

⁵⁴ Duško Modly, Nedžad Korajlić, *Kriminalistički rječnik*, Теџанј, 2002, 399.

⁵⁵ Мило Бошковић, стр. 226.

⁵⁶ Иван Клајн, Милан Шипка, *op. cit.*, стр. 89.

⁵⁷ Као такви, појмови изазова, ризика и претњи разрађују се у документу *Сипрајтеија националне безбедности*, нацрт, Београд, 2006, стр. 4-7.

⁵⁸ Arnold Wolfers, “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, VOL 67, No. 4, December, 1952, p. 485.

Изазови су могући облици угрожавања стабилности и суверенитета државе и самобитности појединца и друштва. У себи садрже бројне, вишесмерне облике угрожавања: војне, политичке, економске, социјеталне и еколошки спектар безбедности. Вредност изазова по опстанак државе и друштва је почетно неутрална и разумева се као инконвенцијенција на коју тек треба одреаговати и у току које се гради њен предзнак – позитиван у виду циља који треба достићи и остварити, чиме би се побољшало стање државе и друштва, или негативан као ризик и претња који из изазова следе и чији је степен и концентрација непосреднија и штетнија по објекат безбедности. Изазови су најопштији облици угрожавања и у себи садрже и ризике и претње.⁵⁹

Слично, Младен Бајагић каже да се појму *изазов* у контексту безбедности сужава значење. Изазови, по његовом мишљењу, имају шире значење од претњи безбедности и претходно се не могу јасно вредносно одредити (позитивно или негативно). Он тврди да је изазов општији појам у односу на ризик и претњу, потенцијалан је по интензитету (иако могућ и вероватан, далек у будућности), по ширини и „густини“ утицаја свеобухватан, вишесмеран и бројан, почетно вредносно неутралан, представља у случају безбедности апорему на коју тек у будућности треба реаговати и одредити јој предзнак. У односу на неутралност, изазов има две стране: негативну – његово прерастање у претњу с обзиром на постепено повећање вероватноће штетног утицаја по одређени објекат безбедности, и позитивну, која подразумева оивичавање циља који треба постићи да би се побољшало стање безбедности неког објекта угроженог видљивим (или невидљивим) деловањем негативне стране изазова.⁶⁰

Ризици су индиректнија форма угрожавања суверенитета и идентитета држава и друштава који се исказују кроз одређеније и ограничене облике војног, политичког, економског, социјеталног и еколошког сектора и доводе их у стање извесније опасности у односу на изазове. Ризик (итал. *risiko*, фр. *risque*) – првобитно: опасност која је лађама претила од хридина и стена (*risco*); доцније: опасност, излагање опасности, смео подвиг; посао или улог скопчан са опасношћу да пропадне.⁶¹ Ризици носе превасходно негативан предзнак, претећи и угрожавајући опстанак државе и друштва,

⁵⁹ Дејан Орлић, „Појмовно одређење изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања замисли и система међународне безбедности“, семинарски рад на ФПН, Београд, 2003, стр 29-30.

⁶⁰ Младен Бајагић, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 130.

⁶¹ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 2006, стр. 782.

али уз могућност избегавања тих ризика, уз повољно решење и исход по објекат безбедности. Они проистичу из изазова и у себи носе конкретне претње.⁶²

Појам ризика у ширем значењу означава и појам опасности. У осигурању појам ризика подразумева осигурани ризик од одређених могућих опасности, нпр. пожара, незгоде и сл. У лексичком значењу означава смео подухват, стављање на коцку, могућност погибије, изложеност незгоди, несрећи, пропасти, губитку, и прати, у већој или мањој мери, сваку људску делатност.⁶³ „Ризик је опасност, могућност или вероватноћа штете или губитка; излагање опасности које укључује и перцепцију одговора на ту вероватноћу.“ Вредносно одређујући, ризик је стављање одређене вредности у положај у коме она може бити повређена, оштећена, односно изгубљена. Ризик је могућност, одређени степен вероватноће наступања неког догађаја или деловања са неповољним последицама, при чему отклањање или смањење зависи од нивоа познавања појаве у којој је садржан.⁶⁴

Пробабилистички приступ одређењу ризика садржан је савременом теоријом одлучивања. Наиме, ризик је могућност (вероватноћа) наступања нежељене последице (уже становиште), или мера девијације од очекиваног резултата (шире становиште). То значи да ризик, углавном, (али погрешно) има негативан предзнак, а треба да буде схваћен као неутрална категорија (јер може да буде и позитивна појава).

До квалификовања и квантификовања ризика долази се анализом. Наиме, анализа ризика је поступак системског истраживања фактора који утичу на резултате при додели вероватноћа наступања будућих стања. При томе, системско истраживање фактора ризика подразумева њихово сврставање у оне који су обухваћени окружењем, функцијом и структуром предмета анализе. Наведене вероватноће описују ризике, односно омогућују вредновање решења безбедносних проблема и њихово рангирање по ваљаности.⁶⁵

Да би се ваљано схватио ризик потребно је познавање извесности и неизвесности. Ситуација извесности је она у којој су све чињенице везане за стање проблема познате. С друге стране, ситуација неизвес-

⁶² Дејан Орлић, *op. cit.*, стр. 30.

⁶³ Duško Modly, Nedžad Korajlić, *Kriminalistički rječnik*, Теџанј, 2002, стр. 560-561.

⁶⁴ Младен Бајагић, *Основи безбедности*, стр. 131.

⁶⁵ Видети шире: Субошић Д., „Основе савременог одлучивања“, *Кризни менаџмент I, Превенција кризе*, Хрестоматија, Факултет безбедности, Београд, 2006, стр. 377 – 398.

носџи је она у којој су чињенице о стању проблема непознате, а непознате су и све информације на основу којих би се могле доделити вероватноће наступања појединих стања.⁶⁶

Критеријуми по којима је подела ситуација извесности, ризика и неизвесности изведена, су: 1. количина података, 2. сложеност проблема и 3. познавање законитости развоја појава. Међусобни однос извесности, ризика и неизвесности, у односу на два првонаведена критеријума, је такав да извесност представља ситуацију у којој је присутна велика количина података, а сложеност проблема је мала. С друге стране, ризик је она ситуација која подразумева средњу количину података и средњу сложеност проблема. Најзад, неизвесност одговара ситуацији која је одређена малим бројем података и великом сложености проблема.⁶⁷

У смислу ванредне ситуације, под ризиком се мисли на сваку ситуацију која, са одређеном вероватноћом, може иницирати непретпостављену промену квалитета, тј. губитак система. Ризик је мера вероватноће и последица остварења опасности.⁶⁸ *Удес* је материјализовани ризик, под њим се подразумева изненадни догађај који изазива штету или повреду, дакле, увек изазива губитак.

Претње су непосредни облици угрожавања држава и друштва, једна врста притиска којим се жели нанети штета или неко зло са позиције силе, како би се објекти претње присилили на одређене уступке. Претње имају јасне и одређене облике угрожавања као што су рат, економске санкције или терористички напади, и носе негативну вредност по опстанак државе и друштва. Оне су крајња, најнепосреднија манифестација ризика и претњи.⁶⁹ У најширем смислу, претња представља „свесну намеру узроковања штете некој особи, својини или праву, да би принудила објекат претње да испуни наметнуто понашање.“⁷⁰

Наиме, у анализи појма претњи (безбедности) наводе се три основна критеријума за њихово дефинисање: *интензитет* – основни критеријум степеновања претњи, и у погледу интензитета, претње су разврстане на потенцијалне, посредне и непосредне; *захват* *утицаја* на објекат деловања, односно број и учесталост одређених облика угрожавања (претње); *процена вредности* коју интензитет деловања неке претње оставља на об-

⁶⁶ Субошић Д., *op. cit.*

⁶⁷ Субошић Д., *op. cit.*

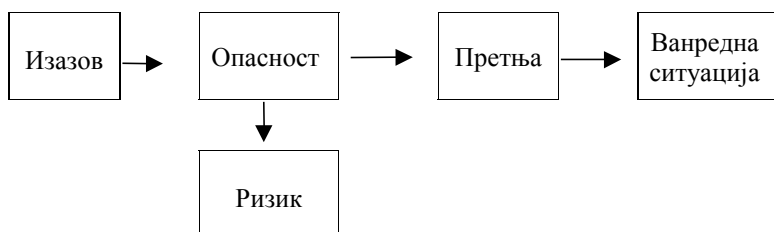
⁶⁸ Зоран Вукушић, *op. cit.*, стр. 8.

⁶⁹ Дејан Орлић, *op. cit.*, стр. 30.

⁷⁰ Младен Бајагић, *Основи безбедности*, стр. 132; упореди: *Dictionary of Law* (fourth edition), New York, Oxford: Oxford University Press, 1997, p. 465.

јекат, што значи да претња може бити неутрална, позитивна и негативна по својој вредности.⁷¹

О непосредној повезаности појмова изазов, опасност, ризик, претња и ванредна ситуација видети слику 1.⁷² Сви ови појмови су на одређени начин међусобно зависни и произлазе један из другог.

Слика 1

ЗАКЉУЧАК

У светској стручној и научној литератури појам ванредне ситуације датира још с почетка претходног столећа. Још тада, многи стручњаци за питања безбедности утврђивали су списак појмова везаних за ванредну ситуацију. Многи руски и енглески научници, па и њихове тадашње владе, уочили су да је тај појам од големе важности, јер обухвата многа питања, уско везана за претње безбедности.

У савременој литератури постоји мноштво дефиниција и назива за појам ванредне ситуације. У разради термина утврђено је да је то, у начелу, један исти појам – ванредна ситуација. Ванредна ситуација је догађај или појава која угрожава и из основа мења услове и начин живота грађана и битно ремети биљни и животињски свет на одређеној територији, аква-

⁷¹ Ibidem.

⁷² Слика је преузета из: *Основи заштитне ситуационе и територије у кризним ситуацијама*, Министарство за ванредне ситуације РФ, Москва, 2006, (превод), стр. 21.

торији или ваздушном простору, што захтева огромне људске и материјалне потенцијале за враћање у пређашње, редовно стање (економско, политичко, еколошко, и сл.).

Дефинисањем безбедносних изазова, ризика и претњи, као безбедносних проблема, утабан је пут ка објашњењу ванредних ситуација, али и појмова какви су: криза, безбедност у ванредним ситуацијама, хаварија, елементарна несрећа, ванредни догађај, ванредни услов, удес и сл. Питање безбедности у ванредним ситуацијама је *inter alia*, и у самој сржи науке о безбедности. Уколико ваљано и прецизно одредимо све појмове у контексту безбедности у ванредним ситуацијама, утврдили би и само „срце“ науке о безбедности.

Инвентар обима, врста и интензитета ванредних ситуација непрестано се мења и допуњава. Првенство у изучавању међународних односа и безбедности мора бити дато ванредним ситуацијама, јер је степен угрожености сигурности за време њиховог дешавања веома висок, а последице могу бити катастрофалне. О овом ставу, али и питању ванредних ситуација, сви правци у изучавању безбедности (реалисти, либерални институционалисти, алтернативни приступи безбедности, глобалистички приступ) имају слично мишљење.

Литература:

1. Бајагић М., *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
2. Бошковић М., *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 1999.
3. Белокапић-Шкунца В., „Руковођење у ванредним ситуацијама“, *Безбедности 5/05*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005, стр. 894, превод оригинала: Архипова Н. И. Б. Б., *Управление в чрезвычайных ситуациях*, Российский Государственный Гуманитарный Университет, Москва, 1994.
4. Buzan B., *People, State & Fear (An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era)*, Second edition, Pearson Longman, London, 1991.
5. Вујаклија М., *Лексикон сивраних речи и израза*, Просвета, Београд, 2006.
6. Вукушић З., „Службе за хитне интервенције у систему управљања ванредним ситуацијама“, семинарски рад, Факултет заштите на раду, Ниш, 2007.
7. Вулетић В., *Глобализација – мии или сиварности (социолошка хрестоматија)*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 2003.
8. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, Gramercy Bodes, New York/Avenal, New Jersey, 1989.
9. Wolfers A., “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, VOL 67, No. 4, December, 1952.
10. Gartner H., Hyde-Price A., Reiter E. (eds), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, London, 2001.
11. *Dealing with disaster*. (Revised Third Edition), Cabinet Office.
12. *Emergency*, Интернет, 27/11/07, <http://en.wikipedia.org/wiki/Emergency.htm>.

13. *Закон о заштити и спасавању* (Предлог), Београд, 2007.
14. Јовановић Ј., Тодоровић С., *Речник њравних ѿермина*, Српско-енглеско-француски, Друго допуњено и прерађено издање, Савремена администрација, Београд, 2002.
15. Кешетовић Ж., Кековић З., „Криза и кризни менаџмент – Прилог концептуалном и термилошком разграничењу“, (рад у припреми), Београд, 2008.
16. Костић С., *Основи кримналистике ојеративе (први део)*, ВШУП, Београд, 1982.
17. Клајн И., Шипка М., *Велики речник сираних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
18. Klare M. T. and Chandrani Y. (eds.), *World Security*, Third Edition, St. Martin's Press, 1998.
19. *Лексикон Јуѿславенској лексикографској завода*, Загреб, 1974.
20. *Мала ѿолићка енциклоједија*, Савремена администрација, Београд, 1996.
21. Марковић В., „Садржај, припрема, доношење и ажурирање планова за ванредне прилике“, *Безбедносћ*, број 2, година XXXII, ВШУП, Београд, 1990.
22. Мастрјуков Б. С., *Безбедносћ у ванредним ситиуацијама*, превод оригинала: Мастрјуков Б.С., *Безојасносћ в чрезвычайных ситиуациях*, Издательский центр Academia, Москва, 2004.
23. Млађан Д. и група аутора, *Историја ѿрофесионалне службе заштитије од ѿожара у Београду*, ZELNID, Београд, 2004.
24. Modly D., Korajlić N., *Kriminalistički rječnik*, Теђанј, 2002.
25. *Нова LAROUSSE енциклоједија*, Трећи том, ЈРЈ, Београд, 1999.
26. Орлић Д., „Појмовно одређење изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања замисли и система међународне безбедности“, семинарски рад на ФПН, Београд, 2003.
27. Пешикан М., Грицкат-Радуловић И., Јовичић М. (ур.), *Законик цара Сѿафана Душана*, Књига III, Српска академија наука и уметности, Београд, 1997.
28. Prins G., “The Four/Stroke Cycle in Security Studies”, *International Affairs* 74, No. 4, October, 1998.
29. Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена, „Обеспечение жизнедеятельности людей в чрезвычайных ситуациях. Выпуск 1: Чрезвычайные ситуации и их поражающие факторы“, С. Петербург, изд. Образование, 1992.
30. *Руско-српски речник*, Друго исправљено и допуњено издање, Матица српска, Будућност, Нови Сад, Москва, 1999.
31. *СБОРНИКЪ ЗАКОНА И УРЕДБА И УРЕДБЕНЪ УКАЗА ИЗДАНЫ у Княжесѿву Србскомъ*, Печатано у књигопечатњи Княжества србскогъ (репринт), у Београду, 1840.
32. Симић Р. Д., *Наука о безбедносћи (Савремени ѿрисијуи безбедносћи)*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
33. Субошић Д., „Основе савременог одлучивања“, *Кризни менаџмент I, Превенција кризе*, Хрестоматија, Факултет безбедности, Београд, 2006.
34. *Сѿрајтејја националне безбедносћи*, Нацрт, Београд, 2006.
35. Тадић Љ., *Полићиколошки лексикон*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1996.
36. Тодоровић Б., Вилић Д., *Ванредне ѿрилике*, Привредапублик, Београд, 1989.
37. Toth I., „Upravljanju u katastrofama svaka zajednica mora posvetiti posebnu pažnju“, u: Toth I., Židovec Z. (ur.), *Kako se štítimo od katastrofa*, Hrvatski Crveni križ, Državna uprava za zaštitu i spasavanje, Veleučilište Velika Gorica s pravom javnosti, Zagreb, 2007.
38. *Civil Contingencies Act 2004: a short guide (revised)*, Cabinet Office, Civil Contingencies Secretariat, London, 2004.
39. *Чрезвычайная ситиуация*, Интернет, 30/11/07, http://ru.wikipedia.org/wiki/Чрезвычайная_ситуация.

EMERGENCY – A CONTRIBUTION TOWARD CONCEPTUAL
DETERMINATION OF SECURITY

Dalibor Kekić, MA
Dragan Mlađan, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: On the beginning of the paper, the authors explain the changes in international security and international relations. Security issues are no more related only to the traditional thinking of security, so that the new term emergency emerges.

In the section on etymology and defining of emergency, different opinions on these issues are confronted: Russian, British, American, German, etc. There is no unique decision on whether such phenomenon should be named emergency, state of emergency, special security situation, public danger, etc. Emergency is an occurrence or phenomenon that endangers and radically changes the way of living and the life conditions of citizens and seriously disturbs animal and plant world of a certain territory, aquatory or air space, which requires (emergent) human and material potentials for returning to the previous, regular state (economic, political, ecologic, etc.).

Terms similar to emergency are: accident, technological emergency, danger in case of emergency, danger, crisis, average, etc. The authors have sorted and enumerated all of these terms. Some of these terms have already been determined, and some not.

Finally, in the last section of the paper, terms security challenges, risks and threats are determined as gradation of phenomena leading to emergency. In that way, the term emergency relates to the modern concept of security. Emergency is, in authors' opinion, the core and the cornerstone of science and security concept.

РАСВЕТЉАВАЊЕ ЕКОЛОШКИХ ДЕЛИКАТА – ОПШТИ КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОПЕРАТИВНИ ПРОГРАМ

Мр Александра Љуштина
Криминалистичко – полицијска академија, Београд

*Ex paucis dictis intendere plurima possis.
Из мало речи могао би врло много закључити.
Латински циџаџи*

Сажетак: Савремени начин живота неминовно доноси нове видове деликвентног понашања, а један вид савременог деликвентног понашања су и еколошки деликти.

Еколошки деликти се одликују специфичном етиологијом и феноменологијом, те управо из тога произлази и специфичност њиховог расветљавања.

Сваки еколошки деликт, ма колико се подударао са неким другим сличним еколошким деликтом, има своје властито и посве ново специфично чињенично стање, па се пут за његово расветљавање мора увек изнова тражити. Међутим, познавање општих криминалистичких правила у виду општег криминалистичко-оперативног програма олакшава пут расветљавању еколошких деликата и осигурава систематичност у раду, као и постизање жељеног успеха. Те, стога, у овом раду следи приказ оригиналног криминалистичко оперативног програма у расветљавању еколошких деликата и алгоритамска шема расветљавања еколошких деликата.

Кључне речи: *еколошки деликти, расветљавање деликата, криминалистичко-оперативни програм, алгоритамска шема.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Било које загађење воде, ваздуха или/и земљишта представља један криминалистички систем који сачињавају: предмет загађења, средства загађења, извор загађења, место загађења, време загађења, околности загађења (објективни и субјективни фактори), начини загађења, врста деликта, извршилац деликта и његови мотиви.

Елементи система кореспондирају међусобно јер између њих постоје различите узајамне везе. У поступку расветљавања еколошких деликата најбитније су везе између:

- штетних последица и извора загађења;
- штетних последица и њихових трагова (нпр. боја земљишта, боја воде, мирис воде, мирис ваздуха, повреде на телу и унутрашњим органима риба и других водених животиња, промене на биљкама и сл.);
- размере и обима штетних последица (нпр. количине уништене рибе, броја оболелих људи, величине загађене територије или акваторије и др.);
- својстава и количине загађујуће супстанце;
- количине загађења и других карактеристика извора загађења;
- околности које су допринеле загађењу, субјективних и објективних фактора (нпр. хидрометеоролошка ситуација, хидролошки режим, месни рељеф, температурне инверзије и сл.);
- удаљености места наступања штетних последица и извора загађења;
- извора загађења и починиоца деликта;
- починиоца деликта, његовог статуса (одговорно лице, радници или трећа лица) и начина извршења (чињењем или нечињењем);
- извора загађења и начина загађења;
- начина загађења и времена избацивања или одбацивања штетних супстанци (врло често је то у вечерњим сатима, ноћу, за време празника или нерадних дана, када је слабија активност контролних органа, или у време сезонског рада, нпр. при преради пољопривредних производа неминовно је увећање производње, али се често ради без замене система филтера за пречишћавање или уз одсуство и недостатак опреме и уређаја за пречишћавање – излаз из система чисте техничке производње, и сл.);
- мотива, циљева чињења (нечињења) извршиоца и начина извршења.

Познавање горе наведених веза омогућава да се сачини општи криминалистичко-оперативни програм¹ расветљавања еколошких деликата.

¹Програм (грч.) - план, нацрт, основа рада; Клајн И., Шипка М., Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 989.

Општи криминалистичко-оперативни програм је могуће користити у било којој фази расветљавања еколошких деликата.

Криминалистичко-оперативни програм представља ослонац у сакупљању релевантних података и омогућава стварање јединственог система – еколошког деликта. Он искључује „информационе шуме“ и доводи до успешнијег расветљавања еколошког деликта, кроз остваривање адекватно планираних активности сваког појединачног криминалисте у оквиру његовог делокруга рада на расветљавању еколошког деликта.

Општа питања криминалистичко-оперативног програма

Програм садржи следећа питања:

1. Шта је предмет загађења: водена површина, атмосферски ваздух или земљишно тло?

2. У чему се конкретно изразило загађење:

– у повећању концентрације загађујућих материја у ваздуху, води или земљишту;

– у повећању (подизању) температуре воде, њеној замућености, присутности одређених мириса, промени укуса и боје, те губљењу и других својстава воде при њеном коришћењу, у појављивању непријатног мириса у ваздуху, промени састава земљишта и појави одређених страних супстанци у земљишту;

– у избацивању штетних супстанци за које није установљена максимална дозвољена концентрација у води, земљишту или ваздуху;

– у испуштању отпадних вода у водене објекте;

– у испуштању отпадних вода, које садрже радиоактивне супстанце, у вештачке канале и језера, рибогоишта или станишта водених птица, те у потоке и друге водене објекте из којих вода може доспети у та вештачка језера;

– у испуштању штетних материја у ваздух;

– у одлагању отпадних материја (најчешће у чврстом стању) на земљишно тло.

Термин криминалистичко-оперативни програм мало је заступљен у криминалистичкој литератури. Расветљавање еколошких деликата, као новог облика деликвентног понашања, који је произашао из савременог начина живота, због њихове специфичности и сложености, намеће нови приступ сузбијању еколошких деликата, који се остварује кроз креирање општег криминалистичко-оперативног програма.

Овај програм подразумева систематизовану разраду криминалистичко-оперативних питања у расветљавању еколошких деликата, применом алгоритамске шеме, систематизоване тако да се уз минималан напор дође до брзог и ефикасног оперативног расветљавања.

3. Какве су друге штетне последице загађења:

– обољења или помор људи, рибе, рибље икре, домаћих животиња, дрвећа, воћака, угрожавање усева и сл.

4. Који су услови допринели обољењу или уништењу људи, рибе, домаћих животиња, воћака, угрожавање усева и других штетних последица?

– постоји ли узрочно-последична веза између загађења ваздуха, воде или земљишта и наступајућих штетних последица?

5. Где, на којој територији, акваторији или ваздушном простору су наступиле штетне последице услед бачених или испуштених штетних супстанци у водене објекте, на земљишно тло или у атмосферу (загађење, обољења људи или помор рибе, домаћих животиња, дрвећа, воћка, угрожавање усева и др.)?

6. Када је дошло до загађења воде, ваздуха или земљишта и када су наступиле друге штетне последице?

7. Који је пут доласка штетне супстанце (супстанци) до места где је наступило загађење и друге штетне последице?

8. Где се налази извор загађења?

9. Шта се јавља као извор загађења?

10. Када је наступило и колико дуго је трајало загађење воде, ваздуха или земљишта?

11. Које околности су погодиле извршењу еколошког деликта?

12. Који су технички услови довели до испуштања загађујућих супстанци у воду, ваздух или земљиште?

13. Које норме заштите животне средине нису поштоване и да ли су нарушена правила пословања, производње?

14. Који је начин извршења деликта, које противправне активности су биле извршене, који законски пропис није био поштован?

15. Ко је одговоран за загађење воде, ваздуха или земљишта и наступање других штетних последица?

16. Када се приступило кршењу прописа (чињење) или када се није поступало по прописима када је то законски очекивано и прописано (нечињење)?

17. Постоје ли узрочне везе између постојећих активности или неактивности (уздржавања од активности) са загађењем воденог објекта, ваздуха, загађењем земљишта и другим штетним последицама?

18. Који су мотиви, циљеви, противправне, штетне активности или неактивности, окривљеног лица или више лица?

19. Који је карактер и обим користи добијене тим деликтом?

20. Које су олакшавајуће, а које отежавајуће околности за учиниоца еколошког деликта? Које су друге околности које карактеришу његову личност?

21. Која је форма и степен кривице субјекта еколошког деликта (уколико се ради о више лица утврдити одговорност сваког појединачно)?

22. Који је вид еколошког деликта извршен (кривично дело, привредни преступ, прекршај)?

Шемајски приказ ошћее криминалистичкој програма

Систематизацију информација могуће је применити код сваког питања програма, по алгоритамској шеми:

Питање програма	Шта је познато по одређеном питању ?		Шта је неопходно установити ? (које верзије проверити)	Како установити ? (које активности и мере је неопходно спровести)
	познато сигурно	познато несигурно		
1	2	3	4	5

Правила криминалистичко-оперативног програма

За потпуно и ефективно коришћење криминалистичко-оперативног програма, потребно је коришћење система правила у његовој примени:

1. Детаљно појаснити питања програма;
2. Проверити да ли информација о предметном догађају има обележје еколошког деликта;
3. Уколико је информација о еколошком деликту поуздана, потребно је проценити степен њене веродостојности и настојати је „продубити“ аргументима;
4. Оформити питање програма;
 - 4.1. Прецизирањем питања настојати да се створи веза са наредним питањима програма (на пример, ако се као средство загађења јавља нафта, следи питање у којој количини је нафта присутна, када и одакле је она могла доспети у водени објект или земљиште и сл.);
 - 4.2. На конкретна питања настојати навести (према расположивим подацима) све теоретски могуће верзије, користити мисаону реконструкцију догађаја, а, уколико је потребно за оцену веродостојности мисаоне реконструкције догађаја, потражити помоћ специјалисте одређеног профила, а верзије које су могуће унети у рубрику 4 криминалистичке шеме програма;
 - 4.3. У рубрици 5 шеме криминалистичког програма навести све неопходне активности и радње које омогућавају проверу постављених верзија;

5. Уколико прикупљене информације носе карактер поузданости, (поуздано сигурно), тада у рубрику 4 алгоритамске шеме криминалистичко-оперативног програма уписати верзије и оперативне активности, а у рубрици 5 навести одговарајуће (што прецизније) активности помоћу којих је могуће добити неопходне информације;

6. Ако у прикупљеним подацима не постоји информација за конкретно питање програма, користити препоруке из рубрике 5;

7. При преласку на свако следеће питање програма користити препоруке из програма 1-6;

7.1. Ако одговор по разматраном питању програма носи карактер поузданости, проверити извор информација и размислити да ли постоји могућност да се ти подаци још више и конкретније „продубе“;

7.2. Проверити добијене податке који су унесени у рубрику 2 криминалистичке шеме (познато сигурно), да ли међу њима постоје противречности;

Уколико су добијени одговори (подаци) на претходна питања били веродостојни (поуздани), проверити да ли постоје противречности међу њима;

7.2.1. Уколико такве противречности постоје, потребно је размислити како их је могуће објаснити (да ли је раније, при уносу, направљена грешка и сл.);

7.2.2. Ако је неопходно, за одстрањење евентуалних противречности, у рубрици 5 алгоритамске шеме криминалистичког програма потребно је организовати мере и активности које омогућавају одстрањење постојеће, уочене противречности;

7.2.3. Уколико одстрањење противречности привремено није могуће, тада оценити у ком делу криминалистичко-оперативног програма се подаци јављају као најпоузданији (најверодостојнији);

7.2.4. У оцени података узети у обзир изворе информације који су изазвали противречности, као што су мање веродостојне информације;

8. Проверити добијене податке за сва конкретна питања и покушати створити слику еколошког деликта у целости;

9. Формулисати индивидуалне задатке који произлазе из добијених података о еколошком деликту;

10. Организовати решавање предвиђених задатака.

Повезаност послова предвиђених општим криминалистичко-оперативним програмом расветљавања еколошких деликата, појављује се по хијерархији, али и узајамним паралелним везама између њих, те тако било која претходна активност утиче на сваку следећу. Ово омогућава да се бо-

ље схвате еколошки деликти као систем, а такође даје и могућност оцене добијених информација о сваком постављеном питању програма, узмајући у обзир прикупљене податке, али и податке добијене по раније обрађеним питањима. У извесном смислу, могуће је рећи да се овај програм појављује као основно упутство планирања криминалистичко-оперативних активности у расветљавању еколошких деликата.

Коришћење криминалистичко-оперативног програма, безусловно, има карактер препоруке и не спречава полицијске службенике у њиховим стваралачким активностима на расветљавању еколошких деликата. Општи криминалистичко-оперативни програм расветљавања еколошких деликата је флексибилна смерница која омогућава свестрано, потпуно и објективно расветљавање тих деликата.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Сваки еколошки деликт, ма колико се подударао са неким другим сличним еколошким деликтом, има своје властито и посве специфично чињенично стање, па се пут за његово расветљавање мора увек изнова тражити. Не могу се дати стриктна упутства која би важила за све видове еколошких деликата, због великог броја медија који могу бити угрожени: вода, ваздух, земљиште, биљни, животињски свет и сл., али и због велике палете потенцијалних загађивача, како органског, тако и неорганског порекла. Искуство показује да не постоје истоветни случајеви и да свако расветљавање еколошких деликата мора да буде обављено на себи својствен начин.

Међутим, познавање и придржавање општег криминалистичког програма при расветљавању еколошких деликата не занемарује стваралачку активност, већ се управо криминалистички програми појављују као препорука која доприноси систематичности у раду на расветљавању еколошких деликата и осигурава жељени успех.

Знање и способности полицијских службеника кулминирају у способности да се расветле одређени еколошки деликти, а свака мера и радња, на путу од сазнања о еколошким деликтима до њиховог расветљавања, има своје значење и вредности. Но, битан критеријум за оцену вредности појединих мера и радњи је њихов коначан успех у доказивању еколошких деликта и идентификацији учиниоца. Зато свака предузета мера или захват треба да буде плански усмерена на постизање коначног циља. Ако сваки полицијски службеник, који учествује у расветљавању еколошког деликта, буде прожет том мишљу, и ако своје учешће не посматра изоловано, него као једну од мера и активности општег криминалистичко-оперативног

програма на расветљавању случаја, његово учешће добиће прави смисао и садржај, а његов допринос биће значајнији у расветљавању конкретног случаја.

Литература:

Бошковић М., Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Виша школа унутрашњих послова, Земун, 1993.

Gavin H., Duncan B., International Environmental Crime, Workshop Report, The Royal Institute of International Affairs, Internet, 2002, <http://www.euractiv.com/cgi-in/cgint.exe?714&>

Клајн И., Шипка М., Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад.

Ljuština A., Čvorović Z., Prevention and repression of ecological crimes using crime – detection methods, Science – Security- Police, Vol VIII, No 1, pp. 185-199.

Савиченко И. А., Проблемы расследования экологических преступлений, Сибирский юридический вестник, Но 1, 2004.

Саздовска М., Еколошка криминалистика, Филип Јофчески, Скопје, 2007.

SOLVING ECOLOGICAL DELICTS – GENERAL CRIMINALISTIC-
OPERATIVE PROGRAMME

Aleksandra Ljuština, MA
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Modern way of life inevitably brings new forms of delinquent behaviour. One such new form of delinquent behaviour is ecological delict.

Ecological delicts are characterized by specific etymology and phenomenology and therefore their solving is very specific too.

Every ecological delict has its own and new specific characteristics and therefore we always have to search for new ways to solve it. However, understanding the general criminalistic rules eases solving ecological delicts and provides systemacy in solving ecological delicts. This paper presents original criminalistic-operative programme of solving ecological delicts and algorithm scheme of solving ecological delicts.

ТРГОВИНА ЖЕНАМА И ДЕЦОМ У ЦИЉУ СЕКСУАЛНЕ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ

Мр Ненад Радовић

Криминалистичко – полицијска академија, Београд

Сажетак: Проблем трговине људима у свету је данас веома актуелан. Као облик транснационалног организованог криминала, он представља само једну у низу криминалних делатности којима се баве организоване криминалне групе. У ширем контексту, трговина људима, а пре свега трговина женама и децом у циљу сексуалне експлоатације, сматра се најраспрострањенијим обликом искоришћавања у Европи. Земље чланице Европске уније најчешћа су места дестинације жртава трговине, док су земље централно–источне Европе и Балкана места порекла и транзита. Актуелна истраживања указују да више од 80% жртава потиче из југоисточне Европе и да је већина присиљена да се бави проституцијом. Жртве су најчешће женска лица, старости између 20 и 25 година, међутим око 30% чине девојчице између 15 и 18 година. У односу на остале облике трговине људима, трговина женама и децом у циљу сексуалне експлоатације оставља најтеже и најкомпликованије последице на жртву.

Кључне речи: *трговина женама, трговина децом, сексуална експлоатација, проституција, жртва трговине људима, организована криминална група.*

УВОД

Многобројни међународни документи, законодавства, као и поједине међународне владине и невладине институције, баве се проблемом трговине људима, а самим тим разматрају и актуелне проблеме у вези са дефинисањем овог феномена. Комплексност и сложеност феномена трговине људима подразумева мултидисциплинарни приступ, како би друштво на што обухватнији начин предузело низ превентивних и репресивних мера у циљу сузбијања овог облика организованог криминалитета.

Доношењем Конвенције УН против транснационалног организованог криминала, тј. у њеном допунском Протоколу, сусрећемо се са једном свеобухватном дефиницијом појма трговине људима.

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, дефинише појам трговине људским бићима. Према овом Протоколу, трговина људским бићима подразумева врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица претњом, силом или употребом силе, или другим облицима присиле, отмицом, преваром, обманом, злоупотребом овлашћења или тешког положаја, или давањем или примањем новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, с циљем експлоатације.

Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, служење, или уклањање органа.¹

Наиме Протокол је препознао „потребу за комбинованим приступом који интегрише ефикасну превенцију трговине људима са гоњењем учинилаца, као и заштитом људских права и пружањем помоћи жртвама трговине“.² Такође, он се не ограничава на експлоатацију до које долази услед очигледних облика принуде, као што су употреба силе и претње, већ у овај појам укључује „злоупотребу моћи или рањивости“.³

Трговина људима у нашем законодавству је веома слично инкриминисана као у претходно поменутом Протоколу. Кривично дело трговине људима је предвиђено Кривичним закоником⁴, у глави кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, у члану 388 на следећи начин: ово кривично дело чини онај ко

¹ Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6. од 27. јуна 2001. године.

² Ekberg G. S.: “The Palermo Protocol”, br. I, 2002, str. 40.

³ Бјеркан Л. и др.: Само мој живот, Београд, 2005, стр. 19.

⁴ Службени гласник РС, бр. 85/2005.

силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употреба у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела, или ради коришћења у оружаним сукобима.

Тежи облик постоји уколико је дело учињено према малолетном лицу, при чему се учинилац кажњава и када није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења. Други тежи облик дела постојаће уколико је извршењем кривичног дела наступила тешка телесна повреда неког лица или малолетног лица. Најтежи облик постојаће уколико је услед дела учињеног према лицу или малолетном лицу наступила смрт једног или више лица. Посебан облик постојаће уколико се неко бави вршењем кривичног дела према лицима или малолетним лицима, или је дело извршила организована група.

С обзиром да између појава трговине људима и проституције постоје одређене сличности, мада и јасне дистинкције, нужно је да се осврнемо и укажемо на њих. Значај њиховог разликовања огледа се у чињеници да је у пракси проституција најзаступљенији облик сексуалног вида експлоатације и уопште експлоатације жртава трговине људима. Разлике које се уочавају су следеће:

- проституција је као социјална девијација знатно шири појам и може се одвијати независно од било какве трговине људима. У смислу експлоатисања жртава трговине људима, проституција је ужи појам и представља један од облика сексуалне експлоатације;

- проституција почива на принципу добровољности и са њом се може прекинути по жељи проститутке, док је код сексуалне експлоатације жртава трговине људима то реткост (услед присиле, стања зависности и сл.);

- проституција може бити неорганизована (појединачни случајеви проституције), док је сексуално експлоатисање жртава трговине људима увек организовано;

- проституција је у неким земљама дозвољена, док је трговина људима свуда забрањена;

- проституција са собом носи нижи степен друштвене опасности (друштвена штетност) за разлику од трговине људима, те је, стога, проституција најчешће прекршај, а трговина људима кривично дело;

- проститутка је прекршилац закона (уколико је проституција законом забрањена, мада се може сматрати жртвом економског стања и социјалне политике земље), док је лице којим се тргује жртва кривичног дела или више њих;

- проститутка остварује противправни профит и задржава га за себе, док сексуално експлоатисана жртва трговине људима најчешће не добијају никакву, или добијају минималну накнаду и

- код обе појаве долази до виктимизације и кршења људских права, с тим што је њихов спектар и интензитет знатно шири и већи код жртава трговине људима.⁵

Сексуална експлоатација је најзаступљенији вид експлоатисања жртава трговине људима. Подразумева експлоатацију тела, односно полног и сексуалног идентитета и интегритета жртве.⁶

Најзад, ваља нагласити то да сексуална експлоатација може да буде некомерцијална и комерцијална. Под *некомерцијалном сексуалном експлоатацијом* подразумева се сексуална експлоатација жртава трговине људима од стране лица које их је „купило“, ради задовољења његових личних или сексуалних прохтева њему блиских лица, без намере да њиховом експлоатацијом остварује противправне приходе. *Комерцијална сексуална експлоатација* подразумева масовну сексуалну експлоатацију жртава трговине људима ради задовољења нагонских и патолошких потреба и сексуалних прохтева неодређеног броја „власнику“ познатих и непознатих лица, при чему се остварује извесна противправна корист. Манифестује се као принудна проституција, порнографија и „секс туризам“.⁷

Трговина женама

Трговина женама је врло стара појава. У Европи њен корен сеже још у античко доба, у грчку и римску цивилизацију, а постојала је и у средњем веку. У Латинској Америци је трговина женама почела онда када су шпански конвистадори одводили жене као „ратни плен“. Још у 16. веку жене робови су биле одвођене из Африке у шпанске колоније као што је Hispaniola, данашња Доминиканска Република, не само да замене острвску популацију која је практично била истребљена, већ и да шпанским колонија-

⁵ Мијалковић С.: Трговина људима, БеоСинг, Београд, 2005, стр. 44.

⁶ Мијалковић, С., *op.cit.*, str. 209.

⁷ Ibid.

листима рађају децу и пружају сексуалне услуге.⁸ Облици трговине људима пратили су све настале друштвене појаве и добијали нове форме, а данас је трговина женама једна од веома значајних делатности транснационалног организованог криминалитета. Нови национални и међународни односи утичу на измене путева, праваца и начина трговине женама, тако да се жене за трговину све више проналазе у бившим социјалистичким или другим недовољно развијеним земљама и трафикују се у развијене и богате земље, уз стално повећање броја жена којима се тргује у ланцу транснационалног организованог криминалитета.⁹

Присутни су различити облици експлоатације жена¹⁰, међутим најраспрострањенија је трговина женама ради сексуалне експлоатације. Разлози због којих жене напуштају¹¹ своју земљу углавном су економске природе. Сиромаштво и незапосленост су основни узроци који их присиљавају да на неком другом месту потраже бољу будућност. У таквим ситуацијама постају лак плен трговаца људима. Студијом спроведеном од стране ИОМ-а у Молдавији, утврђено је да се преко 70% жртава декларише као сиромашно или веома сиромашно, а оне које имају посао зарађују месечно мање од 30 евра. Из Европе се, углавном, регрутују млађе жене ради сексуалне експлоатације, највише из бивших социјалистичких земаља, које су у процесу транзиције запале у велике економске проблеме и где је проценат незапослености у порасту. Највише их је из Румуније, Молдавије, Албаније, Бугарске, Русије, Украјине, а нешто мање из Пољске, Чешке и Словачке.

⁸ Мршевић З.: Трговина женама, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2001, стр. 72.

⁹ Бошковић М.: Транснационални организовани криминалитет, Београд, 2003, стр. 157.

¹⁰ Током 2003. године поднето је 14 кривичних пријава против 46 лица (власника угоститељских објеката и других лица), због извршења 81 кривичног дела у вези са трговином женама, док је приликом контроле угоститељских објеката затечено 203 стране држављанке (116 држављанки Румуније, 56 држављанки Украјине, 22 држављанке Молдавије, 5 држављанки Бугарске, 2 држављанке Белорусије и 2 држављанке БиХ). Нав. према: Информација о трговини људима, МУП Републике Србије, Национални координатор, Београд, 2004, стр. 7.

¹¹ Каћуша је радила у Украјини као медицинска сестра. Након шеснаест година рада напустила је посао како би дошла у Београд. Њена месечна плата износила је око 50 евра (њен супруг је зарађивао приближно исто). Имали су довољно новца да купе храну и слично, али нису имали довољно да купе одећу за своју децу.

За Наталију, као самохрану мајку, основни проблем је био да обезбеди пристојну будућност за своју кћерку. Каже да није могла да води нормалан живот са платом од 30 евра. Такође, схватила је да је за будућност њене ћерке важно да уштеди извесну своту новца коју никада није могла да заради у Украјини. Тако је осећање одговорности за будућност свога детета био главни фактор који је определио њену мотивацију да тражи посао у иностранству. (нав. према: Vjerkap L., op. cit., str. 84)

Истраживања указују да је просек старости жена из Источне Европе око 21 године, али међу њима има и малолетница, као и женске деце испод 14 година старости. Претежно су из градских средина, из сиромашних породица, незапослене, скромног образовања (64% има нижу стручну спрему, 33% средњу, а само 3% високу стручну спрему). Половина ових жена (око 45%) има једно или више деце. Неке од њих су на овај пут кренуле са знањем мужева и уз њихову сагласност (да раде као келнерице и бекиситерке), а кад схвате у шта су се упустиле имају страх да случај пријаве надлежним органима.¹² Постоје ситуације када полиција жели да врати жену жртву трговине људима њеној породици, међутим, дешава се да оне то одбијају због страха који постоји од освете трговаца. Када говоримо о трговцима људима (женама) треба напоменути и њихов однос према жртвама чије су многе животне приче веома застрашујуће.

Ова лица веома су лукава, сналажљива и вешта у смислу прикривања своје криминалне активности. Суровост и бескрупулозност се јављају као најучесталије методе којима се служе. Следећи примери указују на то:

„Пре него што сам била продата и доведена у бар у Призрену, држана сам у једном стану у Гњилану четири дана. Чувари су ме силовали неколико пута. Жене које су биле у том стану биле су примораване да се баве проституцијом. Једна од њих је била трудна осам месеци, али је и даље морала да ради као проститутка“. (21-годишња Молдавка која је побегла из бара у Призрену)¹³

„Прошле године нађена су гола тела две жене у реци у близини Аризона маркета. На оба тела нађени су трагови који указују на убиство уобичајено за мафију – руке су им биле везане на леђима, стопала причвршћена за бетон. Трака преко уста носила је натпис: Организација за безбедност и сарадњу у Европи.“ Симбол заштите је искоришћен да угуши њихове крике.¹⁴

Молдавка С. Ч. која се, средином новембра 2002. године, обратила за помоћ подгоричкој невладиној организацији – „Сигурна женска кућа“, пред истражним судијом описује шта јој се све дешавало: „Једне вечери Бака ми је обукао розе хаљину. Била сам без гаћица и брусхалтера и ту су ми свашта радили. Кад мислим свашта, мене је срамота да кажем, али ка-

¹² International organization for migration, Victims of Trafficking in the Balkans, Geneva, 2001, str. 28.

¹³ Николоћ - Ристановић В.: Трговина женама у Србији и околним земљама: обим, карактеристике и узроци, У: Темида, бр. 1, Београд, 2002, стр. 8, 9.

¹⁴ Ibid.

заћу: гасили су ми цигарете ту (показује између ногу). Ја сам била пепељара за њих. Ту ме је Зоран ј... у дупе, да сви гледају и да виде како је то лепо. Бака ме је силовао, приморавао да радим исто са свима њима, а кад сам одбијала, водио ме је у WC и тукао ме. Сашко ме је зверски силовао, затим ми је стављао прсте са флашом од „чиваса“ у дупе и позивао Зорана да гледа. Сећам се да је неко од присутних, али не знам ко, кад га је Сашко позивао да ме силије, рекао: „Ја нећу јер више није ни за шта, није никаква“.¹⁵

Више од 500.000 жена се током сваке године прода у западноевропским земљама. Мета трговаца су, углавном, девојке и девојчице у земљама или подручјима у којима су друштвено-економски услови тешки, а могућности за жене крајње ограничене. Начини врбовања се разликују, али обавезно подразумевају неки облик присиле или обмане. Типична ситуација је да се девојка јавља на оглас или је неформално врбује агент (обично познаник), који јој нуди добар посао у другој земљи. Најчешће се нуде послови за медицинске сестре, фризерке, беби ситерке, кућни послови, посао конобарице, манекенке или играчице. У неким земљама девојке бивају отете или намамљене преко границе од стране „пријатеља“, у ноћни провод или на туристички излет.¹⁶ Сви расположиви извори указују на то да су преваре у вези са природом посла, условима рада и платом најчешћи облик намамљивања жена. Ове понуде врше се преко огласа у новинама, али веома често и на сасвим неформалан начин.¹⁷

Далеко чешће него што се мисли, у улози извршиоца у овој фази трговине јављају се породични познаници и пријатељи, младићи и чланови породице жртава.¹⁸ Такође, жене чине значајан део извршилаца у овој фази трговине. Није реткост да некадашње проститутке почињу да раде као намамљивачице и да активно учествују у трговини женама.¹⁹

У улози намамљивача често се јављају и туристичке агенције, агенције за манекене и агенције за склапање бракова у иностранству, као и агенције за „пословну пратњу“. Иза примамљивих понуда често се крије

¹⁵ Бјелица Ј.: На трагу слободе – Трговина људима у Европи, Самиздат, Београд, 2005, стр.37.

¹⁶ АСТРА, Трговина женама, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2001, стр.72.

¹⁷ Николоћ - Ристановић В., *op. cit.*, стр. 6.

¹⁸ Wijers M., Lap-Chew L.: *Trafficking in Women: Forced Labour and Slavery-like, Practices in Marriage, Domestic Labour and Prostitution*, Utrecht: STV, *nav. prema: Nikolić – Ristanović V.: op. cit.*, стр. 6.

¹⁹ Vintilenu I., Babović B.: *Krijumčarenje ljudi: krijumčarenje žena i deca*, Beograd, 2001, *nav. prema: Nikolić – Ristanović V.: op. cit.*, стр. 7.

добро организована криминална мрежа којој је због везе са влашћу тешко ући у траг.²⁰ Након што су ухваћене у замку трговине људима, жене обично бивају више пута препродаване. Транснационална трговина се, по правилу, преплиће са регионалном и националном. Другим речима, транснационална трговина често бива трансформисана у националну и регионалну и обрнуто. На пример, Рускиње и Украјинке често бивају више пута препродаване унутар Србије (по цени од 150 до 1500 ЕУР-а) пре него што буду продате у Италији по далеко вишој цени (преко 5000 ЕУР-а).²¹ Типична земља дестинације за особе које су постале жртве трговине људима је Енглеска. Најчешће ове особе долазе из југоисточне Европе, Азије (Тајланд и Кина) и западне Африке (Нигерија, Либерија и Сијера Леоне). Према одређеним извештајима, преко 1400 жена сваке године постају жртве трговине људима ради сексуалне експлоатације у Енглеској.²² Полиција процењује да 75% жена жртви трговине људима које раде у централном Лондону води порекло из источне Европе, с тим да се оне најчешће могу наћи и у градовима као што су Бирмингем, Кардиф, Лидс, Манчестер. Број случајева трговине људима значајно је порастао последњих десет година у Европи. Два су могућа објашњења за то: први – потражња за проституцијом и другим сексуалним услугама бележи раст у западној Европи. Други – бивше социјалистичке земље са тренутно тешком економском и социјалном ситуацијом најчешће представљају земље порекла и транзита ка западној Европи, при чему се сама трговина људима организује много лакше и економичније него када су у питању стара подручја порекла (југоисточна Азија, западна Африка и Латинска Америка). Поједине процене говоре да зараде од овог облика криминалитета износе годишње од 100 милиона до неколико милијарди еура²³. Једна од важних карактеристика трговине женама ради сексуалне експлоатације јесте и њихов транспорт, односно трансфер. Транспорт се врши по унапред утврђеним каналима које спроводе и контролишу трговци људима укључени у добро организовану међународну криминалну мрежу. Жене из бивших совјетских република се најчешће трафикују у Западну Европу, али и на Косово, у Америку, Јапан и Јужну Африку.

Канали трговине који пролазе кроз Европу, полазе од бивше територије Совјетског Савеза (Русије, Украјине, Молдавије, Литваније) и крећу се преко Бугарске, одакле преко Србије, Румуније, Чешке, Пољске и Ма-

²⁰ Мухић Б.: Преглед досадашњих истраживања о трговини женама и децом, Београд, 2003, стр. 13.

²¹ Николић – Ристановић, *op.cit.*, стр. 7.

²² Kelly L., Regan L.: *Stopping Traffic: Exploring the Extent of, and Responses to, Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the UK*, Home Office, 2000, стр. 22.

²³ Hardinjak, *Organized crime report*, 2002, стр. 51.

ђарске иду ка земљама Западне Европе (Немачкој, Белгији, Холандији, Швајцарској) или, пак, преко Македоније ка Косову, Албанији, Италији, Грчкој, Турској итд.²⁴

Према извештајима којима располаже Савет Европе, већина жртава трговине људима у Европи су жене и девојке које се искоришћавају у сексуалне сврхе. С обзиром да становници Европе током године потроше неколико милијарди евра на проституцију и друге комерцијалне сексуалне услуге, трговина женама је веома уносан бизнис. Тржиште комерцијалних сексуалних услуга умногоме утиче на пораст трговине женама. Зато није случајност што се највећи број жртава трговине људима уопште може наћи у сектору проституције, а број секс-радника миграната се у 2005. години повећао више него икад.²⁵ Многе организоване криминалне групе које се баве различитим врстама криминалних активности, тј. продајом одређених роба и услуга, сматрају проституцију за додатни извор прихода, тако да веома често пружају одређену „врсту заштите“ јавним кућама или су уплетени у ланац трговине женама на регионалном, односно међународном нивоу. Трговина женама доприноси и ширењу виртуелног секса. Глобални приход порнографске индустрије у 2005. години износио је 57 милијарди америчких долара, од чега је Интернет порнографија „зарадила“ 2,5 милијарди. Према одређеним извештајима, за порнографску продукцију експлоатишу се углавном жене – жртве трговине из југоисточне Европе. Секс туризам такође игра велику улогу у послу трговине људима. Еренрајх појашњава ово описом неколико европских туристичких брошура. Овај аутор наводи: „Брошуре европских компанија које су ускочиле у посао секс-туризма не остављају клијенту места за сумњу шта се продаје – „...витке, преплануле и слатке, оне воле белог човека на еротичан и посвећен начин“ и „можете стећи утисак да је узимање девојке овде лако колико и куповање пакле цигарета...мале робиње које дају праву тајландску топлину.“²⁶

Транснационална трговина женама у сврху сексуалне експлоатације проблем је који препознају многе²⁷ земље, али када се говори на основу службених статистичких података, мало тога се може рећи. Наиме, с обзиром на то да се ради о врло прикривеној делатности, илузорно би било оче-

²⁴ Ruggiero V.: Research on Human Being Trafficking for the year 2001, Oendra psiko sociale „Vatra“, 2001, нав. према: Mihić B., op. cit., стр. 25.

²⁵ Organized Crime Situation Report 2005, Council of Europe, Octopus Programme, види: www.coe.int

²⁶ Ehrenreich B., Arlie R. H.: Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy, New York, 2003, стр. 226.

²⁷ Kovčo I., Organizovani kriminalitet: pedofilija i prostitucija - У: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 5, br. 2, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, 1998, стр. 646.

кивати постојање адекватних статистичких показатеља о опсегу и динамици те појаве. Најчешћи извор података о том проблему у великом броју земаља јесу службене полицијске статистике, а полиција, опет, располаже само једним сегментом података јер углавном идентификује жртве трговине људима које веома мало знају о целој организацији која се крије иза тога.

Неретко жртве знају само једну особу – ону чија наређења извршавају. Жене жртве трговине углавном путују у групама. Њихов транспорт је организован од стране трговаца људима који користе разне законите или незаконите начине преласка преко границе, некад и уз помоћ граничне полиције, чији су појединци често корумпирани или, пак, директно повезани са криминалним групама које раде на граници, а које су део транснационалног организованог криминалитета.²⁸ Није реткост да многе жене жртве трговине људима буду ухапшене приликом одређених рација ноћних клубова.

Том приликом долази и до секундарне виктимизације жртве, тј. полиција их не идентификује као жртве трговине људима, већ најчешће као лица која се баве проституцијом. У том смислу оне бивају депортоване у своје матичне земље, без пружања адекватне здравствене или неке друге врсте помоћи. Повратак у своју земљу такође може бити скопчан са многоструким ризицима и поновном могућношћу да жена буде виктимизирана.

Трговина децом

У Протоколу УН за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људима, посебно женама и децом, указује се да: врбовање, транспорт, пребацивање, скривање и прихватање детета у сврху експлоатације треба сматрати „трговином људима“, чак и ако не укључује неко од горе наведених средстава. Дететом се сматра било која особа млађа од осамнаест година (члан 3). Стога трговина дететом обухвата:

- пребацивање детета путем којег се он/она одваја од матичне заједнице;
- претпоставку принуде, преваре, обмане или злоупотребе моћи од стране трговца;
- намеру трговца да експлоатише жртву.²⁹

²⁸ Limanovska B.: Trafficking in human beings in Southeastern Europe, UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR, Belgrade, 2001, str. 78.

²⁹ Volfenson G.: Borba protiv trgovine decom, Save the children, 2004, str. 2.

У нашем кривичном законодавству предвиђено је посебно кривично дело, трговина децом ради усвојења (члан 389 КЗ РС), које чини онај ко одузме лице које није навршило четрнаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима, или ко усвоји такво лице или посредује у таквом усвојењу, или ко у том циљу купи, прода или преда друго лице које није навршило четрнаест година, или га превози, обезбеђује му смештај или га прикрива. Тежи облик постојаће у ситуацији ако се неко бави вршењем делатности из става 1 овог члана, или је дело извршено на организован начин од стране више лица.³⁰

Експлоатација и злостављање коме су изложена продата деца представљају озбиљно кршење људских права. Многа деца су у рукама трговаца, макроа и клијената изложена телесном, сексуалном и емоционалном злостављању и експлоатацији. Већина продате деце суочена је са суровим животним и радним условима и нема готово никакав приступ здравственој заштити и образовању, а многа су изложена високом ризику заразе сексуално преносивим болестима. Негативни утицаји трговине људима на живот и здравље деце огледају се, пре свега, у њиховој посебној рањивости с обзиром на године и њихов психосоцијални развој.

С обзиром да деца могу бити подвргнута различитим облицима експлоатације осврнућемо се на значај одређења појединих појмова везаних за сексуалну експлоатацију.

Лица која врше сексуалну експлоатацију деце могу бити категоризована у три групе: ситуациони експлоататор (*situational child sex abuser*), преференцијалан експлоататор (*preferential child sex abuser*) и педофил (*pedophile*). Ситуациони експлоататор подразумева одраслог мушкарца или жену који сексуално експлоатишу децу, не зато што су фокусирани на секс са децом, пре свега, већ зато што та лица, морално или сексуално, не праве разлику и једноставно желе да „експериментишу“ са децом као сексуалним партнерима, при чему често врше и обману о истинитој старости детета. Појам преференцијални експлоататор се користи за оне индивидуе које преферирају да имају сексуални однос са децом која су у пубертету. Таква лица су најчешће мушкарци, а њихове жртве могу бити и мушка и женска деца. Педофили су одрасле особе са посебним поремећајима, фокусиране на сексуалне односе са децом обично млађом од 11 година.³¹ Сексуални експлоататори су другачији од трговаца, по својим мотивима који су веома забрињавајући. Мотив трафикера је, пре свега, профит, тј. добра зарада, а такав случај је и са породицама које продају своју децу. Међу-

³⁰ Службени гласник РС, бр. 85/2005.

³¹ O' Connell Davidson J.: *The sex Exploiter*, Stockholm, 1996, str. 2.

тим, има случајева у којима профит не игра никакву улогу. Постоје сексуални експлоататори деце који су укључени у процес трговине само ради остваривања сексуалног задовољства и нису вољни да плате дете било коме за сексуалне услуге. Што значи да фокус не треба увек да буде стављен искључиво на мотив за стицање профита, који имају организоване криминалне групе.³²

Негативни утицаји које трговина и њој својствено злостављање и експлоатација остављају на дете могу бити :

а) психолошки, и то:

- осећај срамоте, кривице и недостатак самопоштовања,
- осећај изневерености и недостатак поверења,
- ноћне море, несаница, безнадежност и депресија,
- одавање дрогама, самоубилачке мисли или покушај самоубиства;

б) физички, пре свега:

- физичко насиље, укључујући и премлаћивања, мучење и силовање од стране макроа,
- добијање инфекција преносивих сексуалним путем;

в) друштвени, и то:

- одбацивање од стране породице,
- недостатак друштвених вештина и образовања за интеграцију са општом популацијом деце.³³

Данас се сматра да је трговина децом посебан облик криминалитета који се издваја низом специфичности због чињенице да су деца, услед својих особина – рањивости, зависности од одраслих и потребе за негом, помоћи и усмеравањем у процесу развоја, у већој мери изложена повредама. Међу облицима трговине децом наводе се :

- трговина децом ради сексуалне експлоатације, дечије порнографије и педофилије;
- трговина децом ради експлоатације дечијег рада;³⁴

³² Staiger I.: Trafficking in Children for the Purpose of Sexual Exploitation in the EU, *European Journal of Crime, Criminal law and Criminal Justice*, 2005, str. 617.

³³ Volfenson G., *op.cit.*, str. 10, 11.

³⁴ Опасне форме рада које су, према Конвенцији Међународне организације рада, забрањене за децу због ризика по здравље и живот детета, предстљају посебан изазов за трговце и послодавце јер некада послодавци желе да ангажују искључиво децу због специфичности посла. Такав је случај са децом цокејима на камилама у Уједињеним Арапским Емиратима, која због мале тежине могу успешно да се такмиче на тркама, или са децом која су због малих руку погодна за израду оријенталних тепиха, тако да у Пакистану, Индији и Ирану хиљаде деце пати од различитих физичких деформитета и изложени су опасним хемијским супстан-

- трговина децом ради просјачења;
- трговина децом ради вршења криминалних активности;³⁵
- трговина тек рођеним бебама;
- трговина децом ради склапања брака;³⁶
- трговина децом ради учествовања у оружаним сукобима;
- трговина децом ради продаје телесних органа;
- трговина децом ради усвојења³⁷, и
- трговина децом ради злоупотребе у медицинске или научне сврхе.³⁸

Појавни облици трговине децом настају у контексту ширих друштвених феномена – глобализације, миграција, организованог криминалитета, злоупотребе и експлоатације деце.³⁹ Комерцијална сексуална експлоатација деце (CSEC) обухваћена је чланом 34 и 35 Конвенције УН о правима детета.. Процењује се да се милиони деце налазе у таквом положају.

Велике, добро организоване индустрије секса, појавиле су се међу сиромашним земљама Азије, Африке, Латинске Америке, Источне Европе, региона Пацифика и Индокине.⁴⁰ Трговина децом⁴¹ у целој Европи бележи

цама. Нав. према: Жегарац Н., и др.: Ничија деца, Save the children, Београд, 2005, стр. 22.

³⁵ Најчешће деца врше цепарање, кријумчарење и продају дрога, као и поједине облике тешких крађа.

³⁶ На подручју југоисточне Европе трговина децом ради склапања брака најчешће се помиње у контексту обичаја „продаје младе“ код ромске популације.

³⁷ Организовање, посредовање или непосредно учествовање у илегалној продаји беба брачним паровима без деце, такође је делатност транснационалног организованог криминалитета која му обезбеђује знатну добит. Ову делатност углавном карактеришу два начина извршења: први, када су родитељи сагласни да своју бебу продају уз одговарајућу новчану надокнаду, нарочито због већег броја деце и недостатка средстава за живот и други, много тежи и опаснији, где се бебе краду, проглашавају за умрле и потом продају заинтересованим лицима. Брачни парови без деце, најчешће из Шведске, Немачке, Грчке и САД, заинтересовани су да на тај начин обезбеде децу, а најближи канали иду преко наше земље и крећу из праваца земаља бившег СССР, Бугарске, Грчке, Румуније, Турске и Албаније. Нав. према: Бошковић М.: *op. cit.*, str. 161.

³⁸ Деца могу да буду експлоатисана у научним истраживањима или експериментима, пре свега у медицинске сврхе. Иако је за развој науке експеримент нужна фаза у постизању напретка, деца не би требало да се подвргавају оваквим истраживањима, без искључивања сваког могућег ризика. Учешће у научним експериментима и истраживањима има често комерцијалну компоненту. Нав. према: Вучковић – Шаховић Н.: Експлоатација деце, Београд, 2006, стр.21.

³⁹ Vonnala, Kane, Dotridge, Limanovska, нав. према: Ничија деца., *op. cit.*, str. 19.

⁴⁰ Заштита деце од трговине људима, Save the children, Београд, 2004, стр. 19.

⁴¹ Један од значајних аката **Савета Европе** у овој области јесте Препорука о заштити деце од сексуалне експлоатације из 2001. године (Recommendation on the

раст последњих десетак година. Као разлози се могу навести одређене промене у политичком, друштвеном и економском животу, као и процеси транзиције којима су обухваћене поједине земље. Такође, пораст сиромаштва, миграција, насиља, организованог криминалитета, корупције, као и слабљење државних институција, могу знатно допринети развоју ове појаве. Међународна организација рада (ILO) процењује да је 8,4 милиона деце обухваћено трговином, и у том смислу присиљено на различите облике рада⁴², учествовање у оружаним сукобима, присиљено на проституцију, порнографију и друге незаконите активности, као и да је око 30.000 деце војника укључено у преко 30 конфликтних подручја широм света, при чему су неки млађи од 10 година. ЕЦФАТ указује да је број деце укључене у сексуалну индустрију 1994. године износио: 500.000 деце у Бразилу, 400.000 деце у Индији, 200.000 до 850.000 на Тајланду, 200.000 у Непалу. Према подацима Политичко-економског центра Универзитета на Тајланду, у периоду од 1993. до 1995. године, светска индустрија секса остварила је приход од 20 до 23 милиона долара.⁴³ Према извештајима Међународне организације за миграције, 12% од укупно трафикованих особа чине деца. Такође, око 10.000 афричке деце живи са странцима у Великој Британији. Ова деце нису предмет трговине људима само зарад сексуалне

Protection of Children against Sexual Exploitation), која дефинише основне термине у вези са сексуалном експлоатацијом деце, што би требало да прихвати законодавства свих земаља чланица Савета Европе. Тако би се избегла неслагања и неразумевања у сузбијању ове појаве, а самим тим и ојачала и учинила ефикаснијом борба на сузбијању и превенцији: **под дететом** треба сматрати свако лице старости испод 18 година; **сексуална експлоатација** представља комплексан термин који обухвата дечију порнографију, проституцију и сексуално ропство, као и трговину децом у ове сврхе; дечија порнографија подразумева материјал који на визуелан начин приказује децу укључену у сексуалне активности. **Дечија порнографија** подразумева и следеће радње извршене умишљајно и без права: производњу дечијег порнографског материјала у сврхе дистрибуције, нуђење или стављање на располагање дечије порнографије, дистрибуцију дечије порнографије, набавку дечије порнографије за себе или другог, поседовање дечије порнографије; термин **дечија проституција** подразумева нуђење, омогућавање или обезбеђење употребе детета за сексуалне активности, а све то ради новчане или неке друге материјалне користи; **трговина децом** подразумева регрутовање, транспорт, трансфер, скривање, испоруку, прихватање или продају детета с циљем сексуалне експлоатације.

⁴² У Западној Африци веома је чест случај да се деца препродају из једне земље у другу да би била експлоатисана у пољопривреди, посебно из Малија у Сиера Леоне и у Обалу Слоноваче. Ово су деца коју родитељи продају или дају странцима да би их они одвели на неко друго место и обезбедили им бољу будућност. Такође, у Западној Африци могу се пронаћи различити облици трговине људима у зависности од циља, полазећи од сексуалне експлоатације, присилног рада, служења по кућама, прошења, вршења кривичних дела итд.

⁴³ Kovčo I.: op. cit., str. 652.

експлоатације, већ имају одређене улоге приликом кријумчарења дрога, превара са кредитним картицама итд.⁴⁴

Оно што је заједничко свим облицима у којима се појављује експлоатације деце је: **висок ниво насиља** – експлоатисана деца су жртве вишеструке и поновљене злоупотребе и физичког и емоционалног насиља, које укључује: батине, силовања, изгладњивања, застрашивања, прекомерно задржавање у неадекватним просторима и бројне друге насилне активности. Осим тога, она су жртве преваре, обмане и тешког занемаривања. **Економска компонента** – оно што експлоатацију чини различитом од самог насиља над децом је непосредна веза између облика злоупотребе и стицања финансијске добити. Профит који се остварује у области експлоатације деце само делимично стиже до самог детета – жртве, а углавном га убирају разни учесници у процесу, почев од блиских чланова породице, посредника, па до посебно организованих криминалних група.⁴⁵

Током експлоатације, комбинацијом награда и казни, подстичу се и различити облици асоцијалног понашања, посебно код деце која су укључена у комерцијалну сексуалну експлоатацију, просјачење и вршење кривичних дела. Реч је о поступцима који имају за циљ корумпирање детета, како би се развиле карактеристике неопходне за обезбеђивање потпуне послушности.⁴⁶ Треба имати у виду да је експлоатација често прогресивна, у смислу да се један облик замењује другим, сходно узрасту, полу и способностима детета. На тај начин дете је на различите начине психолошки, физички и здравствено трауматизовано, чиме је озбиљно угрожен његов даљи развој ка психолошкој зрелости и оспособљености за продуктиван и квалитетан живот у заједници. Самим уласком у процес трговине, дете губи везу са породицом, долази до прекида образовања и започиње процес социјализације детета од стране криминалног окружења, што може довести до формирања низа деструктивних облика понашања⁴⁷.

⁴⁴ Somerset C.: What the professionals know: The trafficking of children into, and through the UK for sexual purposes, London, 2001, str. 34.

⁴⁵ Међутим, није свака експлоатација детета везана за трговину, иако увек има економску компоненту. На пример, принуђивање детета на тежак рад у породици нема елементе трговине, а ипак је експлоатација. Вучковић – Шаховић Н.: *op. cit.*, str. 22.

⁴⁶ Најдрастичније методе обезбеђивања послушности су забележене у случају деце која су, у држави Сијере Леоне, киднапована ради укључивања у ратне операције. Након отмице, деца су приморана да убију своје најближе на веома бруталан и суров начин да би се обезбедила послушност, пошто се тако онемогућава деци повратак у породицу.

⁴⁷ Жегарац Н. и др.: *op. cit.*, str. 48, 49.

ЗАКЉУЧАК

У свету су данас присутни разноврсни облици експлоатације жена и деце. Основни разлози због којих жене и деца бивају увучени у процес трговине људима су најчешће економске природе, али поред њих постоје и други, као што су пораст организованог криминалитета, миграције, слање државних институција, транзициони процеси итд. Најприсутнији облик експлоатације жена и деце јесте управо сексуална експлоатација, која најчешће оставља тешке психо-социјалне последице на жртву, при чему се, као најчесталије методе, према њима примењују присила и застрашивање. Трговина женама и децом представља веома уносну криминалну активност организованих криминалних група које се баве овим феноменом због могућности стицања високог профита. Према одређеним проценама, сматра се да криминалне групе остваре приход од сто милиона до неколико милијарди евра годишње од овог облика криминала. С обзиром на постојеће облике експлоатације жена и деце, почев од радне, преко илегалног усвајања деце, трговине људским органима, принудног склапања бракова, као и учешћа у оружаним сукобима, мишљења смо да ће и у будућности сексуална експлоатација имати доминантан утицај на овим просторима Европе.

Литература:

1. АСТРА, Трговина женама, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2001.
2. Бјелица Ј.: На трагу слободе – Трговина људима у Европи, Самиздат, Београд, 2005.
3. Бјеркан Ј.: Само мој живот – Рехабилитација жртава трговине људима у циљу сексуалне експлоатације, Прометеј, Београд, 2005.
4. Бошковић М.: Транснационални организовани криминалитет, Београд, 2003.
5. Ehrenreich B., Arlie R. H.: Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy, New York, 2003.
6. ЕСПАТ, Joint East West Research on Trafficking in Children for Sexual purpose in Europe, 2004.
7. Ekberg G.S.: „The Palermo Protocol“, br. I, 2002.
8. Информација о трговини људима, МУП Републике Србије, Национални координатор за борбу против трговине људима, Београд, 2004.
9. Kelly L., Regan L.: Stopping Traffic: Exploring the Extent of, and Responses to Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the UK, Home Office, 2000.
10. Kovčo I.: Organizovani kriminalitet: pedofilija i prostitucija - U: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, br. 2, 1998.

11. Limanovska B.: Trafficking in human beings in Southeastern Europe, UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR, Belgrade, 2001.
12. Мијалковић С.: Трговина људима, БеоСинг, Београд, 2005.
13. Михаић Б.: Преглед досадашњих истраживања о трговини женама и децом, Београд, 2003.
14. Мршевић З.: Трговина женама, Асоцијација за женску иницијативу, Београд, 2001.
15. Николоћ - Ристановић В.: Трговина женама у Србији и околним земљама: обим, карактеристике и узроци - У: Темида, бр. 1, Београд, 2002.
16. O'Connell Davidson J.: The sex Exploiter, Stockholm, 1996.
17. Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6. од 27. јуна 2001. године.
18. Somerset S.: What the professionals know: The trafficking of children into, and through the UK for sexual purposes, London, 2001.
19. Volfenson G.: Borba protiv trgovine decom, Save the children, 2004.
20. Вучковић – Шаховић Н.: Експлоатација деце, Београд, 2006.
21. Жегарац Н. и др.: Ничија деца, Save the children, Београд, 2005.

TRAFFICKING IN WOMEN AND CHILDREN FOR SEXUAL
EXPLOITATION

Nenad Radovic, MA
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: There are different kinds of women and children exploitation in the world today. The main reasons for women and children being trapped in human trafficking are mostly financial, but beside them there are also other reasons such as the rise of the organized crime, migrations, deterioration of country's institutions, the process of transition, etc. The most present form of women and children exploitation is the sexual exploitation that most often leaves hard psycho-social consequences on victims, where force and frightening are used as the most frequent methods against them. Women and children trafficking is a very profitable activity among the organized crime groups which are engaged in this phenomenon just because of the possibility of gaining high profits. According to specific estimates, it is believed that the crime groups make a year income between one hundred million to several billions of euros just by this form of crime. Considering the existing forms of exploitation of women and children, starting from labor exploitation, through the illegal adoption of children, trafficking in human organs, forced marriages, as well as involving in armed conflicts, we believe that sexual exploitation will have prevailing influence in this part of the Europe in the future.

ПРИЛОЗИ

ПРАЊЕ НОВЦА КАО ОБЛИК ПРИКРИВАЊА НЕЗАКОНИТО СТЕЧЕНИХ ПРИХОДА

Мр Рајко Куљача

Сажетак: Спречавање и сузбијање прања новца као облика прикривања незаконито стечених прихода представља саставни део активности у борби државних (полицијских и правосудних) органа против организованог криминала. Прање новца је један од начина легализације капитала стеченог криминалном делатношћу. Разумевање и препознавање садржине и појавних облика организованог криминала има своје трагове у прању новца. У познатим и раширеним облицима прања новца откривају се, поред осталог, носиоци и одређене институције организованог криминалитета. Научне и теоријске расправе су посебно значајне у распознавању корена и негативног утицаја које прање новца има на друштвене односе и процесе, закон вредности, робну производњу, тржиште, конкуренцију, дакле, на поремећаје у целокупној економској области. Према томе, проблем прања новца је актуелан са теоријског становишта, а у практичном смислу, за едуковање и даље истраживање појединих елемената и аспеката криминалних облика стицања зарада – профита мимо рада и закона.

Кључне речи: прање новца, финансијске трансакције, фалсификовање финансијске документације, организовани криминал, полицијска моћ као извор и узрок корупције, методе за спречавање прања новца.

УВОД

Праће новца, по својој суштини и појавним облицима, је легализација капитала стеченог криминалном делатношћу. Финансијске трансакције прикривања стварног порекла новца и других облика капитала на тржишту састоје се у фалсификовању финансијске документације и манипулацији у систему међубанкарских трансакција. Почетком овог века повећава се број случајева утаје пореза, илегална трговина дрогама и оружјем, затим организована коцка, проституција и рекет. Све се то догађа паралелно са процесима приватизације капитала, како у бившим социјалистичким земљама Источне Европе, тако и у организованим криминалним каналима на Западу.

Разноврсним криминалним активностима остварују се енормне суме новца, које представљају незакониту основу богаћења и стицања имовинске користи. Путем кривичних дела легализују се приходи који су стечени незаконитим радњама и криминалним активностима. Њихови извршиоци настоје да их прикажу и користе као да потичу из легалних правних послова. Тако стечени новац коришћењем се легализује, „пере“ и тако уводи у разноврсне финансијске токове. Учесници у овим пословима прибегавају разним финансијским трансакцијама у циљу прикривања правог порекла новца. Тако га чине легалним средством промета на тржишту, што им обезбеђује нормално коришћење у пословним односима у којима пласирају свој капитал.

Појам „праће новца“ настао је у САД у периоду прохибиције (време забране точења алкохола), у трећој деценији прошлог века, када су криминалци новац зарађен од илегалне производње и кријумчарења алкохолних пића приказивали као зараду коју су остварили у ланцу својих перионица за праће рубља и праће аутомобила. Поводом ове појаве у новинарству је почео да се употребљава термин „праће новца“, одакле га је преузела криминолошка наука.¹ Присутне су многе дефиниције ове појаве, текстуално различите, али у суштини сличне, у појединим деловима чак и идентичне. Због тога и нема великих проблема по питању схватања и одређивања садржаја појма праћа новца.

¹ Осуда чикашког мафијаша Ал Капонеа тридесетих година прошлог века за утају пореза веома је подстицајно деловала на експанзију праћа новца. Наиме, други гангстер, Мајер Ленски, поучен искуством са Капонеом и схватајући да ће њега и његове сараднике задесити слична судбина, уколико не прикрију и прикажу своје нелегалне приходе као легалне, ствара један од првих начина праћа новца. Том приликом користи се концептом позајмица од швајцарских банака у које је претходно уложен „прљав“ новац, који се враћао у САД као позајмица различитим фирмама које су поседовале криминалне организације.

Прање новца је значајна појава организованог криминалитета, али и других облика криминалног деловања, која учиниоцима доноси огромну противзакониту имовинску добит. Прањем новца који је стечен криминалном делатношћу легализују се услови и могућност да се такав новац користи кроз легалне токове у оквиру производње, трговине, платног промета и слично.

Машњак и Касељ наводе да прање новца представља свако прикривање извора противправно стеченог новца, како би он био искоришћен за обављање одређене делатности или стицања имовине. Суштина прања новца је претварање илегалног новца, прибављеног на незаконит начин, у легалан новац, с покрићем у законитом раду или делатности. Да би се то постигло потребно је у финансијском, банкарском или другом пословању кроз једну, а најчешће кроз неколико наоко неповезаних трансакција, постићи легалитет новца.

Председничка комисија Сједињених Америчких Држава за организовани криминалитет је, 1984. године, дефинисала прање новца као процес којим неко прикрива постојање, илегално порекло или илегалну употребу прихода, да би га приказао на тај начин да изгледа као легалан.²

Финансијска акциона радна група (Financial Action Task Force – FATF) је усвојила тзв. „радну дефиницију“ прања новца која обухвата:

- конверзију или пренос имовине, знајући да је она проистекла из криминалне делатности (кривичног дела) са намером прикривања или помагање било којој особи која је укључена у такву криминалну делатност да избегне законске последице своје делатности;
- прикривање или маскирање праве природе, извора, локације, располагања, кретања, правне природе имовине, знајући да је она производ кривичног дела;
- стицање, поседовање, коришћење или располагање имовином, знајући, у тренутку њеног пријема, да потиче из кривичног дела, или из суделовања у криминалној делатности;

Европска Конвенција о прању новца, вођењу истраге, извршењу заплена и конфискацији добити од криминала (Convention on Laundering, Search, Seizure, and Confiscation of the Proceeds from Crime) предвиђа да прање новца постоји ако учинилац зна да је у питању незаконита добит, па учини једну од следећих радњи:

- стицање, поседовање или употреба овакве имовине (чл. 6 под ц);

² President's Commission on Organized Crime – The Cash Connection: Organized Crime, Financial Institutions and Money Laundering, Washington, 1984, P7.

- конверзија или трансфер ове имовине, као и помоћ било ком лицу умешаном у вршење одређеног кривичног дела да избегне законске последице (чл. 6 под а);
- прикривање или маскирање правне природе и порекла ове имовине (чл. 6 под б);
- учествовање, удруживање, или завера ради извршења, покушај извршења, помагање, подстицање, олакшавање или саветовање да се учини било какво кривично дело које је одређено у сагласности са овим чланом (чл. 6 под д).³

Радна дефиниција која је сачињена у Уједињеним нацијама прање новца посматра као динамичан трофазни процес, који захтева: прво, покретање фондова који су у директној вези са криминалом; друго, прикривање трагова да се завара истрага, и треће, поново стављање новца на располагање криминалцима, при чему географско и порекло занимања остаје сакривено.⁴

Прање новца у функцији стицања профита

Стицање профита основни је мотив највећег броја почињених криминалних дела као што су трговина наркотицима, противзаконито утеривање дуга, недозвољена трговина оружјем, кријумчарење алкохола и дувана, пиратерија, уцене и преваре. Појединци и криминалне групе тако стечени профит, назван „врућ“ новац, користе на регуларан начин, прикривајући његово порекло. Да би такав новац изгледао „чист“ подразумева се његово „прање“.

Међународни монетарни фонд је изнео податак да се у свету сваке године „опере“ између 500 милијарди и 1,5 билиона долара.⁵ По процени Уједињених нација, 80% наведеног износа остварено је трговином наркотицима, што представља највећи извор прљавог новца. Власници „прљавог“ новца – стеченог трговином наркотицима, шверцом оружја, затим

³ О различитим аспектима примене ове Конвенције види више Лазин Ђорђе: Европска конвенција о прању новца и сузбијање организованог криминалитета одузимањем добити стечене кривичним делом, Зборник Српског удружења за кривично право, Копаоник 27-30.03.1996, стр. 171-176.

⁴ Глобални програм Уједињених нација против прања новца. United Nations Global Programme Against Money Laundering.

⁵ Према процени Мартина Брициса, судског вештака при финансијској фирми Дилоит и Туш и аутора извештаја који је одобрила Европска унија, Велика Британија у просеку годишње изгуби око 85 милијарди фунти стерлинга као последицу утаје пореза.

пљачком, отмицама, пиратеријом, али и уценама политичара, желе да га уведу у легалне трошкове како би могли да га улажу у легални бизнис ради увећавања. Интеграција овог новца у легалне токове подразумева да највећи део треба да се опере, а процењује се да очекивани „трошкови прања новца“ износе око 25 одсто од укупног износа.⁶

Прање новца је, без сумње, уносан посао, што илуструје италијанској јавности добро познат случај њиховог сународника ухапшеног пре неколико година под оптужбом да је сарађивао са Мафијом. Званично је регистрован као сувласник једне локалне грађевинске фирме, међутим, истрага је показала да његова главна активност није била изградња кућа, већ прање мафијашког новца, за шта је био добро плаћен. Колико је био добро плаћен откривено је тек након поступка конфискације његове имовине, која је укључивала 131 стан, 122 магацина, 20 фабрика, 10 школских зграда и 250.000 акција у једној сицилијанској банци.

Прљав новац пролази кроз рачуне тзв. *offshore* правних лица, банака и инвестиционих фондова, *hawalu*⁷, трговину аутомобилима и вредносним хартијама, коресподентне рачуне, некад уз преплитање две фазе, а некад уз потпуно заобилажење неке од фаза (у садашњим условима врло често је немогуће одредити у којој се фази прања новца налази трансакција јер се најчешће ради о мешавини улагања и прикривања).

Постоји велики број различитих техника прања новца, а заједничко обележје им је да новац пролази кроз фазе: улагање, прикривање и интеграција.

Улагање ради стварања илегалних профита

Кријумчарење је веома уносан посао и најчешће се доводи у везу са шверцом драгоцених метала, високе технологије, медицинског материјала, нуклеарног материјала и др. Незаконита трговина оружјем створила је тржиште где терористи и остали криминалци могу да купе све, почев од аутоматске пушке, па до пројектила са навођењем. Проневера и утаја пореза, такође, стварају милионе долара, а поступак прања новца у овом случају је

⁶ Постоји изрека да је сан сваког перача новца да плати порез. Међутим, пут који треба да се пређе од прљавог новца до плаћања пореза није ни лак, ни јефтин.

⁷ *Hawala* је алтернативни систем за слање новца по коме се пренос новца врши ван финансијског система уз поверење да ће онај коме дајете новац испоручити тај новац на договорену адресу. Пошто трансакције у великој мери нису регистроване, овај систем користе „перачи“ новца, али и финансијери тероризма да новац пребаце и оперу брзо и скривено. Овакав трансфер новца је врло примамљив, јер су трошкови пребацивања мали, а анонимност може бити загарантована.

чак и једноставнији него код других облика криминала, јер је новац често већ на рачуну у банци, тако да полагање није ни потребно.

У фази *улања* илегални профити се уводе у легални финансијски систем. Готовина прибављена криминалним пословима уплаћује се на банковне рачуне, обично под изговором неке регуларне делатности, што представља *фазу улања*.

Најчешће се депозити полагају због неког легалног посла где се плаћање углавном обавља у готовом новцу, као што су, на пример: гараже, луксузни бутици, галерије, комисиони, пицерије, ресторани, антикварнице итд. Уколико се готовина створена криминалом помеша са приходима легалног пословања, смањује се могућност брзог откривања „вршег“ новца. Уплата новца стеченог криминалом у банку може бити извршена на много начина. Неки од поступака који су карактеристични за фазу улања су:

- уплата „вршег“ новца под покрићем редовних готовинских прихода од пословања;
- оснивање лажних, тзв. „фантомских предузећа“ која не послују и постоје само као средство за уплату готовог новца на рачуне у банкама;
- уситњавање великих сума новца међу сарадницима који их полагају на рачуне у износима који су довољно мали или су испод законског цензуса, па због тога нису сумњиви банкарским радницима и нису предмет извештавања ни посебног праћења.

У овој фази у новије време се сусреће и куповина, односно преузимање предузећа са озбиљним финансијским проблемима, чији рачуни треба да послуже само као тзв. „бојлер“ рачуни на које ће се слити новац претходно депонован на рачуне код разних финансијских институција.

Прикривање путем трансакција

Након што је готовина претворена у банкарски депозит, наредни корак у процесу прања новца је фаза прикривања која се остварује пребацивањем средстава са једног рачуна на рачуне разних банака у свету, привредних субјеката, као и других финансијских институција, а све ради прикривања оригиналног извора и дестинације почетног криминалног капитала. Новац се премешта многобројним трансакцијама чији је главни циљ да се прикрије веза између новца и криминалне активности од које потиче.

Offshore рачуни инвестиционих или пензионих фондова представљају погодну основу за отпочињање фазе прикривања. Да пребацивање новца у иностранство не би изгледало сумњиво, перачи новца често у иностранству оснивају фирме које се појављују у улози добављача.

У овом случају, инострани добављач шаље лажне или увећане фактуре „бојлер“ компанији у којој је већ дошло до депоновања прљавог новца. Међутим, до размене роба или обављања услуга и не долази, или се оно чини у неодговарајућем броју или квалитету, а једино што се креће је новац, који се привидно безазлено пребацује у иностранство ради легалних привредних активности.

Током фазе прикривања у процесу прања новца обави се велики број трансакција којима се новац преноси по читавом свету. Многе од ових трансакција бесмислене су и за њих се не може пронаћи никакво покриће у пословању.

Права сврха тих трансакција је да прикрију трагове кретања новца и да отежају посао свакоме ко покуша да истражи одакле новац потиче. Када се новац нађе на неком од рачуна, са њим се ради све оно што може да прикрије његово порекло. У овој фази купују се полисе осигурања, дају позајмице, купује се скупочена роба, уметничка дела, акције, инвестициони фондови, девизе, „фјучерси“⁸ и користе се многи други финансијски инструменти.

Прање новца преко интеграција

Последња фаза прања новца којом он поново улази у легалне економске токове је фаза интеграције. Новац се улаже у законите послове или инвестира, након чега се јавља као новац који потиче од законом дозвољене делатности.

Популаран метод интеграције новца стеченог криминалом у легалне токове је куповина некретнина као што су пословне зграде, складишта или станови.

Иако је овај посао финансиран прљавим новцем, приход који се остварује од издавања простора у закуп неће бити сумњив јер је резултат законом дозвољене делатности. Циљ ове фазе процедуре прања новца је да се новац стечен криминалом пребаци у послове које закон не забрањује. Традиционални метод којим се служила Мафија био је улагање новца у грађевинску индустрију, али постоје и други начини. Један од њих је и оживљавање предузећа која се налазе у тешкоћама кроз инвестирање огромних сума новца. Предузеће наставља нормално да послује користећи новац стечен криминалом као свој капитал. Перачи новца примају диви-

⁸ „Фјучерс“ је енглеска реч којом се означава уговор као трансакција која укључује уговор о куповини или продаји роба или хартија од вредности на одређени датум у будућности, по цени утврђеној уговором.

денде и директорске плате што су законити видови прихода. Такође, предузима се стварање портфолија *offshore* инвестиција опраним новцем, прикупљеним из разних извора. Перачи пара од уложених средстава добијају камате и дивиденде, као приход остварен у складу са законом. Када се улаже у некретнине попут куповине пословног простора или станова, перач новца прима законит приход у виду закупа.

Методe спречавања прања новца

Борба против прања новца је врло сложен процес који захтева стално едуковање јер се појавни облици прања новца мењају из године у годину. Радна група за успостављање финансијских и контролних мера против прања новца (Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF) једна је од водећих међународних организација за превенцију и борбу против прања новца. Ова организација врло блиско сарађује са Светском банком и Међународним монетарним фондом и од јуна 2000. године саставља листу земаља и територија које не сарађују у борби против прања новца (Non-Cooperative Countries and Territories, скраћено: NCCT).

Разрађено је 25 критеријума које свака земља треба да задовољи да се не би нашла на овој листи. Јуна 2000. године на листи се налазило 15 земаља⁹, а тренутно се на њој налази седам земаља и то:

1. Кукова острва,
2. Гватемала,
3. Индонезија,
4. Бурма (Мијанмар),
5. Науру¹⁰,

⁹ У свету постоји око 100 „пореских рајева“, где неће тражити да платите велики порез, иако зарађујете милионе долара. У многим банкама приликом отварања рачуна не питају за право име, могуће је основати компанију само са пост-рестант адресом, без навођења имена директора, власника или прихода. У карибској државици Белизе за само 500 долара може се отворити анониман konto, док се за додатних 500 може добити чак и фиктивно име носиоца рачуна. На Кајманским острвима, која имају око 39.000 становника, постоји 34.000 регистрованих компанија, 590 банака и 500 милијарди долара на рачунима.

¹⁰ Острвска држава Науру на Пацифику, са једва 11.000 становника, постала је порески рај за међународне наркодилере и криминалце који перу новац. Науру за прање новца који потиче од продаје дроге највише користе чланови руске мафије. Према подацима руске Централне банке, последњих година се преко банака у Науруу (има их око 400) одлило 80 милијарди долара. Оснивање банке овде кошта само 5.680 долара, а годишње дажбине износе још 4.980, што је занемарљиво у односу на зараду. При томе, ретко који клијент лично долази на ово острво, где само два пута недељно слеће авион са Фиџија. На Науру не долази ни новац, већ

6. Нигерија и
7. Филипини¹¹.

Када се нека земља не налази на NCCT листи, то не значи аутоматски да у тој земљи нема прања новца, већ разлог томе може бити у немогућности да се релевантни подаци из њеног банкарског, правосудног и привредног система добију легалним путем.

Прање новца се догађа свуда у свету и мало је вероватно да ће нестати. Криминалне групе ће увек желети да своја нелегално стечена, „прљава“ средства прикажу као легална и да их уведу у легалне привредне токове. Банке јесу важан чинилац у спречавању прања новца, али не могу бити једини ослонац у законској регулативи. Претходне године су показале да перачи новца користе високо софистициране методе за своје операције, као и да из године у годину мењају методе којима се служе.

Мешање „врућег“ и „чистог“ новца ствара нездраву симбиозу легалног и криминалног друштва, иако се на самом почетку тог несрећног „брака“ ствара привид да земља напредује. У следећој фази, перачи новца стичу углед, моћ и увећавају свој профит тежећи крајњем циљу, односно преузимању и контроли целокупног финансијског и привредног система. У таквој ситуацији држава нема проблема са криминалом већ криминалне организације поседују и контролишу државу.

Прање новца готово никада не представља проблем само једне државе, то је најчешће мултинационални проблем, с обзиром на разне форме и облике његовог „прања“. Међудржавна сарадња, формирање државних црних листи фантомских фирми, затим сазнања о „перачима“ новца, криминалцима из области организованог криминала, припадницима терористичких организација, те размена тих информација са другим државама и релевантним организацијама представља почетни корак у тешкој и муко-трпној борби сузбијања прања новца.¹²

Прање новца као феномен не појављује се одвојено од других друштвено штетних појава, тако да њему припада место које одговара општем стању криминалитета у једном друштву. Међутим, овај вид криминалитета, због тога што има одређене специфичности, чини га различитим од других. Пре свега, прање новца је много присутније у оним државама у којима постоји дефицитарност одређених роба на тржишту или где су по-

се само електронски дозначава, а затим „опран“ наставља пут ка другим банкама широм света.

¹¹ ФАТФ је објавио листу крајем фебруара 2004. године.

¹² Миленовић М., *Прање новца*, Магазин о корупцији „Пулс“, јул-август 2004, Центар за менаџмент, Београд, стр. 1-6.

реска оптерећења сувише висока. Исто тако, карактерише га велика прилагодљивост актуелним променама на тржишту (робно и финансијско).

Учесници у прању новца користе знања финансијских стручњака, врше фалсификовање пословно-финансијске документације чиме се лажно приказује новац који је стечен кривичним делима, да би се касније тај новац приказао као законито стечен и тако пласирао у домаће или међународне послове. На овај начин, новац који потиче из незаконитих послова и који је због тога „прљав“, наредним незаконитим активностима које подразумевају одређене трансакције се „пере“, тако да се на крају циклуса појављује као законит, односно „чист“, а тиме и употребљив за легалне финансијске трансакције на тржишту.

Прање новца не користе само криминалне организације, већ се њима служе и државни органи. Опште позната ствар је да обавештајне службе на свету на овај начин финансирају своје тајне операције. Тако, на пример, има мишљења да је америчка ЦИА највећи „перач“ новца свих времена и да она за то користи мноштво механизма. При томе, новац се пере у преко пет стотина разних организација, од којих ни једна није непосредно повезана са Владом.

За прање новца најчешће се користе либерални банкарски системи, који нису под непосредном контролом државних органа. Међутим, за ове сврхе служи и тзв. „подземни“ банкарски систем који је изван контроле државе и њених институција. Потраживања која потичу од недозвољених радњи у оквиру једне националне привреде мрежом „подземног банкарства“ стављају се на располагање некој групи у земљи. Ове активности обављају се уз поверење, анонимно и без писаних трагова, често уз коришћење породичних, племенских и етничких веза. У креирању овог облика прања новца посебно су се истакли Кинези, због чега се он назива „fen-čien“, што значи – летећи новац. Новац се у овим случајевима подиже уз показивање уговореног знака или уз изговарање договорене речи.

Спреге политичке корупције и прања новца

Корупција и прање новца представљају изразиту друштвену опасност за свако друштво, понекад тешко решиву, јер се често из последице претвара у узрок одређених економских и политичких супротности. Ова опасност се манифестује не само у материјалним последицама, већ је њена разорна моћ такве природе (друштвене и правне) да слама и ремети основне токове друштвеног и државног живота кроз напад на моралне вредности и хуману логику обичног човека, и виталне функције државе, односно њених служби које врше власт (законодавну, судску и управну). Жртве ове

врсте криминала су, пре свега, обични људи и привредници који желе да се на тржишту, односно у правном промету понашају законито и да стичу добит за себе, односно предузећа, у складу са ефектима привређивања, а не путем махинација, односно корупције, или на други сличан незаконит начин. Они у представнику државе, без обзира да ли је то радник управе прихода, царине, тржишни или финансијски инспектор, или лице на сличном месту, виде представника власти, па тек онда све остало. Ту, поред осталог, у основи лежи појачани степен друштвене опасности од корупције и прања новца.

Борба против корупције и прања новца захтева, пре свега, свеобухватно и планско ангажовање свих компетентних друштвених субјеката. Ова чињеница је врло важна с обзиром да парцијална и појединачна борба против корупције и прања новца не може дати значајније резултате на спречавању и сузбијању ових појава – у целини нити у појединим областима, а нарочито ако се томе дода чињеница да су услови и узроци ових појава последица веома различитих фактора друштвеног живота. Министарство унутрашњих послова Републике Србије треба да предузима активности у борби против корупције и прања новца, у складу са својом законском надлежношћу. Посебан акценат мора бити усмерен ка спречавању, откривању и доказивању ових криминалних активности у државним и другим органима и организацијама које имају контролну и надзорну улогу, или су у функцији остваривања права грађана, због чињенице да је на сцени снажан утицај организованог криминалитета на основне економске и друге друштвене токове, како на националном, тако и на међународном плану.

Синоним корупције као злоупотребе јавних овлашћења ради стицања личне користи представљају ситне незаконитости са којима се грађани суочавају у свакодневној комуникацији са јавним функционерима и службеницима са нижим положајем у државној хијерархији. За разлику од ње, крупна корупција далеко је опаснија по општи интерес, одиграва се често у врху власти – у ходницима моћи председника државе.

О корупцији у политици говори се када су учиниоци политичари и она тада изазива велику медијску пажњу и наноси највећу штету држави. По правилу, свака власт може бити корумпирана, па у складу с тим највиша власт може бити највише корумпирана. О томе говоре случајеви милионских износа за чију проневеру су одговорни бивши председници појединих мање развијених држава. При томе, бивши председник Заира, Мобуту Сесе Секо, представља својеврсног „рекордера“ у погледу висине проневереног новца. Процењује се да је Мобуту за време тридесетогодишње владавине, кроз различите видове ненаменског располагања буџетским средствима, на више личних рачуна у иностраним банкама пребацио око 5 милијарди аме-

ричких долара. Међутим, када бисмо сагледали збирно имовинско стање корумпираног шефа државе и чланова његове породице, стечено крупним злоупотребима, онда је, без сумње, на првом месту генерал Мухамед Сухарто. За време владавине која је трајала више од три деценије, породица некадашњег председника Индонезије изградила је пословну империју чија вредност се грубо процењује од 16 до 35 милијарди америчких долара.

Навешћемо још неколико карактеристичних случајева који су попримили размере афера у одређеним државама, где је дошло до подмићивања политичких и државних службеника:

- Генерал Салим Салех, брат председника Уганде, оптужен је новембра 2003. године, пред војним судом у Кампали за корупцију и проневеру буџетских средстава. Он је непосредном погодбом, без контроле надлежних државних органа, уговорио куповину два коришћена, неисправна хеликоптера пореклом из Белорусије. Посредник у уговарању набавке хеликоптера био је генералов познаник, локални трговац аутомобилима. За неупотребљиве летелице плаћено је 13 милиона америчких долара, а генерал Салех примио је „провизију“ у износу од 800 хиљада америчких долара.

- Некадашњи шеф латиноамеричке земље Панама, Ернест Перез Баладарес, је, за време петогодишњег мандата, остварио противправну корист продајом транзитних виза стотинама кинеских држављана који су покушавали да се уселе у Сједињене Америчке Државе. Поред тога, део финансијских средстава за предизборну кампању после које је ступио на дужност шефа државе, Баладарес је обезбедио сарадњом са панамским наркокартелима.

- Бивши председник Филипина, Џозеф Естрада, оптужен је да је противзаконито стекао богатство чија се вредност процењује на 78 милиона америчких долара, користећи препознатљиве методе организованог криминалитета – убирање рекета од коцкарница и незаконите привредне инвестиције.

- Арнолд Алеман, такође бивши председник Никарагве, је, у сарадњи са неколико високих државних функционера и страначких колега, основао грађанска удружења у Панами. На рачуне тих удружења преусмерена су средства јавних фондова у износу од 100 милиона америчких долара, како би се отуђен новац кроз банкарске трансакције опрао и приказао као новац прикупљен од донација за Алеманову Конституционалну – либералну странку. Алеман је осуђен на 20 година затвора и новчану казну у износу од 10 милиона америчких долара.

- Ли Џенг, бивши директор пореске управе у кинеској провинцији Хебеи, погубљен је новембра 2003. године, после пресуде да је проневерио више од 3,5 милиона америчких долара и примио милион долара мита.

- Извршни директор и један од највећих акционара петролејског гиганта ЈУКОС, Михаил Ходорковски, ухапшен је крајем 2003. године, под оптужбом за пореску утају, велике проневере и за организовање групе ради пљачкања државе. Поред тога, у пријави су се спомињала и нека наручена убиства. Према наводима пореске полиције, неплаћени државни порез за обрачунску 2000. годину био је 3 милијарде и 400 милиона долара, 2001 – 4 милијарде и 100 милиона долара, док су следеће три године још увек утврђиване од стране пореске полиције. Октобра 2005. године Ходорковски је, због утаје пореза и проневера, правоснажно осуђен на осам година затвора и упућен на издржавање казне на „непознату адресу“.

- Бивши председник Костарике, Мигел Ангел Родригес (1998-2002), морао је дати оставку на престижну функцију генералног секретара Организације америчких држава (ОАД), одмах по инаугурацији у Вашингтону. Наиме, Родригес је од француске мултинационалне компаније „Алкател“ узео 510 хиљада долара да би подржао уговор за инсталирање на Костарику 400 хиљада линија мобилне телефоније. Осим тога, за пројекат електрификације од једне шпанске фирме добио је још 200 хиљада америчких долара.

- Крајем марта 2004. године Парламент Литваније је потврдио одлуку Уставног суда да је председник ове земље, Роланд Паскас, умешан у корупцију – чиме је опозив са функције шефа државе био окончан, због тога што је примио донацију од 350.000 евра за предизборну кампању од руског бизнисмена, Јурија Борисова, који се бавио илегалном продајом резервних делова за хеликоптере властима у Судану.

- Ренди Канингам, члан Конгреса САД и Поткомитета Представничког дома за обавештајни рад и антитероризам – човек чији су ратни подвизи описани у филму „Топ ган“, ратни јунак Вијетнамског рата, као пилот оборио је пет противничких авиона, поднео је новембра 2005. године оставку јер је незаконито присвојио вредност од 2,4 милиона долара, тако што је бизнисменима обезбеђивао послове у војним аранжманима, а заузврат од њих добио позамашну готовину, антиквитете, намештај, тепихе, бесплатна скупа летовања итд.¹³

- Премијеру Канаде, Полу Мартину, је новембра 2005. године изгласано неповерење у Парламенту, због финансијског скандала из доба њего-

¹³ Јавни тужилац, Керол Лем, је овај случај описао као „најгору ствар коју је дан изабрани званичник може да учини – да се обогати на функцији и изигра поверење људи који су га на њу довели“. Овде, свакако, треба навести латинску изреку „*Cogruptio optimi cuiusque pessima*“, која значи „Кад се добар човек поквари, постаје најгори“.

вог претходника Жана Кретјена.¹⁴ Наиме, у Квебеку је 1995. године одржан референдум када је савезна држава једва „прошла“, односно са симболичном већином су претегли гласови за опстанак у федерацији, а не за одвајање. Таквој провинцији централна власт је била принуђена да се удвара. Покренуте су чак и различите кампање у сврху подстицања јединства, да би се касније испоставило да су у послове биле умешане владајућа странка и једна рекламна агенција, што је државне фондове олакшало за 100 милиона канадских долара (85 милиона америчких).

- Бивша Влада Шпаније на челу са экс-премијером, Хосе Марија Аснаром, је децембра 2005. године оптужена за велику проневеру државног новца (два милиона долара), јер је преко лобиста у Вашингтону покушала да „заради“ Златну медаљу америчког Конгреса. Пре две године, шпанска влада је на састанку Савета министара, одлучила да са једном адвокатском фирмом из Вашингтона склопи уговор чији је циљ био да обезбеди логистичку помоћ за Златну медаљу америчког Конгреса за Аснара. Унапред је исплаћено 700.000 долара, а остатак је ишао у редовним месечним ратама од по 100.000 долара. Али, још пре смене тадашње власти на изборима, марта 2004. године, установљено је да су државне паре потрошене не само ненаменски и без легалне процедуре, већ и да је учињен фалсификат, јер је у оригиналној фактури послатој из Вашингтона извршена преправка ставке и уместо јасно наведеног објекта уговора (лобирање за Златну медаљу) уписана је „глобална помоћ у одбрани интереса Шпаније“. Испоставило се да је поменута адвокатска фирма одрадила посао и обезбедила неопходних 290 потписа конгресмена да би додела Златне медаље уопште ушла у процедуру. Али, на крају, она није додељена јер је истекао законски рок у коме је то требало да се догоди.

- Децембра 2005. године бивши министар за атомску енергију Русије у периоду од 1998. до 2001. године, Јевгениј Адамов, је брже-боље пребачен из швајцарског затвора у Русију да не би одао државне тајне, јер су, у међувремену, и Американци затражили његово изручење. Наиме, Американци су оптужили Адамова да је присвојио девет милиона долара које су власти САД дале њему као надлежном министру ради повећања безбедности атомских објеката у Русији. Уместо да тај новац улаже у Русију Адамов га је, са својим бизнис партнером из САД, пребацио на рачуне „off shore“ компанија.

¹⁴ Пол Мартин је 1995. године био министар финансија у тадашњој Влади. Међутим, иако је накнадном истрагом утврђено да није имао никакве везе са нелегалним трансакцијама, ова афера га је стално пратила.

Кад је у питању „прање новца“, велики „допринос“ овом специфичном облику организованог криминалитета на глобалном нивоу, од деведесетих година прошлог века, дали су руски тајкуни (богаташи), а пре свега: Березовски, Ходорковски, Абрамович, Магилевич и други, који су се појавили после распада СССР-а.¹⁵

Посебно је интересантна руска афера у вези са „прањем новца“, позната под називом „криза банке Њујорка“. Наиме, британске власти које су истраживале финансијске активности ИЕ – ОК, обавестили су ФБИ о сумњивим финансијским активностима у Банци Њујорка. Постојало је 3.500 страница трансакција за један рачун на име „Venex“ компаније којом је руководио један Рус. Истражитељи су открили да је „Venex“ повезан са УВМ Magnex, индустријским магнатом са седиштем у Њутону, Пенсилванији, који је функционисао за прање новца за Магилевича.¹⁶

У јуну 1999. године, УВМ Magnex признао је кривицу у Федералном окружном суду у Филаделфији за заверу и проневеру. Банка Њујорка одговорила је на овај скандал суспензијом две руске раднице. Обе су биле виши службеници у банчиној источно-европској експозитури и удате за „бизнисмене“. Једна од две раднице била је Наташа Гарфинкел Кагаловски која се неколико година раније удала за Константина Кагаловског, бившег економског саветника руске владе. Кагаловсково наименовање за потпредседника друге по величини руске нафтне фирме, Јукос оил, подразумевало је блиске везе са Еуробанком – Banque commerciale pour l'Europe du Nord, која је 78% у власништву Централне банке Русије. Еуробанка је била центар истраге у погледу прања 1,4 до 50 билиона америчких долара кроз рачун Fimasa, offshore компаније са седиштем у Џерзију, којом управља и контролише Еуробанка из својих седишта у Француској.

Други пример представља један од највећих светских случајева прања новца од продаје дроге. Наиме, Law Kin Man је 11. децембра 1989. године ухапшен на аеродрому у Хонг Конгу од стране хонгконгшке полиције, на основу дојаве америчких власти, а касније је испоручен властима у САД. Хапшењем Кин Мана дошло се до сазнања да Deborah Chun Kam – Fung,

¹⁵ Руски писац Говорухин у свом делу „Велика криминална револуција – има ли Русија будућности?“, говори о катастрофалним размерама корупције у Русији. У њему каже да су „кријумчари постали сви: од трактористе до директора војне индустрије, од првог човека администрације (недавно разрешеног од дужности) до пастира који се успешно преквалификовао до водича за кријумчара“. И мало даље: „Сада је бити члан мафије исто као раније бити увршћен у одред космонаута. Уважавање је исто“.

¹⁶ Магилевич је за време истраге „шаливо“ и осиноно изјавио: „Једном сам случајно опрао 5 америчких долара које сам оставио у џепу кошуље. Морам рећи да су изгледали чистији након тога.“

његова бивша супруга и фирма под њеном контролом – „Vipati Pty“ Ltd, поседује знатну имовину у Аустралији (вредну око 15,6 милиона америчких долара) али са мало видљивих извора прихода. После спроведене истраге утврђено је да је наведена имовина купљена новцем пореклом из банака у Хонг Конгу.

После хапшења Кин Мана у периоду од 11-18. децембра 1989. године, менаџери „Bank of Credit and Commerce International“ (БСЦИ) поднели су извештај хонгконгшкој полицији о појединцима и већим новчаним износима које су они покушали пребацити са рачуна ухапшеног Мана.

У складу са прикупљеним информацијама полиција је надгледала рачуне са којих је подигнуто више од 20 милиона америчких долара који су у току недеље пребачени у Тајланд. После тога полиција је ухапсила његовог млађег брата, Lo Chak Man и сарадника, Tsoi Sau Ngai.

Даљом истрагом прво је откривено 20 банковних рачуна, а после још 360, отворених на име више од 110 појединаца и компанија. Сви рачуни били су под контролом Law Kin Man, а ниједан није био отворен на његово име. Судски процес је показао да је Law Kin Man располагао огромним количинама новца стеченог трговањем и распарчавањем дроге – од 1987. до 1989. године на његове банковне рачуне уплаћено је више од 90 милиона америчких долара. У судском процесу у САД он је проглашен кривим због продаје и распарчавања дроге. Поред њега, Lo Chak Man и Tsou Sau Ngai у Хонг Конгу осуђени су на по 12 година затвора, и заплењена им је имовина вредна више од 17 милиона америчких долара. У Аустралији, Deborah Chun и „Vipati Pty“ Ltd проглашени су кривим, заплењена им је имовина вредна 11 милиона америчких долара, а изречена им је новчана казна од 68 милиона америчких долара.

И, на крају, карактеристичан је случај у вези са прањем новца, који се дгогодио у Шпанији марта 2005. године. У операцији под тајним називом „Бели кит“ у познатом летовалишту Марбеља, на шпанској Коста дел Сол,¹⁷ полиција је лишила слободе 41 лице, међу којима су три јавна бележника, због основане сумње да су умешана у међународни организовани ланац за прање новца стеченог најтежим кривичним делима (убиства, продаја дроге, илегална трговина оружјем и проституција), којом приликом су им блокирана средства на банковним рачунима у износу од

¹⁷ Овај јужни део шпанске обале, појас са омиљеним дестинацијама страних туриста попут Марбеље или Малаге, познат је као уточиште међународних криминалних група, па је на основу тога и зарадио надимак Costa del Crime (обала криминала).

250 милиона евра. Међу ухапшенима су лица шпанске, француске, финске, руске и украјинске националности, а у рацији шпанске полиције заплењено је 251 имање, 42 луксузна аутомобила (Rolls Royce, Ferrari, Porsche), 6,5 метарска јахта и два приватна авиона. Према информацијама шпанске полиције, која истиче да је блиско сарађивала са руским колегама, поједини трагови воде до руског нафтног гиганта Јукоса, одакле је новац преусмеравао прво на неименовану холандску компанију, а она је потом новац инвестирала на подружницу у Шпанији. Међутим, није речено да ли се сумња шпанске полиције односи на лица из компаније која су радила без знања њеног руководства, или се сумња и на сам менаџмент у Јукосу. Поводом овог случаја одмах је реаговао представник Јукоса, који је на програму московског радија „Ekho Moskvy“ одбацио оптужбе, назвавши их чистим нонсенсом.¹⁸

¹⁸ Портпарол Јукоса је, између осталог, рекао: „Могли су једнако тако тврдити да смо радили на Марсу, то је вероватно једино преостало место на којем се верује да смо могли прати новац“.

MONEY LAUNDERING AS A FORM OF CONCEALING ILLEGALLY ACQUIRED PROCEEDS

Rajko Kuljača, MA

Summary: Fighting against money laundering is part of the activities of the governmental (police and justice) agencies against organized crime. Money laundering is one of the methods for legalization of the capital obtained from crime. Understanding and recognizing the essence and phenomenal forms of organized crime is vital for fighting against money laundering. Scientific and theoretical discussions are of particularly great importance in recognizing the roots and the negative impact the money laundering has on social relations and processes, production, market, competition – on disorders in entire economy field. Therefore, the problem of money laundering is theoretically current and practically important for education and further research of particular elements and aspects of illicit gaining of profit.

СПЕЦИФИЧНОСТИ АЛТЕРНАТИВНИХ МЕРА (ВАСПИТНИ НАЛОЗИ) У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ СРБИЈЕ

Мр Иван Јоксић
АТП „Морава“, АД Врњачка бања

Сажетак: Све до доношења Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, кривична материја која регулише област малолетничке деликвенције била је подељена у више закона (КЗ, ЗКП, ЗИКС). Како у кривичној теорији, тако и у правосудној пракси, осетила се потреба за обједињавањем свих прописа који регулишу област малолетничке деликвенције у један јединствен закон. Инспирирани оваквим настојањима, као и решењима у упоредном праву, сачињен је нови Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, који је ступио на снагу 01.01.2006. године. Уведене су новине у систему мера према малолетницима (васпитни налози), којима се скреће кривични поступак и жели се ресоцијативно утицати на малолетника са циљем да се малолетник не спроводи кроз кривични поступак.

Кључне речи: *малолетно лице, малолетник, кривичне санкције, васпитни налози, јавни тужилац.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Малолетничка деликвенција је последњих година постала присутна у свим порам друштва. Врло често је малолетник и учинилац и жртва кривичног дела. Имајући у виду да се ради о најосетљивијем делу људске популације, расте забринутост целог друштва због све већег учешћа малолетничке деликвенције у укупној маси криминала. Пораст рецидивиста међу малолетним преступницима говори у прилог тези да је потребно новим мерама (користећи се мултикаузалним приступом) прићи решавању проблема малолетничке деликвенције. При томе је неопходно на прво место поставити личност малолетника, обзиром на специфичности овог старосног узраста и обезбедити посебан третман у погледу одговорности и кажњавања. Потребно је показати више „гибкости“ у одабиру мера које треба применити према малолетном учиниоцу кривичног дела.

Историјски посматрано, правни теоретичари, али и филозофи, социолози и психолози трудили су се да пронађу адекватне механизме реакције на малолетничку деликвенцију.¹

Бројни међународни документи² упућују домаће законодавство да, код избора адекватних санкција према малолетницима, узму у обзир личност малолетног учиниоца кривичног дела, уз све специфичности које карактеришу ову популацију. Недовољна зрелост, неискуство, олако преузимање ставова негативних друштвених групација утичу да се успешност санкционисања малолетних учинилаца кривичних дела често доводи у питање. Правна теорија и правосудна пракса покушавају да увођењем нових мера отклоне недостатке који су у претходном периоду доводили до пораста малолетничке деликвенције.

Све до доношења Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, кривичне санкције које су се могле изрећи малолетним учиниоцима кривичног дела сводиле су се на различите модалитете ванинституционалних и институционалних мера. При томе су васпитне мере најчешће изрицане малолетним учиниоцима кривичних дела, а за казном малолетничког затвора се посезало само изузетно, код старијих малолетника који су за собом имали дугу криминалну прошлост. Важно је истаћи да су малолетници према којима су изрицане

¹ Видети више о томе: Мр Олгица Матић, Испитивање личности малолетних делинквената, Институт за крим. и соц. истраживања, Београд, 1974, стр. 30 и даље.

² Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе (тзв. Пекиншка правила), Смернице УН за превенцију малолетничке деликвенције (тзв. Ријадске смернице), Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману (тзв. Токијска правила) и други.

институционалне мере пролазили кроз третман који је на њих остављао последице у смислу међусобног утицаја малолетника у оквиру васпитних група у којима су били распоређени.

Увођењем васпитних налога долази до скретања кривичног поступка и омогућавања малолетном учиниоцу кривичног дела да, уз испуњење одређених услова, избегне вођење кривичног поступка. Малолетни учинилац кривичног дела је, уз испуњење одређених услова, бивао лишен ретрибутивних елемената које са собом носи примена појединих васпитних мера и малолетничког затвора.

Васпитни налози као мере за скретање кривичног поступка

Доношењем Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица судови и тужилаштва се сусрећу са новом врстом мера које се могу изрећи малолетницима – васпитним налозима. Разлози за њихово увођење првенствено су практичне природе и састоје се у омогућавању утицаја на малолетне учиниоце кривичних дела мерама диверзионог³ карактера које у себи не садрже репресивне елементе. На овај начин долази до скретања кривичног поступка и пружања могућности малолетном учиниоцу кривичног дела да се поправи, без примене мера (санкција) које у себи садрже ограничења и репресивне елементе.

Основни услови које малолетник мора да испуни да би се према њему могао изрећи један или више васпитних налога, односи се на кривично дело (кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година) и на малолетника учиниоца кривичног дела (да је признао извршење кривичног дела и да постоји одређени однос према кривичном делу и оштећеном). Ови услови се могу поделити на објективне (прописана казна за кривично дело) и субјективне (признање и однос према кривичном делу и оштећеном). Јасно је да се васпитним налозима жели утицати на специјално-превентивном плану, па је упознавање личности малолетног учиниоца кривичног дела на првом месту. Објективни услов да је за учињено кривично дело прописана новчана или казна затвора до пет година обухвата, како кривична дела ситног (багателног) криминалитета, тако и кривична дела средњег криминалитета.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (члан 7) предвиђа следеће врсте васпитних налога:

³ Овај израз (*la diversion*) подразумева различите начине поступања како би се спречили штетни утицаји спровођења кривичног поступка на малолетне учиниоце кривичног дела, Марк Ансел, Друштвена одбрана, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1991.

1. поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице извршеног кривичног дела;
2. редовно похађање школе или редовни одлазак на посао;
3. укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја;
4. подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога, и
5. укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Из изложеног се види да је законодавац понудио јавном тужиоцу, односно судији за малолетнике, широку лепезу васпитних налога које може изрећи малолетном учиниоцу кривичног дела без покретања кривичног поступка. Њима стоји на располагању велики избор васпитних налога како би се на специјално-превентивном плану утицало на малолетног учиниоца кривичног дела чији поступци нису део континуиране криминалне „делатности“, већ више њеног случајног и лакшег облика. Јасно је да је законодавац увођењем васпитних налога желео да се, у случајевима када се ради о тзв. случајном или епизодном криминалитету, реагује најблажим (алтернативним) мерама. Међутим, посебно питање представљају могућности оних који изричу ове мере? Стиче се утисак да се васпитни налози шаблонски примењују увек када су у питању малолетни учиниоци кривичног дела. Тужиоци, односно судије за малолетнике, много више воде рачуна о објективном услову за њихову примену, а субјективни се често процењују не улазећи дубље у личност малолетног учиниоца кривичног дела. Васпитни налози се редовно изричу примарним малолетним деликвентима, иако то није изричито предвиђено Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Алтернативне мере у упоредном праву

У упоредном праву је примена алтернативних мера различито регулисана.

У Немачкој су реформом законодавства о малолетницима⁴ 90-тих година дошле до изражаја алтернативне мере које се могу изрећи малолетницима. Овом реформом су обухваћени малолетни учиниоци кривичних дела старости 14 - 21 године. Постоје две врсте васпитних мера:

⁴ Закон о малолетничком правосуђу (11.12.1974. године, са изменама и допунама 30.06.1990. године), Закон о судском поступку према малолетницима, Центар маркетинг, Београд, 1997.

– давање упутстава садржи: поступање по упутствима у односу на пребивалиште, становање код одређене породице или у дому, школовање или обављање одређеног посла, извршавање одређене радне обавезе, подвргавање надзору одређеног лица, учешће на одређеном курсу, нагодба са оштећеним, забрана контакта са одређеним лицима и забрана посећивања одређених места, учествовање на предавањима о саобраћају;

– обавеза прихватања помоћи у васпитању у смислу одредаба Социјалног законика.

– Осим васпитних мера, немачко кривично законодавство предвиђа и могућност изрицања дисциплинских мера. Тако да постоје следеће дисциплинске мере:

– опомена;

– давање налога се састоји у следећем: да малолетник поправи штету причињену кривичним делом, да се извини оштећеном, изврши одређене радне обавезе, плати одређену суму у корист неке општекорисне установе;

– малолетнички затвор има три облика: затвор у слободне дане, тј. викендом, затвор у кратком трајању и затвор у дугом трајању, од 1-4 недеље.

Казна за малолетнике се примењује када се исцрпе све могућности претходно наведених мера. Она се може изрећи у трајању од 6 месеци до 5 година, евентуално до 10 година. Казна за малолетнике се може изрећи малолетним учиниоцима узраста 14-18 година.

У Француској се малолетнички криминалитет санкционише чланом 122-8 Кривичног законика из 1994. године и Уредбом о деци деликвентима из 1945. године, уз више допуна после доношења КЗ-а.⁵ Уредба у члану 15-1 предвиђа могућност изрицања (малолетнику који је навршио 10 година) следећих васпитних санкција:

– одузимање предмета;

– разне врсте забрана (да среће или прима саучеснике кривичног дела, да се појављује на месту извршења кривичног дела, итд.);

– малолетни учинилац кривичног дела се може обавезати да похађа курсеве грађанског васпитања са циљем да га подсети на обавезе које које потичу из закона (члан 15-1, став 1, тачка 1-6 поменуте Уредбе).

– Уколико прекрши горе наведене обавезе, према малолетнику се примењују следеће институционалне мере:

– упућивање у јавну или приватну установу за васпитање или професионално образовање;

⁵ Др Драган Јовашевић, Новине у кривичном законодавству о малолетницима у светлу ресторативне правде, Темида, мај 2007. године.

- упућивање у медицинску или медико-психолошку установу;
- предаја служби за помоћ деци;
- упућивање у интернат прилагођен малолетницима школског узраста.

У Босни и Херцеговини је кривичноправни положај малолетника регулисан Кривичним законом БиХ, Кривичним законом Федерације БиХ, Кривичним законом Републике Српске и Кривичним законом Дистрикта БиХ.⁶

У глави X „Правила о одгојним препорукама, одгојним мјерама и кажњавању малолетника“ (КЗ БиХ), прописана је могућност изрицања одгојних/васпитних препорука за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до 3 године. Услов који се мора испунити састоји се у обавези признања кривичног дела и израженој спремности за помирење са оштећеним (члан 76). Васпитним препорукама жели се утицати на малолетног учиниоца кривичног дела да убудуће не врши кривична дела, без покретања кривичног поступка. Кривични закон БиХ (у члану 78, став 1, тачка а-х) предвиђа следеће препоруке:

- извињење оштећеном;
- накнаду штете;
- редовно похађање школе;
- рад у корист хуманитарне организације или локалне заједнице;
- прихватање запослења;
- смештај у другу породицу, дом или установу;
- прихватање лечења, и
- похађање одговарајућих саветовалишта.

Кривични закон Републике Српске⁷ (на сличан начин као и КЗ БиХ) у глави VI под називом „Васпитне препоруке, мјере и казне за малолетнике“ предвиђа могућност да се према малолетнику изрекну васпитне препоруке за кривична дела са прописаном новчаном казном или казном затвора до три године.

Црна Гора је увела васпитне налоге новелирањем КЗ-а јула 2006. године. Они се могу изрећи малолетнику који је починио кривично дело за које је прописана казна затвора до 5 година или новчана казна. Да би дошло до примене васпитног налога потребно је испунити две претпоставке:

1. признање малолетника да је извршио кривично дело,
2. однос малолетника према извршеном кривичном делу.

⁶ Коментари кривичних/казнених закона у БиХ, књига 1, Сарајево, 2005. године.

⁷ Службени гласник РС - бр. 49/03, од 25.06.2003. године.

Сврха изрицања васпитног налога је да се не покреће кривични поступак, односно да се обустави (уколико је покренут), како би се у довољној мери утицало на малолетног учиниоца да убудуће не врши кривична дела. Васпитни налог може трајати најдуже 6 месеци, али се исти може заменити неким другим васпитним налогом или укинути. У члану 80ц КЗ-а предвиђени су следећи васпитни налози:

- поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице кривичног дела;
- редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
- укључивање без накнаде у рад хуманитарних организација или послова социјалног, локалног или еколошког садржаја;
- подвргавање одговарајућем испитивању или одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
- укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Јасно је да садржински КЗ ЦГ на сличан начин регулише примену васпитних налога према малолетницима. Ово је показатељ да се потреба за васпитним налозима и разлози за њихово увођење јавила и у државама у региону и да Србија није усамљен пример.

Обим и примена васпитних налога у правосудној пракси

Сматрамо да је у правосудној пракси примена васпитних налога заживела, али, за сада, у веома ограниченом обиму. Да би се обезбедила квалитетнија примена васпитних налога потребно је обезбедити институционалне услове за њихову примену. Важно је истаћи значај анимације свих друштвених институција и фактора, као и невладиног сектора. Уосталом, поједини васпитни налози (члан 7, тачка 3 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица) директно упућују на сарадњу са невладиним сектором, обзиром да се хуманитарним радом углавном баве невладине организације. Међутим, недовољна сарадња између правосудних органа и невладиног сектора директно утиче на успех у примени васпитних налога. Потребно је интензивирати сарадњу на овом плану како би се сврха васпитних налога у потпуности остварила.

Анализом правосудне праксе могу се извести следећи закључци који утичу на успешност у примени васпитних налога – ранији живот малолетника, његова лична својства, понашање после учињеног кривичног дела,

штета коју је нанео жртви кривичног дела, само су неки од разлога којима се судија за малолетнике, односно тужилац, руководи када се одлучи за примену васпитних налога.

Анализом изречених васпитних налога појединим малолетницима видимо да се тужиоци, односно судије за малолетнике, служе униформисаним критеријумима спроводећи „поравнање“ између оштећеног и малолетног учиниоца кривичног дела.

Присутна је недовољна упућеност судија и тужилаца у све могућности које пружа примена појединих васпитних налога. Није довољно само измирити учиниоца и жртву кривичног дела и надокнадити штету причињену кривичним делом.

Постоји велики број обустављених поступака у којима је било довољно простора за примену васпитних налога.⁸

Најчешће се фаворизују поједини васпитни налози,⁹ што је аутора довело до закључка да постоји недовољна искоришћеност или, боље речено, разумевање широке лепезе могућности које нуди примена појединих васпитних налога.

Спорост у поступању органа који учествују у поступку према малолетницима додатно утиче на успех у ресоцијализацији малолетних деликвената. Има случајева да поједини малолетни учиниоци кривичног дела, током дуготрајно вођеног поступка постану пунолетни и онда се сврха изрицања појединих санкција према таквим лицима доводи у питање.

Велики број рецидивиста међу малолетним деликвентима јасан је сигнал за ширу друштвену акцију на плану сузбијања малолетничке деликвенције.

Потребно је сачинити листу институција у које тужилац, односно судија за малолетнике, може упутити малолетног учиниоца кривичног дела ради извршења васпитних налога и обавеза које из њих проистичу, што је, по мишљењу аутора, један од кључних проблема у примени васпитних налога.

Потребно је обезбедити институционалне услове за примену васпитних налога и обавеза које из њих проистичу. Потребна је пуна координација између правосудних органа и других државних органа и невладиних организација. Пружањем помоћи, адекватним и стручним надзором, стручним

⁸ Само на подручју Окружног суда у Краљеву, у 2006. години обустављено је 47, а у 2007. години, до сада, 17 поступака покренутих против малолетних учинилаца кривичних дела.

⁹ На подручју Окружног суда у Краљеву, у 2007. години су изречена само два васпитна налога која се састоје у обавези да се малолетни учинилац кривичних дела укључи у рад хуманитарних установа (ради највише 120 сати).

оспособљавањем, развијањем осећаја одговорности за властите поступке, допринели би успешнијем третману малолетних учинилаца кривичних дела, а самим тим и квалитетнијој примени васпитних налога.

Чини се да правосудна пракса није најбоље разумела разлоге којима се руководио законодавац када је увео васпитне налоге у Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Васпитни налози су у правосудној пракси схваћени као средство за „нагодбу“ између учиниоца и жртве кривичног дела. Све остале обавезе које се намећу малолетном учиниоцу кривичног дела добијају на значају након извињења малолетног учиниоца кривичног дела жртви.¹⁰ Стиче се утисак да постоји неразумевање суштине увођења васпитних налога у кривично право и могућности које они пружају у пракси.

Из тих разлога потребно је додатно едуковати правосудне органе (тужиоце и судије за малолетнике) како не би дошли у ситуацију да оваква пракса у примени васпитних налога постане правило.

Закључак

У кривично законодавство Србије уведене су новине прописивањем могућности за изрицање васпитних налога и опортунитета у кривичном гоњењу малолетних учинилаца кривичних дела. У складу са Конвенцијом о правима детета омогућено је скретање кривичног поступка према малолетницима и одлагање гоњења, односно обустављање кривичног поступка, како би се ванинституционалним мерама утицало на малолетне учиниоце кривичних дела. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица пружа могућност надлежном тужиоцу, односно судији за малолетнике, да процени да ли је у конкретном случају целисходно изрећи малолетном учиниоцу кривичног дела васпитни налог, упркос доказима да је учињено кривично дело.

Начелом условљеног опортунитета јавни тужилац своју одлуку да не покрене кривични поступак према малолетном учиниоцу кривичног дела условљава испуњењем једне или више обавеза из васпитних налога. Дакле, тужиоцу, односно судији за малолетнике, дата је могућност да сами процене да ли у конкретном случају треба изрећи неки од васпитних налога.

Само целовитим приступом може се допринети ресоцијализацији малолетних учинилаца кривичних дела и њиховом укључивању у друштвене

¹⁰ До овог закључка аутор је дошао на основу властитог искуства у случајевима када је подносио кривичну пријаву против малолетних учинилаца кривичних дела Окружном тужилаштву у Крушевцу.

токове. Обзиром да је у питању најмлађа популација, која тек треба да заузме позиције у друштву, постоји повећана одговорност органа који су задужени за изрицање и примену васпитних налога. Досадашња искуства нису задовољавајућа јер још увек постоји диспропорција између теорије и праксе. Потребно је посветити много више пажње у примени васпитних налога, како би се сврха њиховог увођења у потпуности остварила. При томе је важно истаћи да се ширим друштвеним ангажманом могу постићи много бољи резултати у испуњењу обавеза предвиђених васпитним налогом.

Литература:

1. Ансел М., Друштвена одбрана, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1991.
2. Јовашевић Д., Новине у кривичном законодавству о малолетницима у светлу ресторативне правде, Темида, Београд, 2007.
3. Јовашевић Д., Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица – са коментаром, Службени лист, Београд, 2005.
4. Петровић Б., Јовашевић Д., Кривично (казнено) право БиХ – Опћи дио, Правни факултет, Сарајево, 2005.
5. Матић О., Испитивање личности малолетних делинквената, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1974, стр. 30 и даље.
6. Лазаревић Љ., Грубач М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Јустинијан, Београд, 2005.
7. Коментари кривичних/казнених закона у БиХ – књига I, Сарајево, 2005.
8. Лазин Ж., Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, са образложењем за доношење Закона, Правно истраживачки центар, Београд, 2006.

SPECIFICITIES OF ALTERNATIVE MEASURES (CORRECTIONAL
ORDERS) IN SERBIAN CRIMINAL LAW

Ivan Joksić, MA

Summary: Up until the enactment of the Law on Underage Perpetrators of Criminal Offences and Criminal-Law Protection of Underage Persons, legal matter regulating the area of juvenile delinquency was divided into several different laws (Criminal Code, Criminal Procedure Law, Law on Criminal Sanctions). In criminal theory as well as in judicial practice, there was a need for consistency of all the regulations that regulate areas of juvenile delinquency in one unique law. Motivated by these attempts and resolutions in comparative law, the new Law on Underage Perpetrators of Criminal Offences and Criminal-Law Protection of Underage Persons was made and it came into force on 1st January 2006. It included some amendments in the system of measures towards underage persons (correctional orders) with which criminal charges were redirected trying to make an influence on the underage person with the aim that the underage person does not go to trial. Apart from this one, legislators introduced many other amendments into the Law on Underage Perpetrators of Criminal Offences and Criminal-Law Protection of Underage Persons, using International Acts and Documents regulating juvenile rights, as well as practical experience of domestic courts. This paper points out particular amendments and compares them with the earlier solutions, as well as with those from comparative law. The paper also offers the analysis of pronounced correctional orders towards underage persons in Serbia as well as findings that the author came up with his own inquires on the territory of the District Court in Kraljevo. In my opinion, the period of less than two years (from beginning of the application of the Law on Underage Perpetrators of Criminal Offences and Criminal-Law Protection of Underage Persons up to the writing of this paper) was enough to formulate initial conclusion about success in its realization. In this paper all the problems that judicial practise has come accros with will be emphasized, with statement of characteristic examples and proposals for advancement in realizations of some correctional orders.

УПУТСТВО АУТОРИМА

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Криминалистичко-полицијске академије „Наука, безбедност, полиција“ (НБП) објављује оригиналне научне, стручне и прегледне радове из области криминалистике, безбедности и полицијских послова, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње, на српском језику, ћириличним писмом, у обиму 12–15 ауторских табака. Радови страних аутора објављују се, по правилу, на енглеском језику.

Оригинални научни радови, поред података о аутору, треба да садрже: кратак сажетак до 10 редова (1.000 карактера) кључне речи (4–6 речи), као и списак коришћене литературе. Такође, рад треба да садржи нешто дужи резиме, до 25 редова (2.500 карактера), који презентира основне ставове аутора о обрађиваној теми. Уколико аутор не преведе рад на енглески језик, превођење резимеа рада обезбеђује Редакциони одбор часописа. Радови који не спадају у категорију оригиналних научних радова (прилози, прикази, осврти, истраживања, међународна сарадња, и др.) не морају садржати све ове елементе.

Текст рукописа треба припремити у компјутерској верзији (Word, формат А-4, Times New Roman, ћирилични фонт, 12 pt, стандардне маргине). Научни, стручни и прегледни радови са прилозима не смеју прелазити обим од једног ауторског табака (16 страница двоструког прореда – око 30.000 карактера). Уз обавезан диск или дискету, Редакционом одбору доставити и два примерка рада отштампана на папиру, са свим потребним прилозима.

Препоручује се да се приликом цитирања аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављивања рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, онда се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, онда се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1994а, 1994б, итд). У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа, број тома, странице (од – до), а када је реч о називима књига, још и име издавача и место издавања.

Приспели радови подлежу уређивачкој обради и анонимној рецензији.

Евентуалне примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Рукописе слати на адресу:

- Криминалистичко-полицијска академија, 11080 Београд, Цара Душана 196, Земун, Република Србија,
- Academy of Criminalistic and Police Studies, 11080 Belgrade, Cara Dušana 196, Zemun, The Republic of Serbia,

са напоменом: За уредника часописа НБП

Редакциони одбор